

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
MƏRKƏZİ NƏBATAT BAĞI

O.V.İBADLI, Ü.M.AĞAMİROV, A.Ə.BAYRAMOV

GÜLÇÜLÜK

*Azərbaycan MEA Mərkəzi Nəbatat bağının 70 illiyinə həsr
olunmuş Elmi Şuranın qərarına əsasən çap olunur.*

Bakı - “Ozan” - 2003

Redaktor: *biologiya elmləri doktoru,*
Azərbaycan MEA-nm müxbir üzvü
M.R.Qurbanov

Rəyçilər: *biologiya elmləri doktoru,*
*professor **A.S.İbrahimov**, biologiya elmləri*
*namizədi **S.N.Oasımov***

O.V.İbadlı, Ü.M.Ağamirov, A.Ə.Bayramov
«*Gülçülük*». Bakı, “Ozan ”, 2003. 224 səh.

Kitabda Azərbaycan MEA Mərkəzi Nəbatat bağında uzun illər üzərində müşahidə aparılmış bəzək, dərman, qida əhəmiyyətli 100-dən çox birillik, ikiillik, çoxillik çiçək, ot, kol və eləcə də otaq bitkilərinin botaniki təsviri, xalq təsərrüfatı əhəmiyyəti, becərmə aqroteknikası, xəstəlik və ziyanvericilərə qarşı mübarizə tədbirləri haqqında hərtərəfli məlumat verilir.

Azərbaycanda becərməsi mümkün olan gül bitkilərinin bioekoloji xüsusiyyətləri, çoxalması, onlara qulluq qaydaları haqqında geniş bilgilər və məlumatlar toplanmışdır.

Təsvir olunmuş bitkilərin ağ - qara və rəngli şəkilləri verilmişdir.

Kitabdan həvəskar gülçülər, bağbanlar, biologiya sahəsində çalışan mütəxəssislər, ali və orta məktəbin müəllimləri, aqronomlar, tələbə və şagirdlər faydalana bilər.

Müəlliflər kitabın əlyazmasının hazırlanmasında böyük zəhmət çəkmiş b.e.n. Nilufər Hüseynovaya öz səmimi minnətdarlıqlarını bildirirlər.

i 4702060200 2003

On-047-03

© «Ozan» nəşriyyatı - 2003

GİRİŞ

Ölkəmizdə aparılan quruculuq işləri ilə əlaqədar xalq təsərrüfatının intensiv inkişafına və xalqımızın mədəni rifah halının yüksəlməsinə geniş yer verilir. Belə ki, şəhər, rayon, qəsəbə və s. yaşayış məntəqələrinin yaşıllaşdırılması, yeni parkların salınması, mədəni-məişət və yaşayış binalarının, ayrı-ayrı şirkətlərin, ofislərin tikilməsi ilə əlaqədar olaraq dekorativ bitkilərə, o cümlədən ağac, kol, çiçək bitkilərinə tələbat artmaqdadır. Bu tədbir şəhər və kəndlərimizin daha da abadlaşdırılması, o cümlədən yaşıllıqların genişləndirilməsi ilə əlaqədardır. Park və bağların, küçə yaşıllıqlarının daha gözəl görünməsi ağac və kollarla bərabər, istifadə olunan gül-çiçək bitkilərindən də çox asılıdır.

Gül xalqımızın həyatında geniş rol oynayaraq nəinki yaşıllıqların bəzəyi, eləcə də el və ailə şənliklərində, bayramlarda süfrələri bəzəmək, qəhrəmanları, ali və orta məktəbi bitirən gəncləri təbrik etmək üçün istifadə olunur. Bundan başqa bir çox çiçək bitkiləri xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində efir yağı, rəng, boyaq, dərman və s. almaq məqsədi ilə də əkilib becərilir. Güllərlə bərabər hal-hazırda otaq bitkiləri də insanlar tərəfindən geniş istifadə olunur. Otaq bitkiləri mənzillərin, iş otaqlarının, istirahət və müalicə müəssisələrinin daxili yaşıllı-

laşdırılmasında geniş istifadə edilir. Belə ki, otaq bitkiləri xəstəxana, məktəb, müəssisə və idarələrdə, ofislərdə, mağazaların vitrinlərində, kinoteatr, klub, gözləmə salonları, evlərin aynabəndlərində, eyvanlarda istifadə edilir.

Otaq bitkilərinin böyük şəhər və sənaye müəssisələrinin bəzənilməsinə əhəmiyyəti daha çoxdur. Bu bitkilər iş yerlərini, yaşayış mənzillərini bəzəməklə, onların havasını təmizləyir və insanları təbiətlə əlaqələndirərək onların istirahəti, işi və yaşayışı üçün rahatlıq yaradır. Otaq bitkiləri bizimlə bir yerdə yaşayır və biz onları necə böyüyüb inkişaf etməsini, yarpaq açıb çiçəkləməsini müşahidə edirik. Vaxtının çoxunu örtülü şəraitdə keçirən bir çox adamlar üçün dibçək bitkiləri onları təbiətlə əlaqələndirən yeganə vasitədir. Ona görə də bu bitkiləri necə becərmək, onlara necə qulluq etmək çoxlarını maraqlandırır.

Bütün yuxarıdakıları nəzərə alaraq kitabda əsas gül, otaq bitkiləri, eləcə də gözəl çiçəkli kol bitkilərinin xüsusiyyətləri, əkilib becərilmə aqrotexnikası, çoxalma üsulları və ümumi qulluq qaydası haqqında qısaca məlumat verilir.

FƏSİL I

GÜLÇÜLÜYÜN QISA İNKİŞAF TARİXİ

Müasir park və bağlarımıza gözəllik verən çiçəkli bitkilərin əmələgəlmə tarixi təbəşir dövrünə aid olmaqla yanaşı, 110 mln. il hesab edilir. Aparılan elmi tədqiqatlar göstərir ki, hələ insanlar çox qədimdən çiçəkli bitkilərdən, o cümlədən onların çiçəklərindən müxtəlif məqsədlərlə istifadə etmişlər. Fransada kaha divarlarında qədim insanlar tərəfindən çəkilmiş şəkillərdə çiçəkdən istifadə olunması, onlardan əklillər düzəldilməsi təsvir olunur. 10 min il bundan qabaq insanların əkinçiliyə başlaması ilə əlaqədar olaraq bir çox xeyirli bitkilərin, meyvə, tərəvəz, dərman və s. becərilməsinə başlanılır. Bu bitkilərin içərisində bəzən dekorativ bitkilərə də təsadüf edilirdi. Bununla bərabər, becərilən bir çox xeyirli bitkilər öz dekorativlikləri ilə fərqlənirdilər.

İlk bağların əmələ gəlməsi insanların mədəniyyətinin inkişafı ilə əlaqədardır. Ən qədim mədəniyyət şumerlərin mədəniyyəti hesab olunur (IV min il eramızdan əvvəl). O dövrdən qalan sarayların xarabalıqları göstərir ki, onlar hələ o vaxtdan bağçılıqla da məşğul olmuşlar. Kənd təsərrüfatı və bağçılıq qədim Misirdə də çox inkişaf etmişdir.

Eramızdan əvvəl VI əsrin birinci yarısında Əhəmənilər sülaləsinin əsasını qoyan 1 Kir İranın ilk bağbanı hesab olunur. Onun saldırdığı ən məhşur bağlardan biri Cahar-bağı adlanır. Bu İran mədəniyyətinin dünya bağçılığına verdiyi böyük hədiyyə hesab olunur. Cahar-bağın salınmasında əsas məqsəd quru iqlimə malik ölkələrdə sudan qənaətlə istifadə etməklə bağ salmaq imkanı əldə etmək olmuşdur. Cahar-bağın təcrübəsindən sonralar yunanlar, ərəblər, Babur dövründə Hindistanda hindilər, ispanlar və b. istifadə etmişlər. Bu sahnan bağlarda xurma palması, nar, jəsmın, qızılğöl, bir çox digər meyvə və tərəvəz bitkiləri əkib becərilirdi.

Eramızdan VI əsr əvvəl Hindistanda bütprəstliyin əmələ gəlməsi ilə burada tikilən məbədlərin ətrafında bağlar salınır, bu bağlarda bir çox ağac bitkiləri ilə bərabər, müxtəlif çiçək bitkiləri də əkilirdi. Sonralar bütprəstliyin Çin, Koreya və Yaponiyaya yayılması ilə həmin ölkələrdə bağların salınması işi də genişləndirilir.

Bizim eranın II-VI əsrlərində Hindistanda Qupta sülaləsinin hökmdarlığı dövründə II Çandraqutun saray şairi olan Kalidasa özünün «Ritusamara» (ilin fəsillərinin karnavalı) əsərində qadın kosmetikasını təsvir edərkən onların ağ sandal ağacının yağını bədənlərinə sürtdüklərini, yaxalarından ağ jəsmın çiçəyinin əklillərini asmalarını, saçlarına başqa bir bitkinin ətrini vurduqlarını təsvir etmişdir.

Çin imperatoru Tani Sun (713-756-cı il) bağçılıqla yaxından maraqlanmışdır. Onun dövründə bitkiləri əkmək üçün xüsusi saxsı qablar hazırlanmışdır. XVI-XVIII əsrlərdə Hindistan və Amerika ilə əlaqələrin genişlənməsi, bir çox qiymətli bitkilərin Avropaya gətirilməsi, burada bağçılığın inkişafına və bir çox qiymətli bitkilərin əkilib becərilməsinə imkan vermişdir.

XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərindən bu günə kimi elm və mədəniyyətin inkişafı bir çox xeyirli bitkilərin, o cümlədən çiçək bitkilərinin də yeni çeşidlərin əldə edilməsinə, onların bozok-bağçılıqda, yeyinti, ətriya, dərman və s. istehsalat sahələrində istifadəsinə imkan vermişdir.

Azərbaycan xalqının gülə olan həvəsi təsviri sənət əsərlərində öz əksini tapmışdır. Belə ki, mis və saxsı qabların, xalçaların üzərində bir çox güllərin təsvirinə təsadüf edilir.

VIİI-XII əsrdə Azərbaycanda olmuş səyyahlar qədim Bərdənin və Gəncənin gül-çiçəkli bir şəhər olduğunu göstərmişlər. Bərdənin güllü-çiçəkli bir şəhər olduğunu Azərbaycanın dahi şairi Şeyx Nizami Gəncəvi hələ 800 il bundan əvvəl «İskəndənamə» əsərində belə təsvir edir:

Bərdə nə gözəldir, necə qəşəngdir, Yazı da, qışı da güldür, çiçəkdir.

Bu misralardan görüldüyü kimi hələ qədim zamanlardan xalqımız öz yaşayış məntəqələrinin yaşıllaşdırılmasına, çiçək

lərlə bəzədiləninə fikir vermiş və bir çox çiçək bitkilərini əkib becərmişlər.

XVII əsrin ortalarında türk səyyahı Evliya Çələbi Şamaxıda çoxlu bağ və bağçaların olduğunu qeyd etmişdir. Təxminən həmin dövrdə rus səyyahı O.A.Kotov Şamaxıdan bir az aralı Şamaxı xanının bağları olduğunu və orada tərəvəz və çiçək bitkilərinin becərildiyini göstərmişdir. Bütün bunlar Azərbaycan xalqının hələ çox qədimdən gül-çiçək becərməklə məşğul olduğunu sübut edir. Bu eyni zamanda Azərbaycanın iqlim-topraq şəraitinin gülçülük üçün əlverişli olması ilə də əlaqədardır.

Hələ qədim Azərbaycanda qızılgülədən gül-qənd, güləb, gül mürəbbəsi hazırlanmışdır. Bir çox adam adları çiçək və gül adlarından götürülmüşdür: Gülşən, Qızılgül, Gülçöhrə, Gül-qənd, Bənövşə, Süsən, Nərgiz, Lalə və s.

Azərbaycanda hələ Çümhuriyyət dövrünə qədər bəzi dövlətli şəxslər, tacirlər, gül həvəskarları, yaxın Şərqdən, eləcə də Avropa ölkələrindən (Hollandiya, Fransa, İtaliya və s.) qızılgül, qərənfil, nərgiz və s. çiçək bitkilərini gətirərək öz bağçalarında əkib becərirdilər.

1906-cı ildə A.B.Şelkovnikov Ağdaş yaxınlığında «Göy-təpə» adlanan yerdə olan malikanəsində bəzi çoxillik çiçək bitkilərinin - zambaq, hiasint (sümbülçiçək), dağlaləsi, nərgiz, süsən və s. burada yaxşı inkişaf edib çiçək verdiyini göstərmişdir. Payızgülü (xrizantema), qızılgül çeşidləri yanvara qə

dər çiçəkləyir. Bunu A.B.Şelkovnikov yerli iqlim - torpaq şəraitinin çiçəkçilik üçün əlverişli olduğu ilə izah edir. Deməli, Azərbaycanın bir çox rayonlarında gül əkib becərməyə imkan olmuş, ancaq buna geniş şəkildə fikir verilməmişdir.

Azərbaycanda 1920-ci illərdən sonra şəhər və rayonlarda yaşayış məntəqələrinin abadlaşdırılmasına, o cümlədən yaşıllaşdırma işlərinə bir qədər diqqət artırılır. Bununla əlaqədar Bakıda və bir çox rayonlarda tingliklər yaradılır. Həmin tingliklərdə ağac bitkiləri ilə bərabər bəzi çiçək bitkiləri də becərilir.

1926-cı ildə Mərdəkanda akademik N.İ. Vavilovun fəal iştirakı ilə Tətbiqi Botanika və Yeni Bitkilər İnstitutunun Şorq filialı yaradılır (indiki Mərdəkan dendrariumu). Burada müxtəlif faydalı bitkilərlə bərabər, bir çox çiçək bitkilərinin də (dağlaləsi, süsən, sünbülçiçək və s.) öyrənilməsinə başlanılır.

1934-cü ildə Bakıda Nəbatat bağının təşkili respublikamızda çiçəkçiliyin, eləcə də bəzək-bağçalığın elmi əsaslar üzrə inkişaf etməsinə təkan vermişdir. Burada bir çox nərgiz, dağlaləsi, qızılgül, süsən, payızgülü, kartofgülü (georgin) və s. çiçək bitkiləri, eləcə də bəzək kolları öyrənilərək park və bağlarda əkilmək və gülçülük təsərrüfatında istifadə olunmaq üçün təklif olunmuşdur.

Respublikamızın və keçmiş ittifaqın iri şəhərlərinin gülə olan tələbatını nəzərə alaraq 1968-ci ildə Azərbaycan Komunal

Təsərrüfatı Nazirliyi Şüvəlanda gülçülük sovxozu təşkil edir. Bununla bərabər Maştağa subtropik bitkilər sovxozunda və Bakı şəhər Yaşıllaşdırma Trestində də gülçülük inkişaf etdirilir. Vaxtı ilə Şüvəlan gülçülük sovxozu il boyu gül becərilən iri müəssisə sayılırdı. Onun Ağdamda və Xanlar rayonunda II Halları yaradılmışdı. Şüvəlan sovxozunun 9,8 hektardan çox örtülü sahəsi var idi ki, burada il ərzində bir neçə milyon qərənfil, qızılgül, kala, freziya və s. güllər becərilib Bakı, Moskva, Leningrad, Sverdlovsk və s. şəhərlərə göndərilirdi. Bu dövrdə Bakı ətrafı kəndlərdə, eləcə də Gəncə və digər rayonlarda da xüsusi şəxslər çiçək becərməklə məşğul olmağa başlayır. Çox təəssüflər olsun ki, 1988-ci ilin axırlarından respublikamızda yaranmış müharibə vəziyyətilə əlaqədar olaraq istər çiçəkçiliyə, istərsə də bəzək bağçalığına diqqət azalmış və lazımi şərait olmadığından bu sahədə geriliyə yol verilmişdir.

1997-1998-ci illərdən çiçəkçilik və bəzək bağçalıqla özəl təsərrüfatlar məşğul olmağa başlayır, bununla bərabər xaricdən, o cümlədən İran, Türkiyə, Rusiya, Gürcüstandan gül, çiçək, bəzək ağac və kollar gətirilib satılır. Ancaq bunların bir çoxu yerli şəraitə uyğunlaşmadığı üçün qısa müddət ərzində quruyub tələf olurdu. Yuxarıdakıları nəzərə alaraq kitabda Bakı Mərkəzi Nəbatat bağında uzun illər ərzində sınaqdan çıxarılmış perspektiv gül-çiçək və bəzək bitkiləri haqqında məlumatlar verilir.

FƏSİL II

ÇİÇƏK BİTKİLƏRİNİN BECƏRİLMƏSİ ÜÇÜN LAZIM OLAN ƏSAS AMİLLƏR

Bütün bitkilərin, o cümlədən çiçək bitkilərinin də boy və inkişafı üçün ətraf mühitin böyük rolu vardır. Bu mühitin əsas amilləri: istilik, işıq, su və torpaq şəraitidir. Bu amillərlə lənəş olaq.

2.1. Torpaq amili. Bütün bitkilərdə olduğu kimi, çiçək bitkilərinin də böyüyüb inkişaf etməsində torpağın əhəmiyyəti böyükdür. Torpaq bitkinin əsas qida mənbəyidir. Bitkilər torpağın xassəsinin dəyişməsinə çox həssas olurlar. Ona görə də hər hansı bitkini becərmək istədikdə torpağın hansı xasələrə malik olduğunu və becəriləcək bitkinin torpağa tələbatını bilək lazımdır.

Torpağın xassəsi onun əmələ gəldiyi ana qatdan, üzvü maddələrin çürüməsinə kömək edən göbələk, bakteriya və heyvanlar aləmindən, bitki örtüyündən və iqlimindən asılıdır.

Qumlu torpaqlar asan şumlanmaqla havanı, suyu yaxşı keçirir, tez qızır. Rütubəti az saxlayır. Mineral duzlar belə torpaqlardan tez yuyulur. Gilli torpaqlar bərk olub, çətin şumlanmaqla, havanı, suyu az buraxır, rütubəti özündə saxlayır. Mineral duzlar belə torpaqlardan çətin yuyulur. Torpağın mexaniki

tərkibini adi qaydada müəyyən etmək üçün onu götürüb ovucda sıxdıqda o yapışaraq dağılmırsa gilli, torpaq hissəcikləri bir- birinə möhkəm yapışmayıb dağılırsa qumlu torpaq hesab olunur. Torpağın münbitliyini dəqiq olaraq laboratoriyalarda xüsusi cihazlarla müəyyən edirlər. Çiçək və bəzək kol bitkiləri üçün əsasən münbitləşdirilmiş gillicəli və qumlu-gilli torpaqlar daha əlverişli hesab edilir. Turş və ağır gilli torpaqlar bu bitkilər üçün yararsızdır. Torpaq yumşaq olmalıdır. Bu torpaqda su, hava rejimini yaxşı tənzim etməyə, yararlı bakteriyaların inkişafına, istilik rejiminin yaxşılaşdırılmasına, faydalı mikro- orqanizmlərin artmasına imkan yaradır. Əksər bəzək bitkiləri, o cümlədən çiçək bitkiləri 10-11 % çürüntülü qara torpaqlarda yaxşı bitir, çünki belə torpaqlar yaxşı fiziki xassəyə, lazımi mineral maddələrə malikdir.

Gilli torpaqlar rütubəti pis keçirir və quraqlıq olduqda tez quruyur. Gillicəli torpaqlar münbit hesab olunur. Qumlu torpaqlarda 10-20 % gilli hissəcik olur və belə torpaqlar soğanaqlı çiçək bitkiləri üçün daha yaxşıdır. Ümumiyyətlə, hər hansı çiçək bitkisini becərmək üçün torpağı yaxşılaşdırmaq və ya torpaq tam yararsızdırsa, onu başqası ilə əvəz etmək lazım gəlir. Torpaqlar kimyəvi tərkibinə görə turş və qələvili olur. Torpağın turşuluğu universal indikator və ya potensiomat moksit - 5 və ya 6 ilə müəyyən edilir. Ölçü vahidi olaraq pH

götürülür. PH 7-dən aşağı olursa torpaq turş, pH 7-dən çox olursa qələvili hesab olunur.

Müxtəlif çiçək bitkilərinin torpağın turşuluğuna tələbatı müxtəlifdir. Qızılgül, payızgülü, qərənfil, buynuzbaş (pion), dağ-lılosi az turşuluqla neytral pH-ı 6,5-7,5 olan torpaqlarda bitir.

Çiçək bitkilərinin becərilməsi açıq sahədə münbit torpaq seçməkdən, pamiklərdə və istixanalarda isə dibçəklərdə bitki becərdikdə torpaq qarışığının hazırlanmasından çox asılıdır. Çiçək bitkiləri üçün nə qədər yaxşı torpaq sahəsi seçilərsə, sistematik olaraq yenə də onu yaxşılaşdırmaq və münbitləşdirmək lazımdır.

Çiçək bitkilərinin kökü 20-25 sm, qızılgülün kökü 60 sm-ə qədər dərinliyə gedir. Ona görə də torpaq, becərilən çiçək bitkilərinin köklərinin getdiyi dərinlikdə hazırlanmalıdır. Bu, bitkilərin qida maddələrindən yaxşı istifadə etməyə və normal inkişaf etməsinə şərait yaradır.

Ağır gilli torpaqları münbitləşdirmək üçün ona qum, çürümüş peyin, torf, kompost və s. qarışdırmaq lazımdır.

Qumlu torpaqları münbitləşdirmək üçün ona gilli torpaq, torf, peyin, kompost əlavə edilməlidir. Çiçək bitkilərinin növündən asılı olaraq onları müəyyən torpaq şəraitində becərmək lazımdır. Bu məqsədlə aşağıdakı torpaq qarışığından istifadə olunur:

2.1.1. Çimli torpaq - bunu müxtəlif ot bitkilərinin qarışığı, əksərən paxlalı otlar bitən çəmənliklərdən hazır« layırlar. Bu məqsədlə həmin çəmənliklərin üst qatından 8-10 sm dərinlikdə, 20-30 sm enində, 30-35 sm uzunluqda bellə çim kəsilərək ot olan tərəfi bir-birinin üstə olmaqla 1,5 metr hündürlükdə komla yığılır və bunun tez çürüməsi üçün hər laydan sonra oraya bir qədər təzə peyin tökülür. Yayda bu kom bir neçə dəfə sulanır və 2-3 dəfə bellə qarışdırılır. İki ildən sonra bu cür hazırlanmış torpaq istifadə üçün yararlı olur. Əksər bitkilər üçün çimli torpaq, torpaq qarışığının əsasını təşkil edir.

2.1.2. Çürümüş peyin - Peyinin çürüməsi nəticəsində əldə edilir, yüngül, yumşaq, qara rəngdə olur. Əksərən torpağa əlavə gübrə kimi verilir.

2.1.3. Meşə torpağı və ya yarpaq çürüntüsündən hazırlanan torpaq. Bu cür torpağı meşədə torpağın üst qatından və ya payızda ağaclardan tökülən yarpaqdan (xəzəldən) hazırlamaq olar. Bunun üçün payızda cökə, qovaq, ağcaqayın və s. ağac cinslərinin xəzəli yığılaraq xüsusi qazılmış iri çalaya doldurulur, yaz və yay dövründə bir neçə dəfə sulanır və qarışdırılır. 2-3 ildən sonra yarpaqdan hazırlanmış torpaqdan istifadə etmək olar. Bu, torpağın yumşaqlığını artırmaqla onu münbitləşdirir.

2.1.4. Torfdan alınan torpaq - torfun çürüntüsündən hazırlanır. Torfdan hazırlanan torpağın fiziki xüsusiyyəti yaxşı olur. Məsələli olduğu üçün istini və rütubəti yaxşı tənzimləyir.

Ona görə də əksər çiçək bitkilərinin becərilməsində torpağa qarışdırılır.

2.1. Ş.Kompost - bostan və digər tarla bitkilərinin yerüstü hissəsindən və başqa tullantılardan hazırlanır. Bunun Üçtli həmin tullantılar iri çalalara və ya yerin üzərində topalarla qılınır və 1 m^3 - 1 kq sönməmiş əhəng əlavə edilir. Yaz-yay dövründə sulanır və 2-3 dəfə bellə çevrilərək qarışdırılır. 2-3 Üdən sonra bundan əlavə kübrə kimi istifadə etmək olur. Çoxlu qıda maddəsinə malik olması ilə fərqlənir.

2.1.6. Qum - bütün çiçək bitkilərini becərmək üçün torpağın tərkibinin bir hissəsini təşkil edir. Qum torpağı yumşaltmaqla, onun sukeçirmə qabiliyyətini artırır. Təmiz yuyulmuş çay və ya dəniz qumu bitkiləri qələmlə çoxaltdıqda, toxum səpdikdə və drenaj kimi istifadə olunur.

Çiçək bitkilərinin becərilməsində istifadə olunan torpaq müxtəlif nisbətdə qarışdırılaraq istifadə olunur. Əksərən 1 hissə çəmən torpağı, 0,5 hissə meşə torpağı, 0,5 hissə çürümüş peyin, 1 hissə qum qarışdırılır. Belə torpaq qarışığı otaq bitkilərindən palma, limon, əzvay, monstera və s. üçün daha əlverişlidir (hər çiçək bitkisinin hansı torpaq qarışığında becərilməsi ayrıca verilir).

2.2. Rütubət - torpağın rütubətliliyi əsasən yağıntının və qrunut sularının hesabına əmələ gəlir. Yağıntıların torpaqda qalması əsasən torpağın vəziyyətindən də asılıdır. Torpaq

yumşaq olarsa yağmur da torpağa yaxşı çökür və torpaqdan az buxarlanır. Bitkilərin rütubətə olan tələbatı onun xarici görünüşünə görə də müəyyən oluna bilər. Əksər bitkilər budaq, yarpaq əmələ gətirdikdə və sürətlə inkişaf etdiyi müddətdə torpaqda rütubətin saxlanması, onun düzgün əkinə hazırlanmasından, əlaq otları ilə mübarizədən, örtükdən istifadə olunmasından və s. asılıdır. Torpağın üst qatının yumşaldılması torpaqda olan məsələləri dağdır və alt qatlarda olan rütubətin yuxarı qatlara qalxmasına imkan vermir, bununla da torpağın aşağı qatlarının tez qurumasının qarşısı alınır. Torpaqda rütubəti saxlamaq üçün qoruyucu zolaq salmaq, qar yığınının saxlanması kömək etmək və s. tədbirlər görülməlidir.

Bitkilərin rütubətə tələbatı onların bioloji xüsusiyyətindən və vegetasiya dövrünün uzunluğundan asılı olaraq dəyişir. Bunu nəzərə alaraq suvarma şəraitində becərilən bitkilər vegetasiya dövründə müəyyən norma ilə bir neçə dəfə suvarılır.

2.3. Işıq amili- yer kürəsində canlı orqanizmlərin həyat fəaliyyəti günəş enerjisi hesabındır. Bitkilərin normal böyüyüb inkişaf etməsi, işığın gücündən, onun spektr tərkibindən, işıqlandırma müddətindən və s. asılıdır. Açıq şəraitdə günəş işığının gücü rayonun coğrafi yerləşməsindən asılı olaraq dəyişir. Örtülü binalarda (oranjereya və istixanalarda) işığın gücünü azaltmaq üçün kölgələndirmədən, yay vaxtı şüşələrin ahənglə ağardılmasından və s. istifadə olunur. Əksinə, qışda

İşıq çatmadıqda burada elektrik enerjisindən istifadə edilir, İşıqda əsas fizioloji proses olan fotosintez gedir, bu da işığın gücündən asılı olur. Fotosintez qırmızı-çəhrayı şüalara daha intensiv, mavi, bənövşəyi şüalanmada isə demək olar ki, getmir. Onu görə də bitkilərin normal inkişafı üçün bütün işıq spektrlərinin cəmi olmalıdır, əks təqdirdə bitkinin inkişafı normal getmir. İşığın köməyi ilə bitkidə qeyri-üzvü maddələr üzvü maddələrə çevrilir. İşıq olmadıqda bitki daxili ehtiyat qida maddələrinin hesabına böyüsə də nazik saralmış yarpağa və gövdəyə malik olur. Bitkilər işığa olan tələbatlarına görə 3 qrupa bölünür: uzun gün sevən bitkilər, qısa gün sevən bitkilər və neytral bitkilər. Qısa günlü bitkilərə əksərən tropik və subtropik bitkilər daxildir. Ekvatora yaxın yerlərdə gecə və gündüz bərabərdir. Orta qurşaqda isə yayda günün uzunluğu 16- 17 saata çatır. Həmin bitkilərin belə şəraitdə becərilməsi çox vaxt onların inkişafına imkan vermir və bəzi bitkilər çiçəkləyib meyvə vermir. Qısa günlü bitkilərə kartofgülü (georgin), kala, payızgülü və s. daxildir. Uzun günlü bitkilərə şimal rayonlarda bitən bitkilər daxildir. Bunların bəziləri daha uzun gün tələb edir və bəzən işıqda yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Buna kəpənəkçiçək, qarğasoğanı, süsən və s. daxildir. Neytral bitkilər həm qısa, həm də uzun gün şəraitində bitir. Buraya zanbaq, nərgiz, dağlaləsi, bəzi qərənfil çeşidləri və s. daxildir. İşığın intensivliyinə görə bitkilər işıqsevən, kölgəsevən və kölgəyə

davamlı olur. Işıq sevənlərə - işığın intensivliyi çoxalanda yaxşı böyüyüb inkişaf edən bitkilər daxildir. Bunlar ağac və kolların altında yaxşı bitir. Bura süsən, yaddaş çiçəyi, daş sarmaşığı və s. daxildir. Bitkilərin işığa tələbatı təkcə bitkinin xüsusiyyətindən deyil, eləcə də onun hansı şəraitdə bitməsindən asılıdır. Əksərən tünd-yaşıl yarpağı olan bitkilər kölgəyə davamlı olur. Yarpaqları açıq-yaşıl və başqa rəngli olan bitkilər işıqsevən olur.

2.4. Hava amili - bitkilərin böyümə və inkişafı üçün hava lazımdır. Bu hava şəraiti açıq sahədə yerin quruluşundan, sahənin harada yerləşməsindən, qoruyucu meşə zolaqlarından asılı olaraq dəyişir. Örtülü şəraitdə bunu havanı dəyişməklə təmin etmək olar.

Məlum olduğu kimi bitkilər fotosintez və tənəffüs proseslərində havadan karbon qazı və oksigen alır. Bu proseslərin normal getməsi bitkinin işıq, rütubət, istilik və qida maddələri ilə təmin olunmasından asılı olur.

Bitkilərin tənəffüsü onların inkişaf dövründən asılı olaraq dəyişir. Belə ki, cücərən toxumlarda tənəffüs daha sürətlə gedir. Böyümənin sürətlənməsi ilə də tənəffüs sürətlənir. Ona görə də cavan bitkilər yaşlı bitkilərə nisbətən daha intensiv tənəffüs edir. Qış dövründə bitkilərdə tənəffüs zəifləyir. Bitkinin bütün orqanları, o cümlədən kökləri də tənəffüs edir. Ona görə də torpağı həmişə yumşaq saxlamaq lazımdır. Bu torpaqda olan mikroorqanizmlərin yaxşı inkişaf etməsinə, torpaqda olan

Üzvi maddələrin minerallaşmasına və bitki tərəfindən monim-Nəililmosinə şərait yaradır.

Bitkilərdə tənəffüs zamanı istilik əmələ gəlir. Ən çox istilik göbələk və bakteriyaların tənəffüsü nəticəsində yaranır. (Ona görə də peyindən şitillik (pamık) və istixanaları qızdırmaq, bezen də bioyanacaq kimi istifadə edirlər.

Bəzən bitkilərin tənəffüsü nəticəsində əmələ gələn istilik ətraf mühitin istiliyindən bir neçə dərəcə yüksək olur. Ona görə də bitkiləri təmiz hava ilə təmin etmək üçün toxumlar cücərdikdə, qələm vurulduqda, torpağı yumşaltmaq lazımdır. Bu eləcə də açıq şəraitdə əkilmiş bitkilərdə və otaq bitkilərində də aparılmalıdır.

2.5. İstilik amili - İstilik bitkinin həyatı üçün əsas amillərdən biridir, çünki bitkidə gedən fizioloji proseslər və ya fotosintez, buxarlanma, tənəffüs və s. istiliklə əlaqədardır. Havanın temperaturu 15°-dən 30°-yə qədər qalxdıqda bitkilərin çoxunda fotosintez, buxarlanma, tənəffüs və s. proseslər sürətlənir, temperatur 15-0°-yə endikdə bu proseslər zəifləyir. 30°-38°-dən çox istilik olduqda isə bitkilərdə böyümə prosesi zəifləyir. Havanın uzun müddət çox isti olması və əksinə, soyuq olması bitkinin məhv olmasına səbəb ola bilər.

Bitkilərin öz inkişafı dövründə də istiliyə tələbatı dəyişir. Belə ki, vegetasiyanın başlanğıcında bitkilərə az, sonra isə daha yüksək temperatur lazımdır. Bitkilərə, eləcə də gündüz

daha yüksək, axşamlar nisbətən az temperatur lazımdır. Çiçək bitkilərinin istiliyə olan tələbatı müxtəlifdir. Bu həmin bitkilərin hansı iqlim zonasında : tropik, subtropik, mötədil iqlim və şimalda bitməsindən asılıdır. Onları becərdikdə bunu mütləq nəzərə almaq lazımdır. Çiçək bitkiləri istiliyə tələbatına görə 2 qrupa bölünür: I qrupa açıq şəraitdə becərilən, II qrupa isə istiliyə çox tələbatı olduğu üçün örtülü şəraitdə - oranjereya, istixana, pamiklərdə becərilən bitkilər daxildir. II qrupa daxil olan bitkilərin çoxu otaq bitkisi olub, daxili yaşıllaşdırmada istifadə olunur.

Təcrübələr göstərir ki, otaq bitkilərini peçin və ya istilik batareyalarının yanında qoymaq olmaz. Həmçinin qışda otağın havasını dəyişmək məqsədi ilə pəncərəni açdıqda, pəncərədə olan bitkiləri başqa yerə qoymaq lazımdır ki, soyuq ona təsir etməsin.

İstiyə tələbatına görə otaq bitkilərini aşağıdakı qrupa bölmək olar:

1. Sərin otaqlarda saxlanan bitkilər: belə otaqlarda və binalarda qış dövründə havanın temperatura 10-14° C olur. Bu şəraitdə dəfnəgilənar, siperus, aspedistra, xlorofitum, mərsin (mirt), azaliya, qızılgül, hortenziya, sırğagülü (fuksiya), ətirşah, qulançar (asparagus), aşdım-daşdım (tradeskansiya) və b. özlərini daha yaxşı hiss edirlər.

2. İsti otaqlarda saxlanan bitkilər: bu otaqlarda havanın temperaturu 14-18°C olur. Belə şəraitdə anti- rinum, fikus, filodendron, şamdangülü (beqoniya), bromeliya, çingülü və s. daha yaxşı inkişaf edir.

Açıq sahələrdə çiçək bitkilərinin becərilməsində sahənin harada seçilməsinin də əhəmiyyəti vardır. Əksərən cənub və cənubi -qərb yamaclar daha isti, şimal, şimali-qərb və şimali-şərq yamaclar az isti olur. Eləcə də şimal və şimal-şərq küləklərindən qorunan yerlərdə bitkilər şaxtadan az ziyan çəkir. Ona görə də gül becərmək üçün sahə seçdikdə onun küləkdən qorunmasını da nəzərə almaq lazımdır.

3. 6. Bitkilərin qidalanma rejimi - bitki hüceyrələri əsasən zülaldan, karbonatlı və yağlı maddələrdən ibarət olur. Zülalın tərkibinə karbonatlar, hidrogen, azot, fosfor, kükürd, dəmir və s. elementlər daxildir. Bundan başqa bitkilərdə az miqdarda mikroelementlər, bor, marqans, mis, sink, yod və s. vardır. Bütün bu qida elementlərini bitkilər torpaqdan və havadan alır. Bunların ən əsası azot, fosfor, kalium, kalsiumdur. Bu maddələr torpaqda çox olsa da bitki tərəfindən mənimsənilən halda olmur. Ona görə də tez təsiredici gübrələrdən (üzvi və mineral kübrələrdən) istifadə etmək lazım gəlir. Bu əsas aqrotexniki tədbirlərdən biridir.

Bitkilərin böyümə və inkişafı dövründə qida elementlərinə tələbatı müxtəlif olur. Belə ki, böyümə dövründə bitki

lərə ən çox azot, çiçəkləmə və meyvəvermə fazasında isə fosfor və kalium lazımdır.

Çiçək bitkiləri üzərində aparılan elmi-tədqiqat işləri göstərmişdir ki, onların yaxşı böyüyüb çiçək verməsi üçün mütləq üzvü və mineral kübrələrdən istifadə edilməlidir.

Gübrələr tərkibindən, verilmə vaxtından, verilmə normasından, torpağın fiziki və mexaniki tərkibindən asılı olaraq bitkiyə müxtəlif təsir göstərə bilər. Gübrədən düzgün istifadə etməklə çiçək bitkilərinin bol və uzun müddət çiçəklənməsinə, iri çiçək verməsinə, yaxşı böyüyüb inkişaf etməsinə imkan yaratmaq olar. Gübrələr üzvi və qeyri-üzvi kübrələrə bölünür. Üzvi gübrələr tam gübrələr də adlanır. Bunlarda əsas qida maddələri azot, fosfor, kalium olur. Mineral gübrələr isə bir qida maddəsindən ibarət olur. Bəzən bir neçə mineral gübrənin qarışığından və ya dənəvər (qranulə olunmuş) gübrələrdən istifadə olunur. Ümumiyyətlə, gübrələri seçdikdə becərilən bitkinin və torpağın xüsusiyyətini nəzərə almaq lazımdır.

2.6.1. Üzvi gübrələr - Bura peyin, peyin şirəsi, torf, kompost və s. daxildir. Peyin ən yaxşı gübrələrdən biridir. Peyində bitkiyə lazım olan azot, fosfor, kalium olmaqla o, torpağın fiziki xassəsini də yaxşılaşdırır. Gilli torpaqlara peyin verdikdə o yumşalır, qumlu torpaqlar isə əksinə bərkiyir. Peyin torpaqda bir il yox, bir neçə il istifadə olunur. Gilli torpaqlara at və qoyun peyini, qumlu torpaqlara daha gec çürüyən mal və

donuz peyini vermək lazımdır. Təzə peyin isə payızda, dərin yum aparıldıqda torpağa verilir.

Peyinin keyfiyyəti onun saxlanılmasından çox asılıdır. Peyini topa (kom) yığıb saxlamaq daha yaxşıdır. Belə halda peyin tez yanaraq peyin çürüntüsünə çevrilir. Peyin torpağa 2-6 il losir göstərir. İri sahələrdə çiçək becərmək üçün torpaq hazırladıqda, torpağın və bitkinin xüsusiyyətindən asılı olaraq 1 hektara 40-100 tona qədər üzvi gübrə -peyin verilir.

2.6.2. Quş peyini - çox qüvvətli gübrə olub tez təsir göstərir. Səpin və əkindən 10-15 gün qabaq 1 m^2 -ə 100-150 qr qurudulmuş və 40-60 qr üyüdülmüş halda verilir.

2.6.3. Kompost- qiymətli üzvi gübrədir. Kompost hazırlamaq üçün peyindən, bitki tullantılarından, oduncaq külündən, çürümüş samandan, torfdan, xəzəldən, mineral gübrələrdən isə fosfor gübrəsindən istifadə edirlər. Qarışıqları $1-1,5 \text{ m}^2$ hündürlükdə, 2 m enində yığaraq bir qədər sönməmiş əhəng olavə edir, yay dövründə 2-3 dəfə sulayaraq bellə çevirirlər. 1-2 ildən sonra kompostu gübrə kimi istifadə etmək olur.

2.6.4. Torf - torfdə azotun miqdarı çox, kalium, fosfor isə az olur. Gübrə kimi yaxşı qurudulmuş çəmənlik torfundan istifadə olunur. Turşuluğu azaltmaq üçün təzə torfa əhəng vurulur. Hazırlanmış torfu topalara yığaraq yay dövründə 2-3 dəfə bellə çevirib qarışdırırlar. Bir ildən sonra torf yumşalır və turşuluğu azalır. 1 m^2 sahəyə 10 kq torf verilir. Çox vaxt torf-

verilir. Əsas gübrə kimi 30 % kalium duzu 1 m²-ə 20-30 q, 40 %-lidən 15-20 q, əlavə yemləmədə isə 5-7 q (30 %), 4-5 q (40 %) verilməsi məsləhətdir.

Kalium sulfat - (48 %) kalium xloridan fərqli olaraq tərkibində xlor olmur. Ona görə də bitki üçün daha çox əhəmiyyətlidir. 1 m²-ə əsas gübrə kimi 12-18 q, əlavə yemləmədə 3-5 q-dan 6-8 q-dək verilir.

Kalium şorası -(46,5 % kalium və 13,7 % azot) əsas gübrə kim 1 m²-ə 12-19 q verilir. Torpağa kalium şorası verdikdə azot gübrəsini azaltmaq lazımdır.

2.6.10. Otaq bitkilərinə gübrə verilməsi. Normal böyüyüb inkişaf etməsi üçün otaq bitkilərinə müəyyən miqdarda gübrə vermək lazım gəlir. Otaq bitkilərinə gübrə verdikdə daha ehtiyatlı olmaq lazımdır. Gübrələr lazımı normadan artıq verilərsə bitkini məhv edə bilər. Ayıdöşəyi, aşdım-daşdım, koleus, şamdangülü və bir çox bitkilərə əlavə yemləmə məqsədi ilə gübrə vermək olar. Bunun üçün azot (ammonium şorası), fosfor və kalium gübrələrini suda həll edib istifadə etmək lazımdır. Bu məqsədlə 1 litr suya 2 q azot (ammonium şorası), 2 q fosfor (superfosfat) və 1 q kalium (kalium xlor) gübrəsi tökülərək həll edilir, sonra bu məhlul bitkiyə verilir. Bu məhlulu bitkiyə verdikdə onun iri və xırdalığını da nəzərə almaq lazımdır. Əlavə gübrə kimi quş peyindən də istifadə edilir. Bu ən yaxşı gübrələrdən hesab edilir. Ancaq bunu artıq verdikdə bitkini

niyyətliv edə bilər. Ona görə də ondan ehtiyatla istifadə etmək
ln/ındır. Quş peyini də suda həll edib istifadə edirlər. Bu
iniK|Nodlə I litr suya 6 q quş peyini tökülür və bu açıq qabda 7-
1(1 gün saxlanılır. Sonra bu məhlula yenidən 1 litr su qatılır və 7
glindən sonra əlavə gübrə kimi istifadə olunur. Adi mal peyininin
şirəsindən də istifadə etmək olar. Bu məqsədlə 20-25 <| ıdı mal
peyini 1 litr suya tökülür və 5-7 gün saxlanılır. Alınan peyin şirəsi
sonra su ilə qarışdırılaraq bitkiyə verilir.

Əlavə yemləmə gübrəsi otaq bitkilərinə yazdan payıza
qədər ayda 2-3 dəfə mineral gübrələri üzü gübrələrlə
növbələşdirmək şərti ilə verilir. Otaq bitkilərinə gübrə
qarışdırılmış məhlulu elə vermək lazımdır ki, o yarpaqlara
çilənmədən, bir başa dibçəkdəki torpağa verilsin.

FƏSİL III

ÇİÇƏKLİ BİTKİLƏRİN BECƏRİLMƏ QAYDASI

Çiçəklər məişətimizi bəzəyir, bizi sevindirir. Hər bir həvəskar gülçü, zövqü olan hər bir insan öz həyatında, iş yerində, qəşəng çiçəklik düzəltmək arzusundadır. Lakin bir çox həvəskarlar çiçəklik salmaq üçün bitki seçmək, onları becərmək üsullarını bilmədiklərindən çətinlik çəkirlər.

Çiçəkliklə yeni məşqul olmağa başlayan həvəskarlar birinci növbədə onun becərilməsi qaydasını bilməlidirlər.

Çiçək bitkilərinin becərilməsi işi sahənin seçilməsindən, torpağın hazırlanmasından, bitkilərin əkilməsindən və onlara qulluq edilməsindən ibarətdir.

3.1.Sahənin seçilməsi. Çiçək bitkilərini əkib becərmək üçün sahə seçdikdə onların bitmə şəraitinə olan tələbatını nəzərə almaq lazımdır. Ümumiyyətlə, çiçək bitkilərini becərmək üçün ayrılan sahə düz relyefə, münbit torpağa malik olmaqla, əsasən küləklərdən mühafizə olunmalıdır. Çiçək bitkilərinin becərilməsində torpağın su rejiminin də əhəmiyyəti böyükdür. Qrunt suları 1,5 m-ə qədər dərinlikdə olub, yer səthinə çox yaxın olmamalıdır. Qrunt sularının yer səthinə çox yaxın olması suvarma vaxtı sahənin bataqlıqlaşmasına səbəb olur. Suvarma məqsədilə sahə su ilə təmin olunmalıdır. Bununla bərabər

yararsız sahələrdə belə, torpağı yaxşılaşdırmaq və digər tədbirlər ilə birlikdə onu çiçək becərmək üçün yararlı hala salmaq olar.

3.2. Torpağın hazırlanması. Çiçək bitkilərini becərmək üçün torpağın əkinə hazırlanması əsas məsələlərdən biri olub, torpağın xüsusiyyətindən, iqlim şəraitindən, becərilən bitkidən asılıdır. Ümumiyyətlə, torpağın hazırlanması onun şumlanması, yumşaldılmasından, malalanmasından, yerin hamarlaşdırılmasından ibarətdir.

3.2.1. Şumlama. Torpağın əkin üçün yararlı hala salınmasıdır. Torpaq şumlanan və yaxud bellənən zaman üst qat çevrilərək alt qata keçir və nəticədə torpağın üst qatında qalan alaq otlarının toxumları, eləcə də zərərli həşəratlar və onların sürfələri dərinə düşərək məhv olur. Torpaq ümumiyyətlə becərilən bitkilərin xüsusiyyətindən və torpağın tərkibindən asılı olaraq 25-40 sm dərinlikdə şumlanır. Çiçək bitkiləri əkmək üçün şumun 25-30 sm dərinlikdə olması kifayətdir. Ancaq qızılgül, yasəmən və topulqa üçün şumlama 40-60 sm dərinlikdə aparılır. Əkin aparılacaq torpaq payızda 25-30 sm dərinlikdə şumlanır. İkinci dəfə qışdan sonra yazda 20-25 sm dərinlikdə şumlanaraq malalanır və yaxud dırıqlanaraq əkilir. Əgər sahə payızda əkilərsə, bu zaman dərin şumlanır. Yaz-yay dövründə həyatıyanı sahə qara şumda saxlanaraq alaq otlarını məhv etmək üçün bir neçə dəfə kultivasiya edilir (yumşaldılır). İkinci ilin payızında yenidən şumlanır. Şumlanmadan sonra

malalama aparılır. Burada əsas məqsəd torpağı yumşaltmaqla, sahəyə verilmiş mineral gübrələri torpağa yaymaq, qalan alaq otlarını məhv etməkdir.

3.2.2. Yumşaltma (kultivasiya) - dincə buraxılmış sahələrdə, eləcə də əkin sahələrində cərgə aralarında alaqları məhv etmək məqsədi ilə aparılır. Torpaq şumlanır, malalanır və düzəldilir. Böyük sahələrdə bu işlər traktor və qoşqulu kənd təsərrüfatı maşınları ilə aparılır. Xırda sahələrdə, həyətyanı sahələrdə beldən, dırmıqdan istifadə edilir. İri sahələrdə əkin şırımlarda və ya ləklərdə aparılır. Bu məqsədlə 100-120 sm enində ləklər hazırlanır. Azərbaycanda əsasən dərin ləklərdən istifadə olunur. Daha doğrusu ləklər 10-15 sm tirələrdən alçaqda yerləşmiş olur. Sahədə torpaq hazırladıqdan, şırımlar açıldıqdan və ya ləklərə bölündükdən sonra əkin aparılır.

3.2.3. Alaq otları ilə mübarizə. Hazırda alaq otları ilə mübarizə məqsədilə herbisidlərdən, kimyəvi maddələrdən geniş istifadə olunur. Bu maddələrin torpağa verilməsi alaq otlarını tamamilə məhv edir və ya azaldır.

Herbisidlər əkindən qabaq torpağa verilir. Onların alaq otlarına olan təsiri, verilmə normasından, vaxtından, torpağın xüsusiyyətindən çox asılıdır. Eyni normada torpağa verilən herbisid, havanın temperaturundan asılı olaraq alaq otlarına müxtəlif təsir göstərir. Havanın temperaturu 15-16° C-dən aşağı olmadıqda herbisidlər daha yaxşı təsir göstərir. Ona görə də çox

isti olmuyan buludlu havada herbisidlərin təsiri daha yaxşı olur. II» ılı .ıdır payız şumundan, eləcə də yazda əkindən 30-50 gün qılıuq torpağa verilir.

1.1.2. Bitkilərin əkilməsi - çiçək bitkilərinin yaxşı böyüyüb inkişaf etməsi onların düzgün əkilməsindən çox asılıdır. Açıq sahədə çiçək bitkiləri ləklərə və ya şırımlara əkilir. Əkin /umum bitki ilə bitki arası əkilən çiçək bitkisinin bioloji xüsusiyyətlərindən, torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir. Belə ki, qızılgül kolları nə məqsədlə və hansı qrupdan <ılımasından asılı olaraq əkildikdə cərgələrdə bitki arası 30x70 *m və cərgə arası 50x100 sm, sarmaşan qızılgül üçün 100-150 m götürülür. Soğanaqlı, soğanaqlı yumruqlu çiçək bitkilərindən dağlaləsi, sünbülçiçək, nərgiz, qarğasoğanı ləklərə əkildikdə cərgə arası 20 sm, cərgələrdə isə bitki arası 15 sm götürülür. I »gor soğanaqlar xırdaırsa bitki arası 10 sm götürülə bilər, i »kin dərinliyi dağlaləsi üçün 10-12 sm, nərgiz, qarğasoğanı üçün 7-10 sm götürülür. Xırda soğanaqlar 5-6 sm dərinlikdə də əkilə bilər. Payızgülü (xrizantema) 30-50 sm, kartofgülü (georgin) 50x70 sm olmaqla əkilir. Bitkilər ləksiz cərgələrlə əkilirsə soğanaqlı çiçək bitkiləri bir neçə cərgədən ibarət lentlərə də əkilir. Belə olduqda adətən 3-4 cərgəli lentlərdə, cərgə arası 10-20 sm, lentlər arası 30-50 sm götürülür. Qızılgül əkmək üçün kolun iriliyindən və çeşidin xüsusiyyətindən asılı olaraq 30x50 sm ölçüdə çalalar qazılır və qızılgül kolları həmin

çalalara əkilir. Örtülü şəraitdə istixanalarda qış dövründə gül alınaq üçün soğanaqlı bitkilərdən dağlaləsi, nərgiz, qarğasoğanı I m²-ə 50-dən 100-ə qədər, 20x10 sm və 10x10 sm əkilir. Qərənfil 40-44 ədəd (20x15 sm-ə), qızılgül 25 ədəd (20x20 sm) əkilir. Örtülü şəraitdə ayrı-ayrı bitkilərin becərilmə aqrotexnikası hər çiçək bitkisi üçün ayrıca verilir.

1.1.1. Bitkilərə qulluq. Çiçək bitkilərinə əsas qulluq suvarmadan, alaq otların təmizlənməsindən, torpağı yumşaltmaqdan və əlavə yemləmə gübrəsi verməkdən ibarətdir.

1.1.2. Suvarma - çiçək bitkilərinin yaxşı böyüyüb inkişaf etməsi üçün əsas aqrotexniki tədbirlərdən biri də suvarmadır. Suvarma norması və onun vegetasiya dövründə neçə dəfə aparılması, yerli torpaq, iqlim şəraitindən asılıdır. Ağır gilli torpaqlara nisbətən, yüngül qumlu torpaqlarda suvarma daha tez-tez aparılır. Ümumiyyətlə vegetasiya dövründə çiçək bitkilərinin xüsusiyyətindən asılı olaraq onlar 3-14 dəfə və daha çox suvarılır. Suvarma əsasən səhər tezdən və ya axşam sərinində aparılmalıdır. Ümumiyyətlə suvarma elə aparılmalıdır ki, bitkinin kökü yerləşən torpaq qatının rütubətlik faizi 70-80 % olsun. Təzə əkilən bitkilərin suvarılmasına fikir vermək lazımdır. Orta suvarma norması hər əkilən çiçək şitili üçün 0,5 -1 litr, hər qızılgül kolu üçün 1-2 vedrə nəzərdə tutulur. Q.U. Kiselyovun «Çiçəkçilik» kitabında verilən E.V.Krunkovun

məlumatına görə suvarma norması aşağıdakı miqdarda təklif olunur (cod.l)

Cədvəl 1

E.V.Kryunkova görə təxmini suvarma norması

Torpaq	Torpağın rütubətləndirmə dərinliyindən asılı olaraq 1 m ² sahəyə təklif olunan suvarma norması (litrlə)		
	10 sm dərinlik üçün	20 sm dərinlik üçün	30 sm dərinlik üçün
Qumlu	6	11	17
Qumlucağı	10	15	23
Yüngül gillicəli	13	27	36
Orta gillicəli	17	29	43
Ağır gillicəli	19	31	47

Suvarma xırda sahələrdə su çiləyici ilə, iri sahələrdə isə ləklə, şırımla və arxla aparılır. İri sahələrdə qızılgül, yasəmən, soğanaqlı çiçək bitkiləri və payızgülü şırımlarla suvarılır. Əgər bitkilər ləklərdə əkilibsə, onda ləklərlə suvarılır. İri sahələrdə, eləcə də örtülü istixanalarda süni yağış yağıdırmadan da istifadə oluna bilər. Bunun üçün xüsusi qurğulardan və ya süni yağış yağıdıran maşinlardan istifadə edilir. İstixanada becərilən çiçək və otaq bitkilərini otaq temperaturu və ya 2-4° isti su ilə suvarmaq məsləhətdir. Ona görə suyu hovuzlarda və ya xüsusi qablarda saxlayıb sonra suvarmaq məsləhət görülür. Su belə saxlandıqda onun tərkibində olan xlor və digər zərərli maddələr suyun dibinə hopmaqla təmizlənmiş olur.

Olaq bitkilərinin suvarılması bitkinin xüsusiyyətindən asılı olaraq aparılır. Ümumiyyətlə, iqlim şəraitindən asılı olaraq bitkiləri «tez-tez», «tədriclə» və «az» suvarma tələb edən qrupa bölürlər. Tez-tez suvarma dedikdə hər gün suvarma, tədriclə suvarma dedikdə 2-3 gündən bir, az suvarma dedikdə isə həftədə bir dəfə suvarma nəzərdə tutulur.

1.1.3. Torpağın yumşaldılması və alaq otlarından təmizlənməsi Suvarmadan sonra adətən torpaq yumşaldılmalıdır. Bunun üçün iri sahələrdə kultivatorlardan istifadə edilir, bunlarda olan xüsusi yumşaldıcı, torpağı 6-12 sm dərinlikdə yumşaldır. Xırda sahələrdə bu əllə aparılır. Çiçək bitkiləri çox incə və zərif olduğu üçün cərgə aralarını xüsusi əl kətmənləri (kərkilər) və xüsusi düzəldilmiş bağ yumşaldıcıları ilə yumşaldırlar. Yumşalma torpaqda rütubətin saxlanmasına kömək etməklə, sahəni alaq otlarından təmizləyir. Bir dəfə yaxşı yumşaltma iki dəfə suvarmaya bərabərdir. Çiçək bitkilərinin xüsusiyyətindən asılı olaraq, yumşaltma və alaq otlarından sahənin təmizlənməsi vegetasiya dövründə bir neçə dəfə aparılır. Bu ən çox qızılgül, payızgülü, kartofgülü (georgin), eləcə də qarğasoğanı becərilən sahələrdə aparılır. Alaq otlarından sahənin təmizlənməsi adətən yaz dövründə və ya payızda aparılmalıdır ki, onlar çiçəkləyib sahədə yenidən öz toxumlarını tökməsinlər. Örtülü sahələrdə torpaq əvvəlcədən elə hazırlanır ki, orada alaq otlarının əmələ gəlməsinə imkan olmasın.

1.1.4. Yemləmə gübrəsi - Çiçək bitkilərinə əkindən qalınq və əkin vaxtı verilən gübrələrdən başqa bitkilərin yaxşı böyüyüb inkişaf etməsi üçün onlara vegetasiya dövrü ərzində nliivo yemləmə gübrəsi verilir. Bu gübrələr bitkilərə quru və MIHIII həll olmuş halda verilir. Yemləmə gübrəsini verərkən elə dinək lazımdır ki, gübrə bitkinin üzərinə düşüb onun yarpaqlarını yandırmasın. Yemləmə gübrəsinin norması çiçək bitkisinin xüsusiyyətindən və inkişaf fazasından asılı olaraq dəyişir. Yemləmə gübrəsi çiçək bitkilərinin xüsusiyyətindən asılı olaraq vegetasiya dövründə 2-3, bəzən 4 dəfə verilir.

1.1.5. Çiçək bitkilərinə forma verilməsi və yan tumurcuqlardan təmizlənməsi - Çiçək bitkilərinə forma vermək və ynn tumurcuqlardan təmizləməkdə məqsəd onların yaxşı və iri çiçək, həm də uzun çiçək saplağı verməsinə imkan yaratmaqdır. Bu əməliyyat çiçək bitkisinin xüsusiyyətindən asılı olaraq aparılır. Qızılgül kolundan normaya uyğun (standart) çiçək almaq üçün o, zəif, qoca budaqlardan təmizlənilir və gül verə bilən 3-4 yaxşı budağı saxlanılır. Bu kolun xüsusiyyətindən və qızılgülün sortundan və nə məqsədlə becərilməsindən asılı olaraq aparılır. Qərənfil və iriçiçəkli payızgülü (xrizantema) bitkilərinə qabaqca forma verilir, sonra hər bir budaqda olan çiçəyin iri olması üçün onların yan qönçələri qırılır. Bununla budaqda qalan bir qönçənin daha güclü olub iri gül verməsinə imkan yaranır.

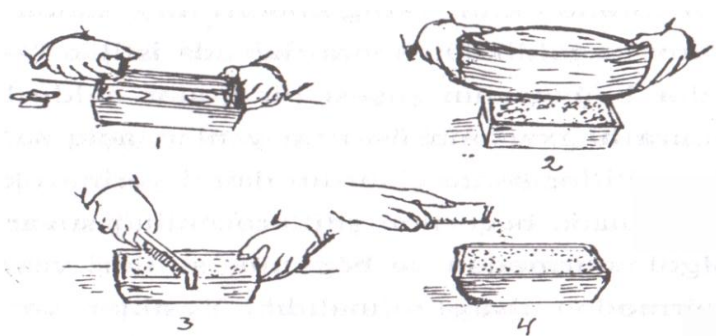
FƏSİL IV

ÇİÇƏK BİTKİLƏRİNİN ÇOXALDILMA ÜSULLARI

Çiçək bitkiləri bioloji xüsusiyyətlərindən asılı olaraq toxumlarla və vegetativ yolla çoxaldılır. Əksər birillik və ikiillik çiçək bitkiləri toxumları ilə çoxaldılır.

4.1. Toxumla çoxaltma - birillik və çoxillik çiçək bitkiləri uzun vegetasiya dövrünə malik olduğu üçün onların toxumlarını açıq sahəyə səpdikdə şitillər gec yetişir (əksərən yaylıq çiçək bitkiləri). Bunu nəzərə alaraq əksər halda onların toxumu qabaqcadan örtülü yerdə istixanalarda və ya buğxanada (pamiklərdə) xüsusi yeşiklərdə səpilir, toxum az və nisbətən qiymətli növ olduqda onu dibçəklərə səpmək olar. Toxum səpiləcək yeşiklərin altından artıq suyun çıxması üçün dəşik açılır və altdan drenaj üçün bir lay qum (1-2 sm) tökülür. Onun üstündən 1 hissə çəmən, 1 hissə meşə torpağı, 0,5 hissə çürümüş peyin, 0,5 hissə qum qarışığı tökülür. Sonra yeşik hər iki əllə tutularaq astaca yerə çırpılır, torpaq bir qədər bərkidilir. Bundan sonra çiçək toxumları torpağa səpilir. Toxumun iriliyindən asılı olaraq üstünə 0,5 sm qum səpilir. Çox xırda toxumlar bəzən qumla qarışdırılaraq səpilir. Səpindən sonra yeşiklər xırda gözlü süzgeclə və suçiləyənə sulanır, üstədən şüşə və ya plyonka ilə örtülür. Çiçək toxumlarının çüçərməsi üçün 15-20-25°-yə qədər

istilik lazımdır. Ona görə yeşikləri istilik borularına yaxın qoyurlar. Toxumlar çüçərdikdən sonra yeşikləri gündən qorumaq və işığa qoymaq lazımdır. Cücərtilər çox sıx olduqda, onların üzərinə 2-4 yarpaq əmələ gəldikdə başqa yeşiklərə şitil edilir. Havalar qızdıqdan sonra yeşiklər buğxana (pamikə) və oradan da tədricən açıq havaya çıxarılır. Çiçək cücərtilərini şitil etmək üçün torpaq qarışığı tökülmüş yeşiklərdən istifadə olunur. Şitil edilərkən cücərtilər sol əllə üstdən tutulur, sağ əllə şitil edilən qələmciklə torpaqdan çıxarılır və ikinci yeşiyə əkilir (şək.1).

Şək.1. Toxumun səpilməsi

- 1- toxum səpilən qabın dibinə suyun süzülməsi üçün dibçək qırıqlarının qoyulması;
- 2- ələkdən keçirilməklə qaba torpağın tökülməsi;
- 3- artıq torpağın tökülməsi;
- 4- toxumun səpilməsi.

Cücərtilər yetişdirilən yeşiyə şitil edildikdə bitkidən asılı olaraq müəyyən sıxlıqda şahmat formasında əkilir. Çiçək toxumlarını birbaşa isti şitilliyə səpmək olar. Əksərən səpin mart-aprel ayında aparılır. Bunun üçün şitilliyin içərisinə altdan peyin, üstədən isə 10-12 sm qalınlığında torpaq tökülür. Torpaq dırımıqlanaraq düzəldilir və sonra çiçək toxumları yeşiyə səpildiyi kimi birbaşa buğxanaya səpilir. Əgər buğxanadan şitillər başqa yerə əkilməyəcəksə səpin yuvalarına cərgə arası 5-10 sm, cərgələrdə 3x3 sm, 5x5 sm olmaqla aparılır.

Buğxana üstündən şüşəli və ya plyonkalı çərçivələrlə örtülür və toxumlar cücərəyə kimi kölgələndirilmiş halda saxlanılır. Cücərtilər əmələ gəldikdən sonra (havada istilik 14-16° olduqda) gündüzlər buğxananın şüşəsi bir qədər qaldırılır. Havalar qızandan sonra buğxananın üstü və yanları açıq saxlanılır. Bu cür becərilən şitillər sonra çıxarılıb daimi yerinə əkilir. Yeşiklərdə və buğxanada becərilən şitillərə qulluq suvarmadan, isti gündən kölgələndirmədən və böyümüş şitilləri vaxtında daimi yerinə köçürmədən ibarət olmalıdır. Yeşiklər və buğxanada qızçıqəyi, sürvə xoruzpipiyi, şabo, türk qərənfil və s. çiçək bitkilərinin şitilləri becərilir.

4.2. Vegetativ çoxaltma. Çiçəkçilikdə toxumla çoxaltma ilə bərabər, bir çox bitkilər vegetativ yolla çoxaldılır. Bu ən çox o çiçək bitkilərində aparılır ki, onlar əksərən toxumlarla çoxaldıqda ana bitkinin keyfiyyətli əlamətlərini özündə saxlamır. Bu

çoxillik çiçək bitkilərindən süsənə, kartofgülünə (georgin), lloksa, yasəmənə, qızılgülə və s. aiddir. Bəzi bitkilər isə əksərən vegetativ yolla çoxaldılır, məs: dağlaləsi, nərgiz, zanbaq, sünbülçiçək və s. Çünki bunları toxumlarla çoxaldıb çiçək əldə etmək üçün uzun müddətli (3-8 il) vaxt tələb olunur. Vegetativ yolla çoxaltma bitkilərin vegetativ orqanları ilə aparılır.

4.2.1 .Kökümsovlarla çoxaltma. Yatmış tumurcuğu olan yeraltı zoğla aparılır. Bu məqsədlə kökümsovlar bölünərək ekilir.

4.2.2 .Kökpöhrələri ilə çoxaltma. Kökdə olan yatmış tumurcuqlardan pöhrə əmələ gəlir və həmin pöhrələr ana bitkidən ayrılaraq əkilir. Bura payızgülü, yasəmən, süsən və s. aiddir.

1.1.1. Soğanla çoxaldılan bitkilər. Bunlara krinum, zanbaq, nərgiz, dağlaləsi, sünbülçiçək, soğan və s. aiddir. Bu bitkilər yeraltı bala soğanaqlar əmələ gətirir və onunla çoxaldılırlar. Bəzi zanbaq növlərində və soğanda xırda soğanaqlar bitkinin yarpaq qoltuğunda əmələ gəlir. Buna bəzən hava soğancıqları deyilir.

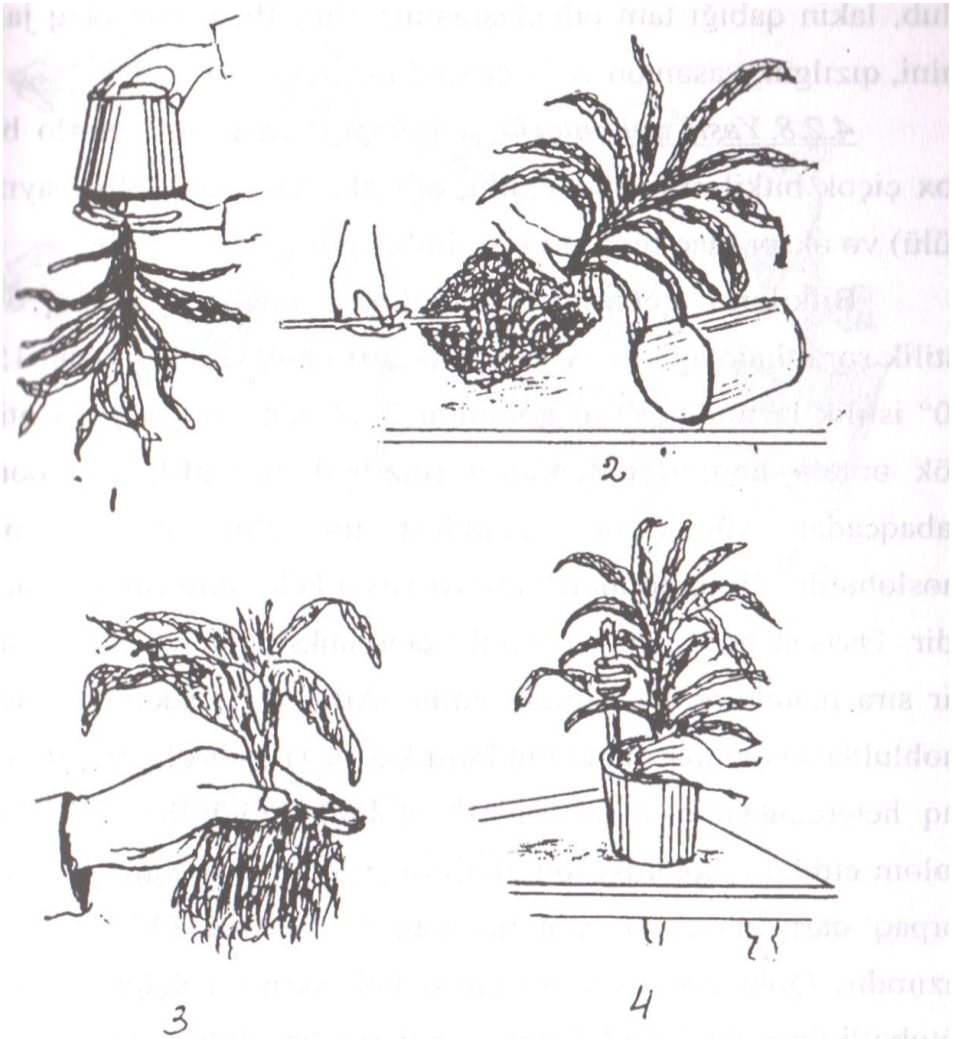
4.2.4. Kök yumrulan ilə çoxaltma. Kök yumruları ehtiyat qida maddəsinə malik olur. Kök yumrularını mütləq kök boğazından gövdə üzərində olan tumurcuqla bölmək lazımdır. Kartofgülü yumruları kartofda olduğu kimi gözcüklərə malik ol

mur. Gövdə yumruları ilə çoxalanlara kartofgülü, meşə novruzgülü (siklamcn), beqoniya, qozqurab, qloksiniya və s. aiddir.

4.2.5. Soğanaqlı yumrularla çoxaltma. Bu bitkilər (qarğasoğanı, zəfəran, danaqıran və s.) əvəzedici soğanaqlı yumrularla, onları bölməklə və bala soğancıqlarla çoxalır.

4.2.6. Çoxillik kollan və kökümsovlan bölməklə artırma - bu üsulla kökümsovlu, çoxkollaşan bitkilər - floks, payızgülü, yasəmən, buynuzbaş, qızılgül və s. çoxaldılır. Bu zaman həmin kolu çıxarır, üzərində 2-3 zoğ olmaqla köklə birlikdə bağ qayçısı ilə bir neçə yerə bölürlər. İlk yazda çiçəkləyən bitkilər (süsən, buynuzbaş və s.) payızda, yayda çiçəkləyən bitkilər (floks) yazda bölünür (*şək.2*)

4.2.7. Qələmlə çoxaltma. Bitkinin vegetativ orqanları olan gövdə, kök, yarpağın hissələri ilə çoxaldılmasıdır. Bu üsulla əksər halda çoxillik bitkilər çoxaldılır. Odunlaşmış qələmlərlə qızılgül, topulqa, jasmin və bir çox dekorativ ağac və kol bitkiləri çoxaldılır. Bunun üçün bitkinin xüsusiyyətindən asılı olaraq üzərində yarpaq olmayan dövründə 1-2 illik budaqlardan 15-30 sm uzunluqda qələmlər kəsilir. Çalışmaq lazımdır ki, kəsilən vaxt qələmin torpaqda olan hissəsi dairəvi, üstə qalan hissə isə çəpəki olsun. Bu qələmlər torpağa 60-70° maili basdırılır. Qələmlər torpağa basdırılarkən torpağın üstündə ancaq 1-2 göz saxlanılır. Bu məqsədlə yarım odunlaşmış qələmlərdən də istifadə edilir. Bu cür qələmlər yarpaqlı

Şək.2. Otaq bitkilərinin başqa dibçəyə köçürülməsi

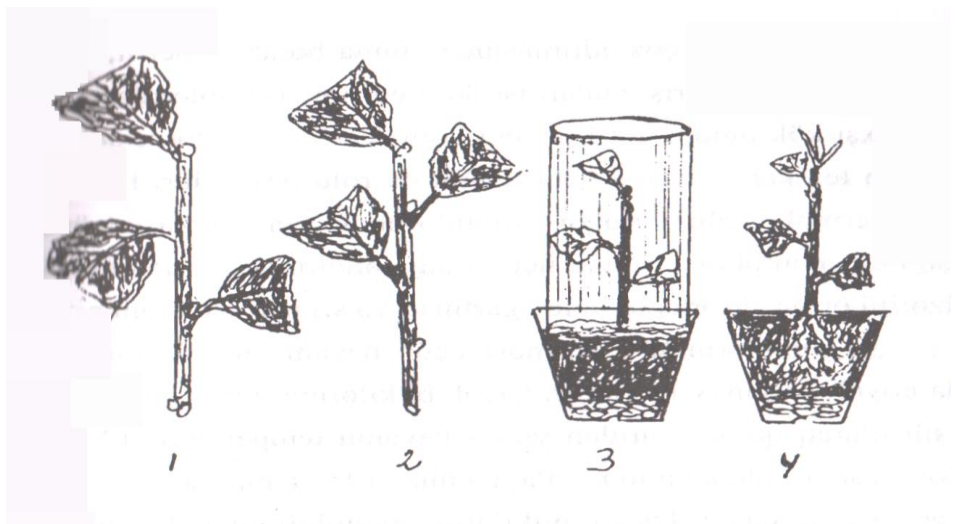
- 1 - bitkinin komla çıxarılması;
- 2 - komun yumşaldılması və artıq köklərdən təmizlənməsi;
- 3 - başqa dibçəyə əkmək üçün hazırlanması;
- 4 - bitkinin yeni dibçəyə əkilməsi

olub, lakin qabığı tam odunlaşmamış olur. Bu üsulla otaq jas mini, qızılgül, yasəmən və b. çoxaldılır.

4.2.8. Yaşıl qələmlərlə çoxaltma. Yaşıl qələmlərlə bir çox çiçək bitkiləri (şamdangülü, ətirşah, floks, qərənfil, payızgülü) və əksər otaq bitkiləri çoxaldılır.

Bitkilərin qələmlə çoxaldılması müxtəlif torpaq və istilik şəraitində aparılır. Əksər bitkilərin kök verməsi üçün 15- 20° istilik lazımdır. Yaşıl qələmlər 2-24 günə kök verir. Çətin kök əmələ gətirən qələmlərin (qızılgül, qərənfil, yasəmən) qabaqcadan xüsusi boy maddəsi ilə işlənərək əkilməsi məsləhətdir. Bu qələmlərin tez və yaxşı kök verməsinə kömək edir. Əsasən boy maddəsi kimi heteroauksindən və ona oxşar bir sıra maddələrdən istifadə edilir. Adətən bitkidən və onun

məhlulda saxlanma müddətindən (3-6 saat) asılı olaraq 50-100 mq heteroauksinin 1 litr sudakı məhlulu götürülür. Bitkiləri qələm etdikdə, qələmkəsən alətlərin, eləcə də qələm əkiləcək torpaq qarışığının və qabların təmiz olmasına fikir vermək lazımdır. Qələmlərin tez və yaxşı kök verməsi üçün havanın rütubətliyinin də böyük əhəmiyyəti vardır. Rütubətlik əsasən 85-96% olmalıdır. Hazırda gülçülük təsərrüfatlarında qələmləri duman əmələ gətirən qurğudan istifadə edərək, xüsusi buğxanada çoxaldırlar. Bu olmadıqda isə qələmlərə gündə 2-3 dəfə su çiləmək lazımdır (şək.3).

Şok. 3. Bitkinin qələm edilməsi

- 1 - düzgün kəsilmiş qələm;
- 2 - düzgün kəsilməmiş qələm;
- 3 - kök almaq üçün əkilmiş qələm;
- 4 - kök almış qələm

Yaşıl qələmlər 1-2 sm dərinlikdə basdırılır. Qələmlərin yaxşı kök verməsi üçün əkilən torpaq şəraitinin də böyük əhəmiyyəti vardır. Adətən qələmlərin yaxşı kök verməsi üçün narın çay və dəniz qumundan istifadə olunur və ona 50 % torf qarışdırılır. Belə qarışıq havanı yaxşı keçirir və qələmlərin tez kök əmələ gətirməsinə səbəb olur. Hazırda qərənfil və başqa

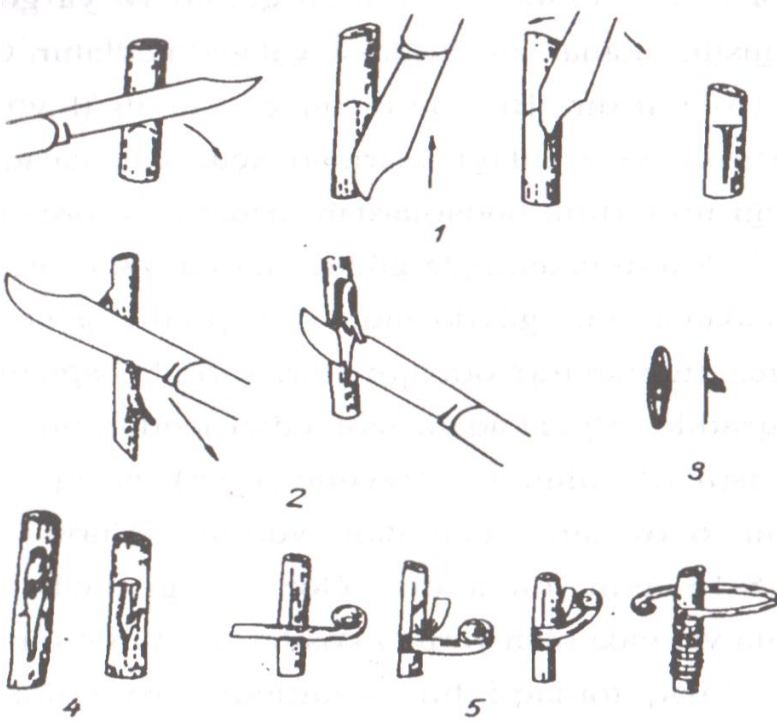
bitkilərin qələmlə çoxaldılmasında qumla bərabər, perlit, kera-
mzit və onların qarışığından istifadə edirlər. Bu qələmlərin tez və
yaxşı kök əmələ gətirməsinə kömək edir. Bitkilərin qələmlərinin
tez kök verməsi üçün işığın da rolu böyükdür. Belə ki, kök vermək
üçün vurulan qələmlərin üzərinə birbaşa günəş işığı
düşməməlidir. Bunun üçün kölgələndirmədən (qələmlərin üzərini
örtən şüşəni əhənglə ağartmaq və s.) istifadə olunur.

Qələmlərin kök verməsi üçün havanın temperaturunun da
böyük əhəmiyyəti vardır. Çiçək bitkilərinin xüsusiyyətindən asılı
olaraq qələm vurulan yerdə havanın temperaturu 12-18°-dən
aşağı olmamalıdır. Payızgülü 12° temperaturda kök verməyə
başlayır. Əksər bitkilərin qələmlərinin kök verməsi üçün 18-20°,
çox istisəvər bitkilər (fikus, çin gülü və s.) üçün 28-30° istilik
lazımdır. Qələm əkilən torpağın temperaturu havanın
temperaturundan 3-5° yüksək olmalıdır.

2.4.9.Calaq - bir çox çiçək bitkiləri, o cümlədən qızılgül,
yasəmən və başqa dekorativ ağac və kollar, çeşidin xüsusiyyətini
saxlamaq məqsədilə calaqla çoxaldılır. Calaqla gözlə (tumurcuqla)
və qələmlə aparıla bilər. Hər hansı çeşidin tumurcuğu götürülərək
digər bitkinin gövdəsinə calanarsa, buna göz calağı deyilir.
Gülçülük təsərrüfatlarında bundan daha çox istifadə edilir. Əgər
bitkidən qələm götürülərək digər bitkiyə calanarsa, buna qələm
calağı deyilir.

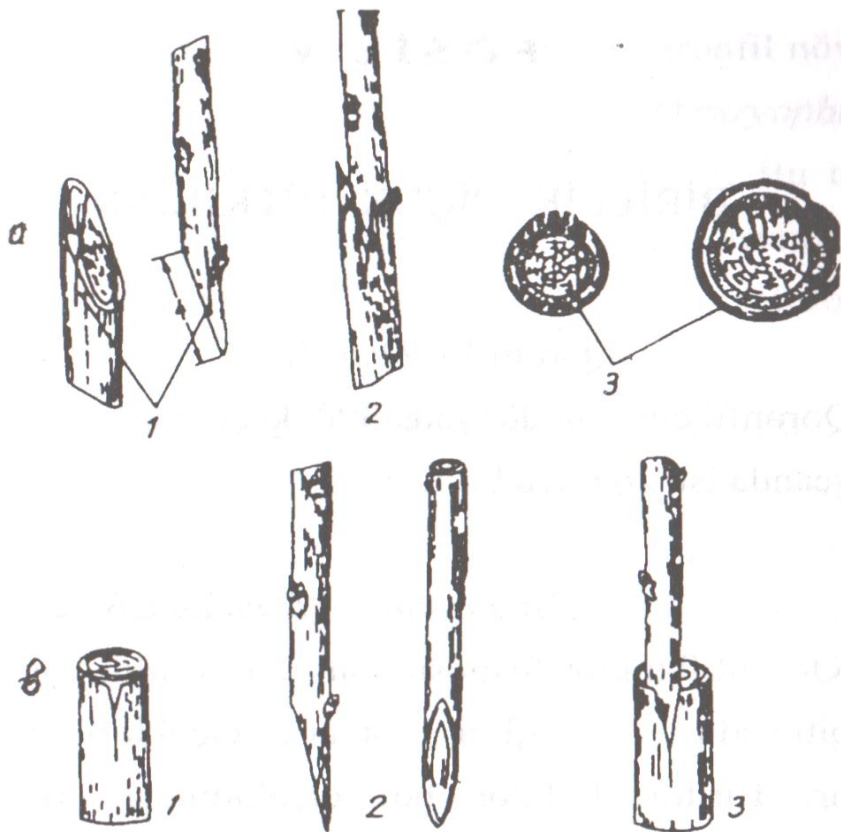
Hər hansı bitkidən götürülən qələm və ya göz (tumur- ı uq) calaqüstü, calanan ana bitki isə calaqaltı adlanır. Göz calağı t»ıı geniş yayılmışdır. Bu üsulla ən çox qızılgül və yasəmən Ndlıllan artırılır. Göz calağı aparmaq üçün calanacaq çeşiddən ı uluq bıçağı ilə birillik budaqlardan, qabıqla və azca oduncaqla birlikdə 22-28 mm uzunluqda göz (tumurcuq) kəsilir, calanacaq bitkinin (calaqaltının) gövdəsində «T» şəkilli qabıq kəsilərək ı alanan göz (tumurcuq) ora qoyulur, sarınıb bağlanır (*şək.4*). Sarğı məqsədilə, plyonkadan, izoləedici lentlərdən və yumşaq həsirdən istifadə olunur. Peyvənd (göz) calaq altına kök boğazından 6-10 sm yuxarıdan vurulur. Vurulan budağın ilıamctrı 8-16 mm olmalıdır. Göz calağı üçün götürülən tumurcuğun yanında olan yarpaq kəsilərək onun 4-6 mm saplağı mıxlanılır. Calaq torpaq-iqlim şəraitindən və bitkinin bioloji xüsusiyyətindən asılı olaraq müxtəlif vaxtlarda aparılır.

Ümumiyyətlə calaq yazda (aprel), yayda (iyun) və payızda (avqustun axırı, sentyabrın əvvəllərində) aparılır. Qələm calağı aparılaraq calaq altına hər hansı çeşidin qələmi calanır (*şək.5*). Bu bir neçə üsulla aparıla bilər. Peyvəndin 2-5 tumurcuqlu qələmi calaqaltına uyğun diametrdə çəpinə, hamar kəsilir onun üzərinə qoyularaq calanır. Qələmin ucu bir tərəfdən iti kəsilir, ağac qabığının altına calanır. Buna qabıqaltı calaq deyilir. Ana bitkinin oduncağında yarıq açılır, qələm yarığa, qabıqaltına calaq edilir. Bu yarımcalaq adlanır.

Şəkil 4. Göz calağının apan İması qaydası

1. Calaqaltı qabığın «T» və ya yarımaypara şəklində kəsilməsi
2. Calaq üçün gözün (tumurcuğun) kəsilməsi
3. Kəsilmiş gözün üstədən və yandan görünüşü
4. Kəsilmiş gözün (tumurcuğun) qabığının altına qoyulması
5. Göz calağının sarınması

Şəkil 5. Qələm calağı

a) Yarım çalaq

1. Calaq altında və qələmlə yarıq açılması
2. Qələmin calaq altında açılan yarığa qoyulması
3. Calaqın qələmdə və calaq altı qabıqda kambı (ana) qat

b) qabıq altında calağ

1. Calaq altına kəsik açılması
2. Calaq liçlin hazırlanmış qələm
3. Calaq altında kəsilmiş qabığa qələmin vurulması.

FƏSİL V

BİRİLLİK ÇİÇƏK BİTKİLƏRİ

Qərənfil - *Dianthus L.*

Qərənfil cinsinin dünyada 300, keçmiş ittifaqda 80, Azərbaycanda isə 26 növü bitir.

Çin qərənfil - D.chinensis

Qərənfilkimilər fasiləsindən olub birillik və ya çoxillik çiçək bitkisi. Yarpaqları xəttvari, çiçəkləri boruvari 5 ləçəklidir. Birillik bitkilər bol çiçəkləməsi ilə fərqlənir. Çiçəkləri müxtəlif rəngli, bəzən alabəzəkdir. Çin qərənfilinin ən çox yayılmış çeşidi alçaq boylu tünd-qırmızı rəngli sədbər çiçəkli Brilliant çeşididir.. Bu çiçəkliklər salmaq üçün və eləcə də çiçəkliklərin kənarında canlı çəpər kimi istifadə edilir. Uzun müddət çiçəkləyir (şək. 6). Bu qərənfilin ağ, qırmızı, tünd- qırmızı çiçəkli sortları da vardır. Çin qərənfilini iyun ayından başlayaraq şaxtalar düşənə qədər çiçəkləyir. Çin qərənfilinin çox geniş yayılmış çeşidlərindən biri də sadə və çox çiçəkləri olan Qeddevici qərənfilidir. Bu müxtəlif rəngli çiçəkləri ilə çox gözəldir və ona görə də geniş əkilib becərilir.

Şabo qərənfil - *D.C semperflorens*.

Açıq sahədə geniş əkilib becərilən qərənfil növlərindən imidir. Bu qərənfil Holland qərənfilinin (*D.caryophyllus*) bir çeşididir. Əksərən birillik kimi əkilib becərilir. Bu qərənfilin yarpaqları açıq-yaşıl rəngli olub, uzunsov xətvəridir. Bitki 30- 40 sm hündürlükdə olur. Çiçəkləri 4-8 sm diametrdə ağ, sarı, çəhrayı, qırmızı və s. rəngdə olub çox ətirlidir.

Toxumla, qələmlə və kolu bölməklə artırılır. Toxumlar fevral, mart ayında istixanalarda yeşiklərə və ya soyuq şitilliklərə səpilir. Toxumlarının 1000 ədədi 1 qramdır. Cücərtilər sonra 3x5 və ya 5x5 sm əkilməklə başqa yeşiklərə şitil edilir. May ayında şitillər açıq sahədə bitkiarası 30x40 sm olmaqla əkilir. Abşeronda şitil almaq üçün toxumlar aprel ayında birbaşa açıq sahəyə səpilir. Toxumla çoxaldıqda bitkilərin çoxunun çiçəkləri çoxləçəkli olmur. Ona görə çeşidin xüsusiyyətini saxlamaq üçün onu qələmlə də çoxaldırlar. Şabo qərənfilinin çoxalması mart ayında aparılır. Qələmlər kök tutduqdan sonra, tədricən açıq havaya uyğunlaşdırılaraq sahəyə əkilir. Açıq sahəyə əkilən qərənfil şitilləri iyuldan başlayaraq şaxtalar düşənə kimi çiçəkləyir. Abşeronda çox vaxt açıq şəraitdə qışı yaxşı keçirərək ikinci il daha bol çiçək verir.

Şabo qərənfil münbit gillicəli torpaqlarda, açıq gün tutan sahələrdə yaxşı bitir. Yaz-yay dövründə vaxtında suvarılma aparıldıqda bol çiçək açır. Gözəl çiçəklərinə görə gül dos-

təsi düzəltmək, çiçəkliliklər salmaq üçün geniş istifadə olunur. Örtülü şəraitdə payız-qış dövründə kəsilmiş gül almaq üçün «Remontant» qrupundan olan «Sim» və ya «Hollandiya» adlanan iriçiçəkli qərənildən istifadə olunur. Bu qərənfil gillicəli münbit və qumlu-gilli torpaqlarda yaxşı bitir. Torpağın yumşaqlığını artırmaq üçün ona əlavə torf verilir. Əkindən qabaq xəstəlik və alaq otları ilə mübarizə məqsədilə torpaq herbisidlərlə işlənir. Torpağın turşuluğu (pH) 6-5,5 olmalıdır. Bitkilər eni 1,2 m, dərinliyi 25-30 sm olan ləklərə əkilir. Əkindən qabaq cərgələr boyu şırımlar açılır, cərgəarası 15-20 sm, bitkiarası 10-15 sm olmaqla, 1m^2 sahəyə 40-44 ədəd kök tutmuş qərənfil şitili əkilir. Əkin çox dərin aparılmamalıdır. Əkindən sonra şitillərə gündə 2-3 dəfə su çilənir. Şitillər kök tutandan sonra suvarma şırımlarla da aparıla bilər. Şitillər əkildikdən sonra qışda istixanada temperatur $14-16^{\circ}\text{C}$ -dən aşağı olmamalıdır. Yayda isə, əksinə, şitillər günün işığından kölgələnməlidirlər. Şitillər tutduqdan sonra (4-5 həftədən sonra) bitkilərin ucu 3-5-ci cüt yarpaqdan yuxarı əllə qoparılır. Buna bitkiçilikdə ucurma deyilir. Bu tədbir əlavə budaqlar əmələ gətirməklə bitkilərin yaxşı kollanmasına səbəb olur. Ucvurma qurtardıqdan sonra 1 litr suda 1 q ammonium şorası həll edərək şitillərə verilir. 1m^2 sahəyə 20 litr məhlul verilir. Bu bitkilərin boy və inkişafına, məhsuldar olmasına və daha tez çiçəkləməsinə kömək edir.

Gülümbahar - *Calendula L.*

Mürəkkəbçiçəklilər fasiləsindən olub bol çiçək verən -IO-75 sm hündürlükdə bitkidir. Vətəni Cənubi və Mərkəzi Avropadır. İyul ayından başlayaraq noyabr ayına kimi fasiləsiz çiçəkləyir. Çiçəkləri tək-tək olub sarı, narıncı-sarı, qırmızımtıl-Niıl rəngdədir. Respublikamıza ən çox dərman gülümbahan {*C. otficinalis*) növü əkilib becərilir. Toxumları aprel ayında səpilir və bir-iki həftədən sonra cücərməyə başlayır. 120 ədəd toxumu 1 qramdır. Gülümbahar torpağa az tələbkardır. Açıq günəşli yerlərdə daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Yerə tökülən toxumlar çox vaxt cücərərək öz-özünə təbii bərpa olunur. Çiçəkliklər salmaq və eləcə də gül almaq üçün istifadə olunur. Dərman gülümbahan qiymətli dərman və boyaq bitkisi kimi istifadə olunur. Bu çiçəklərdən alınan boyaq maddəsi yeyinti sənayesində yağ və qənnadı məmulatlarının hazırlanmasında və eləcə də yun ipləri boyamaq məqsədilə istifadə olunur. Gülümbahardan müxtəlif xəstəliklərin müalicəsi üçün təbabətdə geniş istifadə edilir.

Xoruzpipiyi (selioziya) - *Celosia L.*

Pencərkimilər fasiləsindən olub yaşıl və qırmızı yarpağa və gözəl çiçək qrupuna malik olan bitkidir. Çiçəkləri xoruz pipiyini və ya dəvəquşu lələyini xatırladır. Vətəni Hindistandır. Münbit torpaqlarda yaxşı bitib çiçəkləyir. Şitil

cdilərek həmişəlik yerinə əkilir. İyul ayından oktyabr-noyabr aylarına qədər çiçəkləyir. Respublikamızda ən çox yayılan növləri pipikli çiçək qrupu olan növüdür (*C. cristata*). Bu 25-90 sm hündürlükdə olub, çiçəyi qızılı-sarı, çəhrayı və tünd-qırmızı rənglidir (şək. 7). Qırmızı yarpaqlı çeşidləri daha çox əkilib becərilir. Digər forması lələkvəri xoruzpipiyidir (*C.pyramidalis phimosa*). Bu, 60 sm hündürlükdə olub ehramvari formalıdır. Ən çox al-qırmızı çiçək qrupuna malik olanları qiymətləndirilir. Xoruzpipiyi istiyə davamlı olub açıq günəş tutan yerlərdə yaxşı bitir. Toxumları ilə çoxaldılır. Toxumları xırda parlaq qara rəngdədir. Toxumunun 1100 ədədi 1 qramdır. Toxumlar erkən yazda isti şitilliyə və ya yeşiklərə səpilir. Cücərtilər böyüdükdən sonra şitil edilərək may-iyun ayında çiçəkliklər salmaq üçün həmişəlik yerinə əkilir.

Yay dövründə suvarma tələb edir. Xoruzpipiyi çiçəkliklər salmaqla bərabər dibçək bitkisi kimi, eləcə də gül almaq üçün istifadə olunur. Bəzək bağçalıqda tək-tək və qruplarla müxtəlif çiçəkliklər yaratmaq üçün çox qiymətlidir.

Kəpənəkçiçək - Aster L.

Mürəkkəbçiçəklilər fasiləsindən olub birillik və çoxillik növləri vardır. Respublikamızda gül kimi istifadə olunanı Şərqi Asiyada bitən «Çin kəpənəkçiçəyidir». Bu iriçiçəkli olub, gül dəstəsi düzəltmək üçün istifadə olunur.

Hazırda onun 600-dən çox çeşidi vardır. Kolunun forması , çiçəyin quruluşuna görə bir neçə sinfə və qrupa bölünürlər. Kəpənəkçiçək yığcam və enli kollar əmələ gətirir. Çeşiddən asılı olaraq çiçək qrupu əsas və yan budaqların ucunda yerləşir. Aşağı yarpaqlar daha iri, enli yumurtavarı, kənarı mişardışludur, əsas gövdə yarpaqları tam və uzunsovdur. Yarpaq düzlüyü növbəlidir. Kəpənəkçiçəyin kolu gövdədən 5-10 budağa malik olur və hər belə budaq özü də II, III, IV dərəcəli budaqlar əmələ gətirir. Saçaqlı kök sisteminə malikdir. Köklər əsasən torpağın üst qatında (10-20 sm) yerləşmiş olur. Ona görə də çıxarılıb başqa yerə əkmək asandır.

Əkilən şitillərdə 4-5 əsas yarpaq əmələ gəldikdən sonra qönçələnmə başlayır. Çiçək qrupu səbətşəkilli olub, xaricdən çoxlu uzunsov yarpaqcıqlarla örtülüdür. Xarici yarpaqlar yaşıl, daxildəkilər isə nazik olub rəngsizdir. Çiçəkləri 3-15 sm irilikdə, ağ, qırmızı, mavi, bənövşəyi rəngdə olur. Toxumlarla asanlıqla çoxalır. 500 ədəd toxumu 1 qramdır. Toxumlar mart- aprel ayında səpilir.

Kəpənəkçiçək səpindən 3,5-4 ay sonra çiçəkləməyə başlayır. Tez açan çeşidlər iyul-avqustda, gec açan çeşidlər isə avqust-sentyabr ayında çiçəkləyir. Çiçəkləri iki formada, çiçəyin ortasında boruvari kənarlarda isə dilvaridir. İstər boruvari, istərsə də dilvari çiçəklər kasacıq əvəzinə tükçüklərə malikdir. Bu tükçüklər toxum yetişdikdə onun üzərində qalır və

toxumun külək vasitəsilə yayılmasına kömək edir. Çiçəkləmədən 35-40 gün sonra toxumlar yetişir. Toxumları açıq şabalıdı rəngdə olur. Tünd-qırmızı, tünd-bənövşəyi rəngli çiçəyi olan çeşidlərin toxumu, tünd-qırmızı və tünd-bənövşəyi rəngə çalır. Hündür və iriçiçəkli bitkilərin toxumları bir qədər iri, alçaq və xırda çiçəkli çeşidlərin toxumu isə xırda və yüngül olur. Toxumları cücərmə keyfiyyətini 3 ilə kimi saxlayır. Toxumlar örtülü şəraitdə yeşiklərə mart ayında, isti şitilliyə isə aprel ayında səpilir. Birinci cüt yarpaqlar əmələ gəldikdən sonra cücərtilər yeşiklərə və ya isti şitilliyə şitil edilir. Sahədə əkmək üçün əkinə 10-15 gün qalmış şitilləri tədricən havaya çıxarmaq lazımdır ki, açıq şəraitdə uyğunlaşsın və bitmə faizi yüksək olsun. Mayın ortalarında şitillər bir başa sahəyə əkilir. Çeşiddən asılı olaraq bitkilər arası 20x25 sm, cərgəarası isə 25x30 sm, iri kolu olan bitkilər isə 30x40 sm məsafədə əkilir. Şitil almaq məqsədilə aprelin ikinci yarısında toxumları açıq hamada ləklərə səpmək olar. Bu cür becərilən şitillər sentyabrda çiçək açır. Kəpənəkçiçəyin «Drujba», «Krovavaya jemçujina», «Belaya», «Krasnaya», «Barbara», «Qloriya» və s. çeşidləri əkilib becərilir. Torpağa çox tələbkar deyildir. Ancaq gillicəli və qumlu, gilli, münbit torpaqlarda yaxşı bitir.

Kəpənəkçiçəyi tədricən sulamaq lazımdır. Həddən artıq sulandıqda bitkilər xəstələnir və iriçiçəkli çeşidlərin çiçəkləri çürüyərək öz gözəlliyini itirir. İşıqsevən bitkidir. Ona görə də

onu açıq günəşli sahələrdə əkmək lazımdır. Bitkilərə qulluq suvarmadan, torpağı yumşaltmadan, əlavə yemləmə gübrələrinin verilməsindən ibarət olmalıdır. Kəpənəkçiçəyin dibçəklərdə, eyvanlarda, yeşiklərdə əkib-becərmək olar. Bəzək bağçı- lıqda güllüklər yaratmaq və gül dəstəsi düzəltmək üçün istifadə olunur.

Qurdağzı - *Antirrhinum L.*

Keçiqulağı kimilər fasiləsindən çoxillik bitkidir. Birillik bitki kimi əkilib becərilir. Vətəni Cənubi Avropa və Şimali Afrika hesab olunur. Azərbaycanda bir çox bağ çeşidləri içərisində may qurdağzı - (*A. majus*) geniş əkilib becərilir. Bunun iri çiçəkli, hündür və qısa gövdəli, müxtəlif rəngli formaları vardır. Gövdənin hündürlüyü 15-90 sm- dir. Çiçəkləri ağ, tünd- qırmızı, sarı, çəhrayı və s. rəngdədir. Qurdağzı çiçəkliklər salmaq və gül almaq məqsədi ilə geniş əkilib becərilir. Bitki əsasən toxumlarla, bəzən qələmlə çoxaldılır. 8 000 toxumu 1 qram olur. Toxumlar fevralın axırında və ya martın əvvəllərində isti şitilliklərə və ya yeşiklərə səpilir. Cücərtilər əmələ gələndən sonra ləklərə və ya başqa soyuq buğxanalara şitil edilir. Şitillər bir qədər böyüdükdən sonra daimi yerinə əkilir. Qələmlə çoxalma aprel ayında aparılır. Qurdağzı açıq, günəşli yerlərdə daha yaxşı bitir. Yarımkölgə yerlərdə də normal böyüyüb inkişaf edir. Əkilən şitillərə qulluq suvarmadan, bitkilərin ətrafının

alaq otlarından təmizləməkdən ibarətdir. Yay dövrü uzun müddət (40-90 gün) çiçəklənməsi və müxtəlif rəng çalırma malik çiçəkləri ilə qiymətli çiçək bitkilərindən biri kimi geniş əkilib becərilir (şək. 8). Çiçək kompozisiyası yaratmaq üçün geniş istifadə olunur.

Məxmərgülü- *Tagetes L.*

Mürəkkəbçiçəklilər fasiləsindən olub 30-a qədər növü vardır. Vətəni Mərkəzi Afrikadır. Müxtəlif növləri və formaları bir-birindən bitkinin hündürlüyünə, kolunun formasına, çiçəyinin rənginə görə fərqlənirlər. Bitkilər 15-20 sm hündürlükdə olub sıx və ya dağınıq budaqlıdır. Yarpaqları lələkvari kəsim- lidir. Çiçək qrupu sadə və ya sədbər sarı, narıncı, parlaq-şabalıdı rəngdədir. İyul ayından oktyabr-noyabr ayına kimi bol çiçək açır (şək. 9). Hazırda becərilən çeşidlər düz gövdəli məxmərgülü (*T. erecta*), şaxəli məxmərgülü (*T. patula*), cırıdan məxmərgülü (*T. signata*), (*T. pumila*) növlərindən alman çeşidlərdir. Bol və uzun müddət 30-70 gün çiçəkləməsinə görə məxmərgülü bəzək bağçılıqda çiçəkliklər salmaq və eləcə də gül almaq üçün əkilib becərilir. Torpağa az tələbkardır. Açıq günəşli yerlərdə daha yaxşı böyüyüb bol çiçək açır. Bitkilərə əsas qulluq suvarmadan, sahəni alaq otlarından təmizləməkdən ibarətdir. Məxmərgülünün çiçəklərindən qiymətli boyaq maddəsi alınır ki, bu da yeyinti sənayesində və eləcə də yun iplərinin boyanmasında istifadə oluna bilər.

Məxmərgülü toxumları ilə çoxaldılır. Bir qramda 300 utlod toxum olur. Toxumlar aprel ayında yeşiklərə və ya açıq luklərə səpilir. Şitillər böyüdükdən sonra daimi yerinə əkilir. İltkilərə sonrakı qulluq suvarmadan, sahəni alaq otlarından hünizləməkdən və torpağı yumşaltmaqdan ibarətdir. Tək-tək, kütləvi halında bəzək ləklərinə yaraşlıq vermək üçün əkilir.

Minaçiçəyi- *Verbena*L.

Minaçiçəyi fasiləsindən olub bir illik çiçək bitkisi kimi İntil'adə edilir. Vətəni Cənubi Amerikadır. Azərbaycanda ən çox qıNU boylu xırda çiçəkli minaçiçəyindən (*K. hybrida nana ivmpacta*) və iri çiçəkli minaçiçəyindən - (*V. hybrida lirandiflora*) geniş istifadə edilir. Xırda çiçəkli, qısa boylu minaçiçəyi 30-35 sm, hündürlükdə olub yığcam kol əmələ gəlirir. İri çiçəkli minaçiçəyi yerə səpilən iri kol əmələ gətirir. Bunların yarpaqları uzunsov olub kənarları dişlidir. Yarpaqları və gövdəsi tüküklüdür. Çiçəkləri ağ, qırmızı, mavi və s. iongdə olub başlığa toplanmışdır. İyun ayından başlamış noyabr ıyına kimi bol çiçəkləyir (şək.10). Münbit torpaqlarda daha yaxşı inkişaf edərək bol çiçək verir. Minaçiçəyi toxumları ilə çoxaldılır. Toxumları martın əvvəllərində yeşiklərə səpilir. 350 ədəd toxumu 1 qramdır. Şitillər böyüdükdən sonra onları may ayında çiçəkliklərə əkirlər. Bəzi qiymətli çeşidləri qələmlə də çoxaldırlar. Qələmlə çoxaltma mart ayında aparılır. Bunun üçün

payızda bitki çıxarılaraq sərin yerdə dibçəklərdə saxlanılır və mart ayında ondan qələmlər kəsilərək əkilir. Minaçiçəyi yay dövründə suvarma tələb edir. Vaxtında suvarılmadıqda çiçəkləməsi azalır. Uzun müddət çiçək açan bitki kimi bəzək- bağçılıqda çiçəkliliklər salmaq üçün geniş istifadə edilir. Eyni zamanda gül dəstəsi kimi də istifadə olunur.

Petuniya - *Petunia* Juss.

Badımcançiçəklilər fəsiləsindəndir, çox illik bitkidir. Vətəni Cənubi Amerikadır. Əksərən birillik, yayda çiçəkləyən bitki kimi istifadə edilir. Çiçəkləri qıf formasında sadə və çoxçiçəkli olub müxtəlif rənglidir. Petuniya uzun müddət və bol çiçəkləyir. Əksərən hibrid petuniya (*P.hybrida*) və onun bir çox çeşidləri əkilib becərilir. Əksər növləri yerə səriləndir, gövdəsi dik olan çeşidləri 30-45 sm hündürlükdədir. Petu- niyanın xırda çiçəkli, iri çiçəkli çeşidləri də vardır. Çiçəyinin rənginə görə ağ, qırmızı, tünd-qırmızı, açıq-qırmızı, bənövşəyi və s. çeşidləri vardır. Petuniya əsasən toxumları ilə çoxaldılır. Toxumlarının 7 000 ədədi 1 qramdır. Toxumlar mart ayının axırında və ya aprel ayının başlanğıcında səpilir. Cücərtilər bir qədər böyüdükdən sonra seyrəltmə məqsədi ilə başqa sahəyə şitil edilir. Şitillər bir qədər də böyüdükdən sonra onlar bir başa daimi yerinə əkilir. Petuniya müxtəlif formalı bəzək ləklərində çiçəkliliklər salmaq üçün çox qiymətli bitki hesab olunur. Günəş

tutan sahələrdə suvarma şəraitində çox yaxşı bitir və soyuqlar düşənə kimi bol çiçək açır. Petuniyanın sədbər çiçəkli forması dibçəklərdə otaq bitkisi kimi də əkilib becərilir. Çiçək saplağı uzun olduğuna görə gül dəstəsi üçün də yararlıdır.

Pərpərən - *Portulaca L.*

Pərpərənkimilər fasiləsindən olub birillik çiçək bitkisi kimi əkilib becərilir. Bu qısa boylu (10-20 sm), budaqları torpağa səpilmiş ətli gövdəsi və yarpaqları olan bitkidir. Respublikamızda ən çox əkilib becərilən növlərindən biri iri çiçək pərpərəndir (/*. *grandiflorä*). Bunun çiçəkləri sarı, ağ, qırmızı, çəhrayı, tünd-qırmızı və s. rənglərdə olur. İyun ayının axırından oktyabr-noyabr aylarına kimi bol çiçəkləyir (şək. 11). Açıq günəş tutan yerlərdə, yüngül münbit torpaqlarda yaxşı bitir. Bol çiçək açdığı üçün çiçəkliklər salmaq üçün çox qiymətli hesab olunur. Toxumlarının 10 000 ədədi 1 qramdır. Toxumları və qələmləri ilə çoxalır. Toxumları mart-aprel aylarında yeşiklərə və isti şitilliklərə səpilir. Şitillər böyüdükdən sonra onlar bir başa daimi yerlərinə əkilir. Quraqlığa davamlı bitkidir. Ona görə də bəzək bağçılıqda daşlı torpaqlarda örtük bitkisi kimi də istifadə edilə bilər. İri gül dibçəklərində əkilib asfalt döşəmələrə düzmək olur. Bitkilərə əsas qulluq aralıq suvarmadan və sahəni alaq otlarından təmizləməkdən ibarət olmalıdır.

Sinniya - *Zinnia L.*

Mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsindən birillik çiçək bitkisidir. Quraqlığa davamlıdır. Vətəni Meksikadır. Gövdəsi möhkəm olub tükcüklərlə örtülüdür. Hündürlüyü 30-100 sm-dir. Yarpaqları iri uzunsov dairəvidir. Çiçəkləri səbətə toplanmış olub iri dilvari və xırda boruvari çiçəklərdən ibarətdir. Azərbaycanda becərilən növü nəcib sinniyadır (*Z elegans*). Bunun sadə və çoxçiçəkli, alçaq boylu və hündür boylu formaları da vardır. Sinniya yayda çiçək açan bitki olub iyun ayından oktyabr ayına kimi çiçəkləyir. Münbit yüngül torpaqlarda, günəş tutan yerlərdə, quru havada suvardıqda daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir, bol çiçək açır. Çiçəkləri iri, 3-4 sm, çoxçiçəkli formalarda, 10 sm diametrdə olur. Çiçəkləri qırmızı-sarı, tünd-qırmızı, bənövşəyi, çəhrayı və s. rənglərdə olur. Əsasən toxumları ilə çoxalır. Toxumları ilk yazda isti şitilliyə və ya açıq torpağa səpilir. 130 ədəd toxumu bir qramdır. Səpindən 6-10 gün sonra cücərti əmələ gəlir. Sonra cücərtilər seyrəkləşdirilərək başqa ləklərə və ya birbaşa daimi yerlərə əkilir. Bitkilərə sonrakı qulluq suvarmadan, sahəni alaq otlarından təmizləməkdən, torpağı yumşaltmadan ibarətdir. Sinniya bəzək bağçılıqda müxtəlif formalı çiçəkliklər salmaq üçün geniş istifadə olunur. Çiçəkləri iri gözəl rəngli olduğundan gül dəstəsi düzəltmək üçün də istifadə olunur.

Sürvə - *Salvia L.D.*

Dodaqçiçəklilər fəsiləsindən çoxillik ot və ya yarım kol-
lardır. Azərbaycanda bəzək bağçılıqda ən çox istifadə olunan parlaq sürvə (*S. splendens*), qırmızı sürvə (*S. coccinea*), dərimin sürvəsi (*S. officinalis*) və b. növləridir. Parlaq sürvə yarım kol olub, vətəni Cənubi Amerikadır. Bu 40-80 sm hündürlükdə bitkidir. Yarpaqları uzunsov, ucdan sivridir, çiçəkləri al-qırmızı, həzən çəhrayı, ağ və ya qırmızı, bənövşəyi rəngdədir (şək.12). Çiçəkləri iri salxımlara toplanmışdır. Yayın ikinci yarısından payızın axırlarına qədər çiçəkləyir. Toxumları və qələmləri ilə çoxalır. 850 ədəd toxumu bir qramdır. Qələmlə çoxaltma mart ayında aparılır. Qələmlər kəsilərək yeşiklərə və ya şüşəbəndli irin arakəsmələrində torpağa əkilir. Kök tutmuş qələmlər son- nıdan xırda dibçəklərə köçürülür və mayda bir başa açıq sahəyə okilir. Sürvə münbit torpaqlarda açıq gün tutan sahələrdə daha yaxşı inkişaf edərək bol çiçək verir. Ardıcıl suvarmaya çox lolobkardır. Qırmızı sürvədən yaşıllaşdırmada və bəzək bağçılıqda daha çox istifadə edilir. Bu bitkinin vətəni Şimali Amerika olub hündürlüyü 50-60 sm-dir. Yarpaqları uzunsov, ucu iti, kənarı dişlidir. Çiçəkləri nisbətən xırda olub seyrək salxımlara toplanmışdır. Əsasən toxumları ilə çoxaldılır. Toxumlar parlaq Mİllrvədə olduğu kimi mart ayında səpilir. Hər iki sürvə növü uzun müddət yay dövründə çiçək verdikləri üçün müxtəlif formalı çiçəkliklər salmaq üçün geniş istifadə edilir.

FƏSİL VI

İKİİLLİK ÇİÇƏK BİTKİLƏRİ

Alabəzək bənövşə - *Viola tricolor*

Bu bitkiyə Anyutanın gözü, İvan-da-Mariya bağ bənövşəsi, üçrəngli və hibrid bənövşədə deyirlər. Bənövşə cinsinin yer kürəsinin mülayim iqlim qurşaqlarında 400-dən çox, Qafqazda 32, Azərbaycanda isə 22 növü bitir.

Alabəzək bənövşə respublikamızda mədəni əkin şəraitində becərilir, çoxillik bitkidir. Kökümsovları nazı! zərifdir. Gövdəsi çox zəif olub, hündürlüyü 10-25 sm-ə qədər

olur. Yarpaqları böyrəkvarıdır. Çiçəkləri iridir. Zərif çiçək oxunun uzunluğu 6 sm-dir. Çiçəyinin rəngi adından məlum olduğu kimi zərif rənglidir (şək. 13). Ən çox tünd-bənövşəyi ağ, və yaxud çəhrayı olur. Müxtəlif çeşidləri var. Doktor Faust çeşidi ağ, qara-məxməri, Aurekura çeşidi sarı və Bikonsfiled çeşidi isə açıq-mavi rənglidir.

Meyvələri üçkənarlı qutucuqdur. Toxumları qırmızımtıl rəngli olub, yumurtavarıdır.

Toxumları və yaşıl qələmləri (pöhrələri) ilə çoxaldılır.

Toxumları

toxumu 1 qramdır. Toxumlar əvvəlcə hazırlanmış torpağa sərilir, 850 əgər ilə 0,1-0,5 sm dərinliyində səpilir və üzəri yüngülcə peyin

qarıxdırılmış torpaqla örtülür. Cücərilər 5-7 sm olduqda onu 15-20 sm məsafədə köçürürlər. Sonrakı qulluq suvarmadan, dibinin yumşaldılmasından ibarətdir. İkinci il çiçəklənmə vaxtı yaxınlaşanda bitkinin 25x25 sm məsafədə güllüklərdə əkmək olar. Bitkinin daimi yerinə köçürülməsi avqust ayında aparılmalıdır. Çalışmaq lazımdır ki, bitkilər köçürülməmişdən 2-3 gün əvvəl sahə sulansın. Nəm torpağa köçürülən bitkinin tutma faizi yüksək olur.

Əkilmiş şitillərə hər kvadrat metr hesabı ilə 20-40 q Htiperfosfat, quru qumsal torpaqlarda isə kvadrat metrə 5 kq kompost (yarpaq çürüntüsü) vermək məsləhətdir.

Yaşıl qələmlərlə çoxaldıqda qələmlər may-iyul ayında götürülür. Əvvəlcədən hazırlanmış ləklərdə 0,5 sm dərinliyində əkilir. Qələmlər əkiləndə torpaq mütləq yaş olmalıdır. Ləklərdə qələmlər bir-birinə sıx əkilməlidir. Çalışmaq lazımdır ki, kvadrat metrə 400-450 ədəd qələm əkilsin. Əkindən sonra narın su çiləyən ilə çiləmək lazımdır. Qələmlərə hər gün yüngülcə su çiləmək lazımdır. Əgər torpaq qaysaq bağlayarsa onu ucu küt laxta və ya qələmlə yumşaltmaq lazımdır. Bu qaydalara əməl edilsə 3-4 həftə ərzində qələmlər 95-100% tutum verir.

Bir ana bitkidən orta hesabla 10 ədəd yaşıl qələm əldə etmək mümkündür.

Qələmləri erkən, yəni aprel-may ayında, vurduqda çiçəkləmə iyun-avqust aylarında başlayır. Qələmlər gec vurulduqda çiçəkləmə gələn ilin yazında başlayır.

Alabəzək bənövşə bəzək bitkisi kimi çox əhəmiyyətli olub yaşıllaşmada tək-tək, cərgələrdə, kütləvi sürətdə çəmənlilik fonunda əkildikdə çox yaraşqlı olmaqla göz oxşayır.

Ətirli noxud - (gülül) - *Lathyrus odoratus*.

Bu bitkiyə çox zaman gülülcə də deyirlər. Gülülcənin Afrikada, Cənubi Amerikada 100, keçmiş ittifaqda 30, Qafqazda 21, Azərbaycanda isə 18 növü bitir.

Ətirli noxud paxlahlılar fasiləsinə aid olub, bir- və ikillik bitkidir. Gövdəsinin hündürlüyü 150-300 sm-dir. Bığcıqları vasitəsilə ilişə bilir. Salxımı bir və çoxçiçəklidir. Paxlası yastıdır. Yarpağı bir və ya bir neçə cüt yarpaqçıqdan ibarətdir. Yuxarı hissədə sadə və budaqlı bığcıqla nəhayətlənir. Bəzən yarpaq bığcığa çevrilir.

Çiçəklərinin rəngi müxtəlif olub, ətirli iyə malikdir. Bitkidən yemçilik məqsədi ilə istifadə etmək mümkündür.

Müxtəlif hibrid çeşidləri vardır.

Çoxalmaları əsasən toxumları vasitəsidir. 12 ədəd toxumu I qramdır. Toxumları mart-aprel aylarında açıq sahəyə, ləklərə səpmək lazımdır. Qulluğa bir o qədər tələbkər olmasa da əlavə yemləmə gübrələri verdikdə daha bol çiçəkləyir.

Şak. 6. Çin qərənfli

Şak. 7. Adi xoruzpipiyi

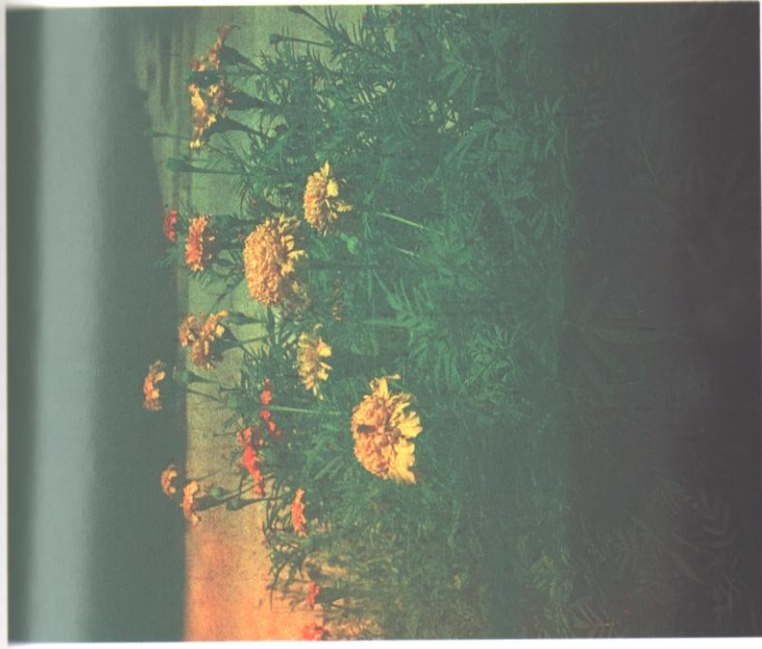
Şək. 7. Nəhəng xoruzpipiyi

Şək. 7. İriçiçək xoruzpipiyi

Şək. 8. Qurdağzı

Şək. 9. Məxmərgülü

Şək. 10. Minaçıçəyi

Şək. 11. Pərpərən

Şək. 12. Sürvə

Şək. 13. Alabəzək bənövşə

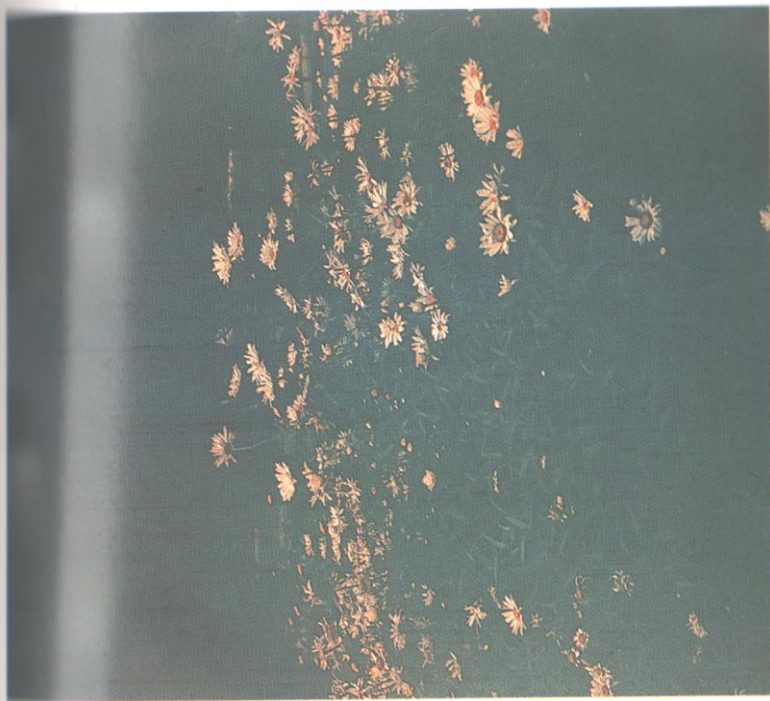
Şək. 14. Holland qərənfil

Şək. 15. Şəbbügülü

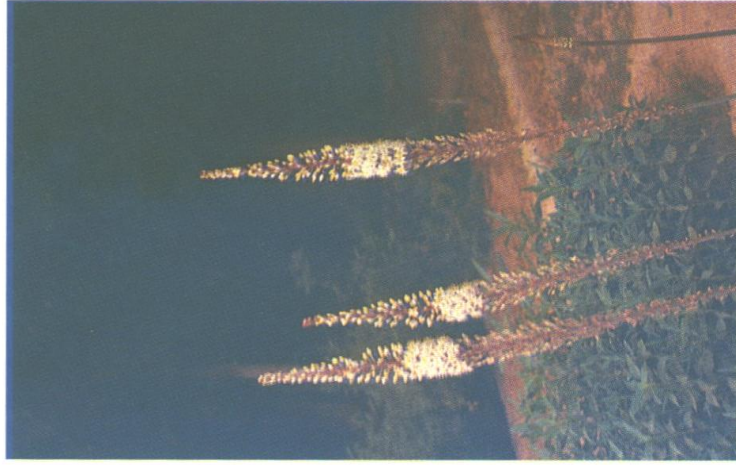
Şək. 16. Asfodelina

Şək. 17. Birəotu

Şak. 18.
Buynuzbaş

Şak. 19.
Çiriş

Şak. 20.
Eyxler dağlaləsi

İllikinin yerə sərilməməsi üçün onun yanında dirək məqsədi ilə puyular basdırıb yüngülvarı bağlamaq lazımdır. Əgər bu mümkün olmasa cərgə arasına ip , yaxud məftil çəkmək lazımla ki, bitki bığcıqları ilə tutub yaxşı inkişaf edə bilsin.

Bəzək ləklərinə yaraşlıq vermək üçün, şaquli yaşıllaşma da, gül dəstəsi düzəltmək üçün istifadə etmək mümkündür.

Holland qərənfil - *Dianthus caryophyllus*.

Buna bəzək bağ qərənfil də deyirlər. Çoxillik və ikiillik bitki kimi əkilib becərilir. Gövdəsinin hündürlüyü 30-70 sm-dir. Yarpaqları açıq-yaşıl rəngli olub, uzunsov neştər və ya xətvədir.

Çiçəkləri tək-tək sadə və çoxləçəkdir (mürəkkəbdir) (şək. 14). Qırmızı, narıncı çiçəkləri çox ətirli iyə malikdir.

Holland qərənfil toxumları, qələmləri və kolunu bölməklə çoxaldılır. 700 toxumu 1 qramdır. Toxumlar mart ayında istixanada yeşiklərə və soyuq buğxanaya səpilir. Cücərtilərini yarpaqları formalaşan vaxt, yəni boyu 5-6 sm olduqda onu 3x5 və ya 5x5 sm məsafədə başqa yeşiklərə köçürürlər. May ayında bitki açıq sahədə daimi yerinə 30x40 sm olmaqla əkilir. Abşeron şəraitində toxumlardan şitil almaq üçün onu bir başa aprel ayında açıq sahəyə səpirlər. Toxumlarla çoxalan bitki bəzən ana çiçəyin müsbət xüsusiyyətlərini özündə saxlaya bilmir və yaxud toxumdan çoxalanda çoxləçəkli olmur. Ona görə də qələmlə çoxalma daha əlverişlidir.

Qələmlə çoxalma mart ayında örtülü şəraitdə aparılmalı və qələmlər kök tutduqca tədricən onu açıq şəraitə uyğunlaşdırmaq lazımdır.

Açıq şəraitdə bitki iyuldan başlayaraq şaxtalar düşənə kimi çiçəkləyir.

Holland qərənfil münbit gillicəli torpaqlarda, açıq gütutan sahələrdə yaxşı bitir. Torpağın yumşaq olması üçün ona torf vermək lazımdır. Torpağın turşuluğu - pH-ı 6-6,5 olmalıdır, əkindən qabaq xəstəlik və alaq otlarına qarşı mübarizə məqsədilə herbisidlərlə işlənməlidir. Bitkiləri əkməzdən qabaq cərgələr boyu şırımlar açılır, cərgə arası 15-20 sm olmaqla, bitki arası ilə 10-15 sm olan 1 m² sahəyə 40-44 ədəd kök tutmuş qərənfil şitili əkilir. Əkindən sonra şitillərə 2-3 dəfə su çilənir. Şitillər kök tutandan sonra suvarma şırımlarla aparılır. Şitillər əkiləndə, qışda istixanalarda temperatur 14-16°C-dən aşağı olmalıdır. Yayda isə şitillər günəş şüalarından kölgələndirilməlidirlər. Şitillər tutanda 4-5 həftə sonra bitkilərin ucu 3-5-ci cüt yarpaqdan yuxarı əllə qoparılır. Bu əlavə budaqlar əmələ gətirərək bitkinin daha yaxşı kəllanmasma səbəb olur. Ucvurma qurtardıqdan sonra 1 litr suda 1 qr ammonium şorası həll edərək şitillərə verilir. Bu bitkilərin boy və inkişaflarına, məhsuldarlığına və tez çiçəklənməsinə kömək edir.

Qızçıçəyi - *Bellis L.*

Bitki latın dilində «*bellis*» adlanıb lüğəti mənası gözəl deməkdir. Avropa və Şimali Afrikada 10, Qafqazda və Azərbaycanca isə 2 növü bitir. Bunlar çoxillik və Hirkan qızçıçəyi növləridir.

Mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsindən olan çoxillik növü ikil-lik bitki kimi becərilir. Hündürlüyü 12-23 sm-dir. Çiçək qrupu III olub, rəngi ağ, çəhrayı və qırmızıdır. Çiçəkləmələri erkən başlayır, apreldən iyul ayına kimi davam edir.

Qızçıçəyi əsasən toxumları, yaşıl qələmləri və bitkinin bölünməsi yolu ilə çoxalır. 3000 toxumu 1 qramdır. Toxumları ıncıq sahədə ləklərə iyul aylarında 0,5 sm dərinlikdə cərgələrlə şırımlar ayrılaraq səpilir. İki həftədən sonra cücərtilər əmələ gəlir. Cücərtilərdə iki yarpaq formalaşan vaxt onu seyrəltmək lazımdır. Seyrəltmə 10x10 sm məsafədə aparılır. Bitki avqust ayında formalaşır. Bu vaxt o, daimi yerinə 20x20 sm məsafədə əkilir.

Bitki çiçəkləmə vaxtı köçürüldükdə də normal inkişaf edir.

Yaşıl qələmlərlə bitki may-iyun aylarında çoxaldılır. Bunun üçün iti bıçaqla yanlarda əmələ gəlmiş yaşıl zoğları biriki yarpağı ilə kəşib götürürlər. Onu əvvəlcədən hazırlanmış ləklərdə əkirlər. Yaxşı qulluq edilmiş qələmlər 10-14 gündən sonra kök tutur.

İkillik qızçıçəyi kolun bölünməsi ilə daha yaxşı artıb çoxalır. Bunun üçün may-iyun ayında bir ana bitkini 4-6 hissəyə bölür və əkirlər. Əkilmiş bitki 3-4 gün ərzində bərpa olur və həmin ili çiçəkləyirlər.

Vaxtında suvarma bitkinin kölgədə və gün düşən yerdə yaxşı inkişaf etməsinə səbəb olur. Ona görə yayda bitki 3-4 dəfə suvarılmalı və hər suvarmadan sonra dibi yumşaldılmalıdır.

Yemləmə məqsədi ilə bir kvadrat metrə 8-10 q superfosfat, 25-30 q azot kübrəsi vermək məsləhətdir.

Qızçıçəyinin müxtəlif rəngli çiçəklərindən istifadə etməklə ayrı-ayrı çiçək kompazisiyaları yaratmaq mümkündür. Xüsusi düzəldilmiş iri güldanlarda əkib eyvanları, şüşəbəndləri, sərgi zallarını bəzəmək, bayram tədbirlərində istifadə etmək olar.

Şəbbugülü - *Matthiola R. Br.*

Bəzən bu bitkiyə sədbər də deyirlər. Ona görə bağ və bağçalarda ən çox becərilən sədbər formalarıdır.

Latın dilində bitkiyə «*Mattiola*» deyilir. Bu görkəmli İtaliya botaniki P.A. Mattiolinin şərəfmə adlandırılmışdır.

Şəbbugülü cinsi xaççiçəkkimilər fasiləsindən olub, dünyada 50, Qafqazda 6, Azərbaycanda 5 növü bitir. Onlardan bir növü gül şəbbugülü (*M. incana*) mədəni əkin şəraitində becərilir. Bir və iki illik bitki kimi becərilir. Hazırda 400-ə

qədər çeşidi var. Növ və çeşidlərdən asılı olaraq gövdəsinin

hündürlüyü 20-30 sm olur. Bozuntul rəngli olub, üzəri keçə kını tüklüdür. Gövdəsi dik duran, yarpaqları neştərvəri olub ucu livridir. Çiçəkləri sadə və çoxçiçəklidir. Sadə çiçəklər toxum verir. Çiçəyinin rəngi ağ, qırmızı, bənövşəyi və s. rəngdə olub ıtırıdır (şək.15). May-iyul aylarında çiçəkləyir. Ən çox toxum-İnı vasitəsilə artırılır. Toxumları Abşeronda avqust ayında açıq Nihodə ləklərə və yaxud isti şitilliklərə səpilir.

Şəbbugülü münbit gillicəli torpaqlarda, günəş tutan sahələrdə yaxşı bitir. Bitkilərə əsas qulluq suvarmadan, dirlərinin yumşaldılmasından və əlavə yemləmə gübrələrinin verilməsindən ibarətdir.

Çiçəklərin ətirli olmasına görə bu bitkidən müxtəlif kompozisiyaları yaratmaq üçün geniş istifadə etmək olar.

Türk qərənfil - *Dianthus barbatus*.

Qərənfilkimilər fəsiləsinə aid olub, vətəni Cənubi Avropadır.

Çoxillik ot bitkisidir. Ən çox ikiillik bitki kimi becərilir. Bitkinin hündürlüyü 40-60 sm-dir. Çiçəklərinin forması qalxanvari olub dəstələrə toplanmışdır. Çiçəkləri sadə və yaxud çoxloçəklidir. Çiçəyinin rəngi ağ, çəhrayı, qırmızı, moruğaoxşar, alabəzək olub, zəif qoxuludur. Ən çox iyun-iyul aylarında çiçəkləyir. Çiçəklənmələri 25-30 gün davam edir.

Ən çox tək-tək, qruplarla klumbalarda və bəzək ləklərində əkmək üçün çox əlverişlidir. Gül əkmək üçün də istifadə etmək olar.

Türk qərənfil toxumları, qələmləri və kolun bölünməsi yolu ilə çoxaldılır. 1200 ədəd toxumu 1 qramdır.

Toxumları aprel, may aylarında isti şitilliyə əkilir. Əkiləndən 4-5 gün sonra cücərti verir. Onu 4x4 sm məsafədə şitilləyir, şitillər böyüyənə yaxın yerini dəyişib 10x10 sm məsafədə əkmək lazımdır. Avqust ayında isə Türk qərənfil daimi yerinə 20x25 sm məsafədə əkilməlidir.

Bitkiyə edilən qulluq qaydaları holland qərənfilində olduğu kimidir. Müxtəlif formalı və ölçülü bəzək ləklərində başqa bitkilərlə həmahəng əkildikdə yaraşıqlı görkəm verir.

Zəngçiçəyi - Campanula L.

Bitki latın dilində «kampanula» adlanır və lüğəti mənası «zəng» deməkdir.

Zəngçiçəyikimilər fəsiləsindən olub, dünyanın mülayim qurşaqlarında 300, keçmiş ittifaqda 250, Qafqazda 110, Azərbaycanı isə 46-ya qədər növü bitir.

Xalq arasında bir çox növləri qida bitkisi kimi ürək-keçməyə və şəkər xəstəliklərinə qarşı istifadə olunur. Bir çox növləri dekorativ bitki kimi əkilib becərilir.

İkilik bitki olub, yeraltı orqanları kökümsovlu və ya Mçaqh köklərə malikdir. Gövdələri tüklü olub, hündürlüyü 6- 100 sm-dir. Çiçəkliri iri olub, ağ, bənövşəyi, çəhrayı və s. imıglidir.

Çiçəkləmələri may-iyul aylarında başlayır və növlərin-dün asılı olaraq 15-25 gün çiçəkləyirlər.

Əsasən toxumları vasitəsilə çoxalır. 5000 ədəd toxumu I qramdır. Toxumları aprelin axırında açıq sahədə ləklərə və yeşiklərə səpmək lazımdır. Cücərtilər 3-5 sm olduqda scy- roltmə aparmaq və bitkini daimi yerinə basdırmaq lazımdır.

Sonrakı qulluq qaydaları suvarmadan, alaqlara qarşı mü-barizə və əlavə yemləmə gübrələrinin verilməsindən ibarətdir.

Bitkini vegetasiya ərzində 2-4 dəfə suvarmaq və hər Muvarmadan 2-3 gün sonra dibini yumşaltmaq lazımdır.

Əlavə yemləmə gübrəsi kimi qönçələr formalaşmağa yaxın və çiçəkləmə başlayanda hər kvadrat metrə 10 q hesabı ilə gübrə qarışığı, 3 kq yanmış peyin vermək məsləhətdir.

Yaşılaşdırmada müxtəlif bəzək ləklərinə yaraşlıq vermək və gül dəstəsi düzəltmək üçün istifadə etmək olar.

FƏSİL VII

ÇOXİLLİK ÇİÇƏK BİTKİLƏRİ

Asfodelina - Asphodeline Reicheb.

Zanbaqkimilər fasiləsinə aid olub, çoxillik ot bitkisidir. Aralıq dənizi sahilində, Asiyada 15, Qafqazda 6, Azərbaycanda 2 növü bitir. Becərilən əsas növü Şovis və ot asfodelina növləridir.

Yeraltı orqanı kökümsovludur. Çiçəkləri salxım şəkillidir. Ləçəklərinin rəngi ağ və sarıdır. Yarpaqları kökyanı və yaxud gövdəyanı olub, sap və xətvəridir. Yarpaqlarının rəngi tünd və yaşıl rənglidir. 7-9 ay yaşıl qalan yarpaqları bəzək- bağçılıq üçün çox əhəmiyyətlidir. Yaşıllaşdırmada tək-tək, qrup şəkilində, çəmən fonunda və müxtəlif çiçək kompozisiyaları yaratmaq üçün geniş istifadə etmək olar (şəkl. 16).

Çoxalmaları toxum və vegetativ yol ilədir. Üçküncü qara rəngli toxumları oktyabr ayında torpağa səpilir. Toxumla çoxaldıqda 3-5 ildən sonra çiçəkləyir.

Ən yaxşı üsul vegetativ yolla çoxaltmadın Kökümsovları iti bıçaqla bölüb bir ana bitkidən 5-8 ədəd əkin materialı əldə etmək mümkündür. Bölmə yolu ilə çoxalan bitki 1-2 - ci ildə çiçək verir.

Birəotu- *Pyrethrum Zinn*.

Mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsinə aid olub, çoxillik ot bitkisidir.

Avropada, Asiyada və Şimali Afrikada 100, Qafqazda 41, Azərbaycanda isə 28 növü bitir. Ən çox becərilən növü Dalmat birəotudur.

Yeraltı orqanı kökümsovludur. Gövdəsi əsasda az və çox yarpaqlıdır. Hündürlüyü 4-80 sm-dir. Yarpaqları gövdə üzərinə növbəli yerləşir. Çiçəkləri səbətşəkillidir, rəngi əsasən ağ, parlaq-çəhrayı, ətrəngi, sarı, və s. olur. Ən çox aprel, may, iyun aylarında çiçəkləyir (şək .17).

Bəzək-bağçılıqda çiçəklərindən geniş istifadə olunur. Birə otundan piretrin - 1 və piretrin - 2 adlı maddə alınır. Bu maddə həşəratlara qarşı mübarizə məqsədi ilə istifadə olunur. Çəhrayı, ətrəng, qalxanvari, çoxyarpaq Dalmat növlərinin tərkibində efir yağları vardır. Eyni zamanda qurudulmuş səbətlərindən toz (poroşok) əldə edilir ki, onlardan da zərərli həşəratlara qarşı mübarizə məqsədi ilə istifadə edilir.

Ən yaxşı kökümsovların bölünməsi ilə çoxalır. Bir ana kökümsov 2-3 il ərzində 15-20 əkin materialı vermə qabiliyyətinə malikdir. Kökümsovlardan çoxalan bitki birinci ilindən başlayaraq çiçək verir.

Buynuzbaş (Pion) - *Paeonia L.*

Çoxillik ot bitkisiidir. Bir neçə kolcuq formasında olan növlərinə də rast gəlinir. Buynuzbaşkimilər fəsiləsinə aiddir. Dünyada 47, keçmiş ittifaqda 16, Qafqazda 12, Azərbaycanda isə 2 növü bitir. Mlokoseviç və daryarpaq növləri nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki kimi Azərbaycanın «Qırmızı kitab»ına daxil edilmişdir. Moskva Baş Nəbatat bağında hazırda onun 537, Bakıda isə 20-yə yaxın çeşidi əkilib becərilir.

Yeraltı orqanı iyəoxşar ətli kökümsovlardan ibarətdir.

Yarpaqları iri olub pialə formasındadır (şək.18). Rəngləri ağ, sarı, al-qırmızı, çəhrayı və s. olur. Özünəməxsus kəskin ətirli iyi vardır. Ən çox aprel-may aylarında çiçəkləyir. Meyvələri iyul aylarında yetişir. Toxumları qara rəngli şar formasındadır.

Buynuzbaşın bir neçə növü xalq təbabətində orqanizmin fəaliyyətinin möhkəmləndiricisi kimi istifadə olunur. Bəzək-bağçılıqda isə gülləri əvəzolunmaz dərəcədə əhəmiyyətlidir. Ondan çiçəkçilikdə gül dəstəsi düzəltmək, yaşıllaşdırmada isə müxtəlif çiçək kompozisiyaları yaratmaq üçün istifadə etmək olar.

Buynuzbaş toxumları və kökümsovlarının bölünməsi yolu ilə çoxalır. Toxumlar ilə çoxaldıqda 5-7 ilə kökümsovların bölünməsi ilə çoxaldıqda isə 2-3 ildən sonra çiçək verir. Bir ana kökümsovdan 3-8 ədəd əkin materialı əldə etmək mümkündür.

Çiriş - *Eremurus Bieb.*

Bu bitki latın dilində «Eremurus» adlanır. Bu söz yunan dilində «eromos»-səhra, «ura»-quyruq olub, lüğəti mənası «səhra quyruğu» deməkdir.

Ciriş çinsi Asfodelinakimilər fasiləsinə aid olub, dünyada 50, keçmiş ittifaqda 23, Qafqaz və Azərbaycanda isə iki növü bitir. Bu görkəmli və Azərbaycan çiriş növləridir.

Çoxillik bitkidir. Yeraltı orqanı şişkin iyəbənzər ətirli köklərdən və kökyumrularından ibarətdir. Gövdəsinin hündürlüyü növlərdən asılı olaraq 25-150 sm-dir. Yarpaqları 6-15 ədəd olub, kökyanidir, xətvəri və lentşəkillidir.

Çiçəkləri sarı və qırmızıtlı olub, sünbülə toplanır (şok. 19). Çiçəkləmələri aprel-mayda başlayır və 25-30 gün davam edir. Toxumları iyun ayında yetişir.

Qiymətli bəzək bitkisi olan çirişin yarpaqları Azərbaycanın bir çox rayonlarında yerli əhali tərəfindən qiymətli tərəvəz bitkisi kimi istifadə olunur. Bunun üçün bitkini ən çox vegetasiyanın başlanğıcında, yəni yarpaqlar pərdəciyin içərisindən çıxmamış, 10-15 sm uzunluqda toplayırlar. Yarpaqları əhatə etmiş pərdəciyi kəsdikdə yarpaqlar asanlıqla aralanır. I ləmin yarpaqları duzlu suda qaynatmaq, yağ və soğanda qızartmaqla yanaşı, ondan ləzətli kətə və yaxud qutab hazırlayırlar. Bundan başqa bitkinin iyəbənzər köklərindən yapışqan əldə edilir ki, bundan da çəkməçilikdə, dərzilikdə, cilidləmə işində,

divar kağızı yapışdırılmasında istifadə edilir. Bitkidən alınan kitrə isə toxuculuq sənayesində istifadə olunur.

Bitkinin çiçəklərindən alınan «eremuran» maddəsindən isə əriməyən dondurma hazırlanır ki, günəş şüaları onu əridə bilmir.

Xalq təbabətində çiriş bitkisinin köklərindən alınmış toz və ya un çiban tipli bədxassəli yaraların müalicəsində məlhəm kimi istifadə edilir.

Çiriş toxumları və iyəbənzər şəşkin ətli kökümsovlan ilə çoxalır. Toxumlarla çoxaldıqda 5-7 ildən, kökümsovlarla çoxaldıqda isə 2-3 cü ildən sonra çiçək açır.

Toxumları səpilməli və kökümsovlan oktyabr ayında əkilməlidir.

Bitki suya və qulluğa bir qədər tələbkar olmadığından onu hər yerdə əkib becərmək mümkündür.

Dağlaləsi- *Tulipa L.*

Latın dilində «tulipa» adlanır. Tulipa türk sözü olub, lüğəti mənası «yüngül baş örtüyü» deməkdir. Zənbəqkimilər fəsiləsinə aiddir. Dünyada 140-dan çox, keçmiş ittifaqda 83, Qafqazda 12, Azərbaycanda isə 8 növü məlumdur. Dağlaləsinin bir neçə növü nadir bitki kimi keçmiş ittifaqın və Azərbaycanın «Qırmızı kitab»larına daxil olmuşdur.

Çoxillik bitkidir, yeraltı orqanı soğanaqdır. Yarpaqları 3-10 ədəd olub sap və xətkəşşəkillidir. Hündürlükləri növlərindən ınsılı olaraq 15-60 sm-ə qədərdir. Çiçəkləri tək-tək bir çox növlərdə isə 2-5 ədəd olur. Ləçəkləri qırmızı, tünd və yaxud al-qırmızı, sarı, bənövşəyi və s. rənglidir (şək.20).

Çiçəkləmələri 15-30 gün davam edir. Toxumları may-iyun ayında yetişir.

Yaşıllaşdırmada müxtəlif çiçək kompozisiyası yaratmaq, gül dəstəsi düzəltmək üçün istifadə olunur. Soğanaqları bişirilmiş halda yeyilir. Çiy yedikdə isə ürək bulanma və qusma halları baş verir.

Dağlaləsi növləri soğanaqları, xırda soğancıqları və toxumları vasitəsilə artırılır. Soğancıqları vasitəsilə çoxaldıqda 1-3 cü ildə gül açır. Toxumları vasitəsilə çoxaldıqda isə növündən asılı olaraq 3-6 ildən sonra gül açmağa başlayır.

Dağlaləsi yüngül, qumsal torpaq tələb edir. Soğanaqları torpağa oktyabr ayında əkmək məsləhətdir. Nisbətən iri soğanaqlar 10-15 sm dərinlikdə əkilməlidir. Bitki arası 10-15 sm, cərgəarası isə 20-25 sm olmalıdır.

İqlim şəraitindən asılı olaraq 1-3 dəfə suvarmaq tələb olunur.

Qalan qulluq, alaq otlarının təmizlənməsi, yemləmə gübrəsinin verilməsi və s. ibarətdir.

Çeşid və növlərindən asılı olaraq torpaqdan 3-4 ildən bit çıxartmaq lazımdır. Soğanaqlar torpaqdan iyulun əvvəllərindən başlayaraq (yerüstü hissəsi saralan və ya quruyan vaxt) çıxartmaq lazımdır. Çıxarılmış soğanaqlar gün düşməyən yerdə sərilir, 3-5 saat qurudulduqdan sonra təmizlənib xüsusi anbarlarda yığılır. Bu qayda ilə əkin vaxtına qədər saxlanır.

Yaşıllaşdırmada tək-tək, topa halında müxtəlif formalı bəzək ləklərində əkilir. Gül dəstəsi düzəltmək üçün çox yararlı və dəbdə olan bitkidir.

Gəmirçi soğan (ilan soğanı) - *Muscari Mili*.

Bitkiyə xalq arasında, ilan və siçan soğanı da deyirlər. Sünbulçiçəkkimilər (Hiasint) fəsiləsinə aiddir. Aralıq dənizi, Cənubi Avropa, Asiyada 60-a qədər, keçmiş ittifaqda 20, Qafqazda 13, Azərbaycanda isə 9 növü bitir.

Çoxillik ot bitkisidir. Soğanaqlı bitki olub, gövdəsinin hündürlüyü növlərindən asılı olaraq 10-30 sm-dir. Yarpaqları kökyanı olub, sap, xətvəridir. Çiçəkləri sünbül formalıdır. Çiçəkləri açıq, tünd-mavi və yaxud göy rənglidir (şək.21). Çiçəkləmələri fevral-mart ayında başlayır və 20-30 gün davam edir. Toxumları may ayında yetişir. Toxumlar qara rəngli şar formalıdır.

Xalq təbabətində gəmirici soğanı sidikqovucu dərman lilini işlədirlər. Bəzək-bağçılıqda isə ondan tək-tək, qrup halında həzək ləklərinə yaraşlıq vermək üçün əkib becərilir.

Gəmirçi soğan toxumları və xırda soğanaqları vasitəsilə çoxaldılır. Toxumları oktyabrda səpmək məsləhətdir. Toxumdan çoxalan bitki 3-4 cü ildə çiçəkləyir.

Vegetativ yol ilə çoxalan bitki 1-2 ci ildən başlayaraq çiçəkləyir. Bir ana soğan 5-30-a qədər xırda balacıq əmələ gətirir. Həmin balacıqların 70%-i birinci ildə çiçəkləyir. Bitkiyə qalan qulluq qaydaları zəfəranda olduğu kimidir.

Günotu - *Hemerocallis L.*

Günotukimilər fasiləsinə aid olub çoxillik ot bitkisidir.

Günotu cinsinin Avropada və Şərqi Asiyada 25 növü, keçmiş ittifaqda 3, Qafqazda və Azərbaycanda bir növü yayılmışdır. Bu kürən günotu növüdür. Ən çox Naxçıvan, Lənkaran, I erik, Şuşa rayonlarında aşağı dağ qurşaqlarında, meşənin səyrəlməmiş nəmli hissələrində rast gəlinir.

Yeraltı orqanı ətləşmiş və bir qədər yoğunlanmış iyvari köklərdən ibarətdir. Yarpaqları kökyanı olub ikicərgəli yerləşmişdir. Yarpaqlarının rəngi açıq-yaşıl olub coddur. Uzunluğu 90-100 sm, eni 3-3,5 sm-dir. Çiçək oxunun hündürlüyü 100-120 Nin olub, üzərində 6-20 ədədə qədər çiçəkləri olur (şək.22). Çiçəklərinin diametri 10 sm-ə qədər olur. Rəngi kürəni, kər

pici-qırmızı, sarımtıl-narıncı olur. Meyvəsi qutucuqdur. Toxum«
lari yumurtavari olub, nahamar künclüdür, rəngi qaradır.

Qiyətli bəzək bitkisidir. Müxtəlif məqsədlər üçün tək-
tək, qrup halında hovuzların, pilləkənlərin ətrafında əkilməsi
məsləhətdir. Yarpaqları çox dekorativdir.

Xalq arasında çiçəklərini qurudub çay kimi dəmləyib içir
və yeməyə qatırlar ki, rəngini və tamını yaxşılaşdırsın.

Soyuğa, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı davamlı bitkidir, j
Toxumları və kökümsovların bölünməsi yolu ilə çoxalır.
Toxumları vasitəsilə onu çoxaltdıqda 4-6- cı ildən sonra çiçək-
ləyir.

Kökümsovları vasitəsilə onu ilk yazda fevral-mart ayında
çoxaldırlar. Bir ana bitki il ərzində 2-3 ədəd bala bitki verir.
Həmin bala bitkiləri kökləri zədələnməmək şərti ilə ana bitkidən
ayırır və bitki arası 15-20 sm, cərgə arası 20-25 sm məsafə
olmaqla, 10-12 sm dərinlikdə cərgə ilə əkilir. Qulluğa bir o qədər
tələbkar olmayan günotu elə həmin ildən başlayaraq çiçəkləyir və
toxum verir.

Xədicəgülü - *Galanthus L.*

Bu bitki latın dilində «qalantus» adlanıb, lüğəti mənası
«qala»-süd, «antos»-çiçək deməkdir. Azərbaycanın bir çox
rayonlarında yerli əhali bitkiyə «qarçiçəyi», yaxud «südçiçəyi»
deyirlər.

Nərgizkimilər fəsiləsinə aiddir. Orta və Cənubi Avropada, kiçik Asiyada 13, keçmiş ittifaqda 12, Qafqazda 6, Azərbaycanı isə 2 növü bitir.

Qiymətli bəzək bitkisi olan xədicəgülü təbabətdə geniş istifadə olunur. Bitkinin soğanaqlarında və yarpaqlarında 0,07% qalantamin alkaloidi vardır.

Bu alkaloiddən alman dərmanlar iflic, mərkəzi sinir sisteminin pozuntularında, hərəkət üzvlərinin fəaliyyətdən düşməsi, uşaqlarda haram ilik xəstəliklərinin müalicəsində istifadə olunur.

Çoxillik ot bitkisi olub, yeraltı orqanı soğanaqlıdır. Soğanaqları zəhərlidir, yeyildikdə arasıkəsilmədən qusma baş verir. Gövdələrinin hündürlüyü 5-20 sm, yarpaqları xətvəri olub, 2-3 ədəddir. Yarpaqları çiçəkləri ilə birlikdə eyni vaxtda torpağın üzərinə çıxır. Çiçəklərinin sayı 2-3 ədə olub, rəngi ağdır (şək.23).

Xədicəgülü fevral-mart ayında çiçəkləyir və çiçəklənməsi 15-20 gün davam edir. Yarpaqları 70-80 gün öz dekorativliyini saxlayır. İllik vegetasiya müddəti 120-130 gün olur.

Xədicəgülü 2 üsulla: vegetativ (soğanaqla) və generativ (toxumlarla) yolla çoxaldılır.

Vegetativ yolla əsasən ana soğanaqların yanında əmələ gəlmiş balacıqlarla çoxaldılır. Hər ana soğan becərmə şəraitindən asılı olaraq, il ərzində 2-5 balacıq əmələ gətirir. Balacıqlar

toplanır, çeşidlərə ayrılır və diametrindən asılı olaraq bitki arası 5 sm, cərgəarası 10 sm olmaqla, 5-10 sm torpağın dərinliyinə basdırılır. Bitkilər əkilən sahə 20-30 sm dərinlikdə bellənir və oraya hər kvadrat metr hesabı ilə bərabər nisbətdə 10 kq peyin, qum və torf qarışığı verilir.

Toxumlarla çoxaldıqda isə açıq sahədə ləklər (2,5x 1,5m) hazırlanır və həmin ləklərdə 3-5 sm dərinliyində şırımlar açılır. Toxumlar həmin şırımlara oktyabr ayında 3 sm-dən bir səpilir, üzəri 0,3 sm qalınlığında qidah torpaqla (1:1 nisbətində, torf, peyin, qum qarışığı) örtülür. Bu qayda ilə səpilmiş toxumlar yazda cücərir. Toxumdan əmələ gəlmiş cücərtilər birinci il bir yerüstü xətvəri yarpaq əmələ gətirir, ikinci, üçüncü illərdə isə soğanaqlar formalaşır və sonrakı illərdə çiçəkləməyə başlayır.

Çiçəklərin qıt olduğu fevral-mart ayında müxtəlif çiçək ləklərində əkildikdə yaraşıqlı görkəm yaradır.

Xıncalaus (quşsüdü lələsi) - *Omithogalum L.*

Latın dilində bitkinin adı «omithoqalum» adlanıb, omis-quş, qalum isə süd deməkdir. Deməli, xalq bu bitkini quşsüdü adlandırmaqda heç də yanılmamışdır. Sümbülçiçəklilər (*Hiasint*) fasiləsinə aid olan xıncalausun Avropa, Asiya, Amerikanın aşağı, orta və alp qurşaqlarında 300 növü, keçmiş ittifaqda 30, Qafqazda 19, Azərbaycanda isə 12 növü bitir.

Çoxillik ot bitkisidir. Yeraltı orqanı soğanaqlıdır. Gövdələri 5-80 sm hündürlükdədir. Yarpaqları yaşıl, tünd-yaşıl olub, sap, xət və xətkəşşəkillidir. Çiçək qrupu çoxçiçəkli olub, üzərində 5-60-a qədər çiçəkləri olur.

Çiçəkləmələri növlərdən asılı olaraq fevral-iyun aylarında başlayır və 25-35 gün davam edir (şək.24).

Meyvələri qutucuqdur. Toxumları may-avqust aylarında yetişir. Qutucuq baş tərəfdən üçtəylı qapaqla açılır.

Xalq arasında ayrı-ayrı növlərinin soğanaqları adi soğan kimi qızardılmış və bişmiş halda, turşu tutmalarında geniş istililə olunur.

Bəzək əhəmiyyəti cəhətindən çox qiymətli dir. Belə ki, ıǵ çiçəkləri çəmən bitkiləri fonunda daha yaraşıqlı görünür. Tək-tək və qrup halında, müxtəlif çiçək kompozisiyalarına yaraşıq vermək üçün geniş istifadə etmək olar.

Xıncalaus toxumları və soğanaqlarının yanında əmələ gətirdiyi bala soğancıqlarla artıb çoxalır.

Toxumları ilə çoxalan bitki növlərindən asılı olaraq 3-5 ildən sonra çiçəkləyib toxum verir. Toxumları oktyabr ayında Nopmək məsləhətdir. Soğanaqları ilə çoxalan bitki 2-3 ildə çiçəkləyir. Onların əkin vaxtı da toxumlarda olduǵu kimidir.

Bitkiyə qalan qulluq qaydaları nərgiz, xədicəgölündə olduǵu kimidir.

Kanna - *Canna L.*

Gövdəsinin hündürlüyünə və yarpaqlarının iriliyinə görə dekorativ bitkilər içərisində xüsusi yer tutur. Kannakimilər fəsiləsindən olan bitkinin əsas vətəni tropik Amerikadır. Asiyada, Afrikada, tropik və subtropik Amerikada kanna cinsinə 50-dən artıq növ daxildir. Kanna yunan dilində «boruçuq» adlanır. Bəzək-bağcılıqda hibrid çeşidlərindən geniş istifadə olunur. Boylarına görə 3 qrupa bölünür: nəhəng (1,5-3 m), orta boylu (1 m-ə qədər) və alçaq boylu (50-60 sm).

Bitkinin becərilməsi tarixi Avropada 1596-cı illəri əhatə edir. Kök yumruları yeyilir.

Kanna çoxillik bitki olub, yeraltı orqanları kökümsovludur, yaxud kökyumruludur, yarpaqları uzunsov, tünd-yaşıl-bənövşəyi rəngli olub, uzunluğu 50 sm, eni 20-25 sm-dir. Gülləri iri olub, rəngi qırmızı, çəhrayı, sarı və bənövşəyidir. Çiçəkləməyə iyul-avqust aylarında başlayır.

Bitkinin gül açması əkin vaxtından çox asılıdır. Azərbaycan şəraitində kök yumrularını iqlim şəraitindən asılı olaraq fevralın axırı və martın ortalarında yüngül qumsal torpaqlara 10-15 sm dərinlikdə basdırmaq lazımdır.

Bitki toxumları və kökümsovlarının bölünməsi yolu ilə çoxaldılır. Toxumları vasitəsi ilə çoxaldıqda 5-8 ilə gül açır. Kökümsovlarının bölünməsi yolu ilə çoxaltmaq üçün bitkinin payızda (oktyabr-noyabr aylarında) yerüstü hissəsi kəsilir, və

yeraltı hissəsi torpağı ilə birlikdə çıxarılıb 10-12°C temperaturu ulun binalarda saxlanılır. Erkən yazda bitkinin kökümsovlarını İli bıçaqla tumurcuqları zədələnməmək şərti ilə hissələrə ayırırlar. Hər ayrılmış hissənin üzərində inkişaf etmiş ən azı bir lıunurcuq olmalıdır. Bölünmüş hissələr istənilən yerlərdə, bir- birindən 40-50 sm aralı əkilir. Kanna bitkisi tək-tək və qrupla •kilir.

Kartofgülü (georgin) - *Dahlia Cav.*

Bir çox yerlərdə soğangülü də adlanır. Ancaq yeraltı orqanı kartofa oxşadığından ona kartofgülüğü deyirlər.

Kəpənəkçiəklilər fasiləsinə daxildir. Dünyada təbii huldə 14-ə qədər növü var. Bu növlər ən çox Meksikada, Qvatemalada və Kolumbiyada bitir. Hibrid formada bir çox çeşidləri var. Georgin ilk dəfə 1803-cü ildə Rusiyaya gətirilmişdir. Bitki Peterburq botaniki Georginin şərəfmə adlandırılmışdır.

Yeraltı orqanı kökyumruludur. Gövdəsi çox kövrəkdir və tez sınıır. Gövdəsinin hündürlüyü 30 sm-dən 2 m-ə qədər olur. Yarpaqları iri olub, uzunluğu 7-30 sm, eni 5-25 sm-dir. Çiçəkləri səbət çiçək qrupuna toplanaraq əsas və yan budaqların uçunda yerləşmişdir (şək.25).

Kartofgülünü kökyumrularını bölməklə, qələmlə və toxumla çoxaltmaq olur. Toxumla ən çox sadəçiçəkli çeşidləri

çoxalır. Toxumlar mart-aprel ayında istixanada yeşiklərə səpilir, cücərəndən sonra şitil edilərək daimi yerinə əkilir. Vegetativ yol ilə çoxaldıqda çeşid öz dekorativ xüsusiyyətlərini saxlayır. Ona görə də dekorativ çeşidlər kök yumruları və qələmlə çoxaldılır. Georgin kök yumrusu ilə çoxaldılarkən kökyumrularını yazda - mart ayında və ya aprelin əvvəlində otaq temperaturu olan binaya və ya istixanaya köçürülür. Bu zaman çürümüş, xəstə kökyumruları kəsilərək atılır, kəsilən yerlərə dezinfeksiya məqsədi ilə əzilmiş kömür tozu tökülür. Bəzi çiçəkçilər kökyumrularını təmizlədikdən sonra onu zəif

marqans və ya formalin məhluluna salırlar (1 litr suya 10 qr. 40%-li formalin tökülür). Bu məhlulda kökyumruları 20-30 dəqiqə saxlanılır. Şəraitdən asılı olaraq kökyumruları yeşiklərə, dibçəklərə və ya istixanalarda qəfəslərə qoyulur. Kök boğazı açıq olmaqla üzəri qumlu torpaqla örtülür. 1-2 həftədən sonra kök boğazına yaxın yerdən gözcüklər, daha sonra isə cücərtilər əmələ gəlir. Cücərtilər boy atmağa qoymaq olmaz. Onlar kövrək olduqları üçün çox tez qırılır. Cücərtilər yeni inkişaf etməyə başladığıda kök yumruları çeşidin xüsusiyyətindən, kökyumrularının miqdarından asılı olaraq kök boğazına yaxın yerdən iti bıçaqla 3-7 yerə bölünür. Bu vaxt elə etmək lazımdır ki, hər hissə üzərində 2 gözcük olan bir kök yumrusu olsun. Bölünən kök yumruları müvəqqəti olaraq dibçəyə və ya yeşiklərə əkilir, işıqlı yerdə və ya sərin buğxanada saxlanılır.

İsti günlərdə bitkilərin üzəri açılır və açıq havaya uyğunlaşdırılır. Aprelin axırı və ya mayın ortalarında bitkilər sahəyə əkilir. Kartofgülünün kökyumruları isə bölünərək bir başa Niihəyə əkilir. Georgin ən çox qələmlə çoxaldılır. Bu üsul bitkidən daha çox şitil əldə etməyə imkan verir. Kartofgülü qələmlə çoxaldıqda fevralın ortalarında, martın əvvəllərində kökyumruları köhnə, çürük və xəstə yumrulardan təmizlənir. Yeşiklərə və ya istixananın qəfəslərinə qoyularaq kök boğazını ıçıq qoymaq şərti ilə üzəri təmiz qum və ya torpaqla örtülür. İstixanada havanın temperaturu 15-17° C olmalıdır. Belə basdırılmış kökyumruları az sulanır və ya üzərinə su çilənir. 10-15 gündən sonra kök yumrularının kök boğazına yaxın hissəsindən tumurcuqlar əmələ gəlməyə başlayır. Bu vaxt istixanada havanın temperaturunu 20-25°-yə qaldırmaq lazımdır. Tumurcuqlardan əmələ gələn zoğlar 5-10 sm uzandıqda onu qoparır və ya iti bağ bıçağı ilə kəsərək qələm hazırlayırlar. Hazırlanan qələmlər altdan 5 sm qidalı torpaq, üstən 5 sm qalınlığında təmiz qum tökülmüş yeşiklərə və ya istixanaya əkilir. Qələmlər bir-birindən 5-7 sm aralı, 2 sm dərinlikdə basdırılır, üzəri şüşə və ya plyonka ilə örtülür. Qələm əkilən torpağın temperaturu 18°, havanın temperaturu isə 18-20°C olmalıdır. Qələmlərin tez kök atması və kök sisteminin yaxşı inkişaf etməsi üçün hetero- auksindən (boy maddəsi) istifadə olunur. Bunun üçün 50 mq heteroauksinə 100 qr kömür tozu qarışdıraraq, qələmləri əkin-

don qabaq buna batırırlar. Fevralda əkilən qələmlər 3-4 həftədən, apreldə əkilənlər isə 1-2 həftədən sonra kök verir. Otaq şəraitində qələmləri dibçəklərə və ya yeşiklərə əkmək olar. Sonradan bunları tədricən açıq havaya uyğunlaşdıraraq! çölə çıxarıb aprelin ikinci yarısından sahəyə əkirlər. Georgini açıq, günəşli, küləklərdən qorunan sahələrdə əkmək lazımdır. Torpaq gilli-qumlu, yumşaq və nisbətən münbit olmalıdır.! Əkindən 1-2 həftə qabaq payızdan 30-35 sm dərinlikdə şumlanaraq hazırlanmış sahədə 40x40x40 çala qazılır və onun şimal tərəfinə gələcəkdə bitkini bağlamaq üçün 1,5-2,0 m hündürlükdə paya çalınır. Əkindən qabaq qazılan çalaya bir qədər çürümüş peyin, bağ torpağı tökülür və buna 20-30 qr super- fosfat, 20 qr kalium xlorid qarışdırılır. Əkin qabağı torpağa 10- 15 qr ammonium şorası və 1-2 stəkan əzilmiş odun kömürü vermək olar. Bitki əkilən torpaq münbit, lakin həddindən artıq qidalı olmamalıdır. Kök tutmuş qələmlər əkindən qabaq yaxşı sulanmalıdır. Əkin diqqətli aparılmalıdır. Köklər torpaqla birgə götürülərək çalalara əkilməlidir. Kök yumrusu 4-5 sm dərinlikdə çalaya əkilməli və kök boğazının ətrafında 10-15 sm enində suvarma üçün yer düzəldilməlidir. Əkin torpaq, iqlim şəraitindən asılı olaraq aprel-may, ən gec iyun ayının əvvəllərində aparılır. Çeşiddən asılı olaraq 70x50 sm əkilir. Kartof- gülü rütubət sevən bitkidir. Əkindən sonra onları tədricən, qönçələr əmələ gələn dövrdə isə bol sulamaq lazımdır. Bitkinin

kollarına səhər tezdən və ya axşam azacıq su çiləmək yaxşı imlico verir.

Sonrakı qulluq torpağı yumşaltmaqdan, sahəni alaq ot- lı nıdan təmizləməkdən və yemləmə gübrəsi verməkdən ibarət olmalıdır. Yemləmə gübrəsi kimi 1-2 litr peyin şirəsi 10 litr «uya tökülərək 5-6 kola verilir. Bu məhlula 30-40 q superfosfat və 25-30 q kalium gübrəsi əlavə edilir. Qönçələr əmələ gəldikdə bitkinin orta qönçələrini təmizləyirlər. Bu, bitkinin yaxşı inkişaf edib bol çiçək verməsinə səbəb olur. Abşeron |traitində avqustun ortalarından oktyabrın axırına kimi bol çiçək açır. Avqustun axırında kartofgülü kollarının ətrafı doldurulur. Payızda bitkinin üst hissəsi quruduqdan sonra onu kök boğazından 10-15 sm yuxarıdan kəsir, kök yumrularını çıxarır və üstünə qum töküb 4-8° temperaturda, sərin zirzəmilərdə saxlayırlar. Bu yerdə rütubət 60-75% olmalıdır.

Kentranthus - *Centranthus DC.*

Respublikamızda az bir vaxtda bəcərilməsinə baxmayaraq özünə çoxlu pərəstişkar çiçək həvəskarı toplamışdır.

Pişikotukimilər fəsiləsinə aid olub, çoxillik ot bitkisidir. Aralıq dənizi sahillərində 12, Qafqaz və Azərbaycanda 1 növü bitir. Bu,üzünçiçək kentranthusdur. Naxçıvan MR-nın ərazisində on çox orta dağ qurşaqlarında, daşlı yamaclarda bitir.

Hazırda Abşeronda dekorativ bitki kimi becərilən növ Qırmızı kentrantus növüdür ki, onun da seçmə yolu ilə bir çox formaları əldə olunmuşdur. Bozuntul rəngli bitki olub, yeraltı orqanı şirəli kökümsovlardan ibarətdir. Gövdəsinin hündürlüyü 40-90 sm-dir. Yarpaqları neştər, yaxud xətvəri olub, tamkənarlıdır. Çiçək qrupu süpürgəvarıdır. Çiçəkləri açıq-çəhrayıdan tutmuş, tünd-çəhrayıya qədər rəng çalarlarına malikdir.

Çiçəkləməyə may ayından başlayaraq avqust ayına kimi davam edir. Ondan gül dəstəsi düzəltmək və müxtəlif çiçək kompozisiyalarında istifadə etmək mümkündür (şək.26).

Kentrantus toxumları və kökümsovların bölünməsi yolu ilə çoxalır. Toxumları erkən yazda - fevral-mart ayında əvvəlcədən hazırlanmış qidah torpağa (1:1:1:1 nisbətində qum, torf, peyin və yarpaq çürüntüsü) səpilir. Cücərtilər 5-7 sm olduqda seyrəldilib daimi yerinə bitki arası 20 sm, cərgə arası 30 sm olmaqla əkilir. Münbit torpaqlarda kentrantus toxumları vasitəsi ilə öz-özünə bərpa olunmaq qabiliyyətinə malikdir. İl ərzində yerə tökülmüş toxumlardan yüzlərlə əkin materialı əldə etmək mümkündür.

Kökümsovların bölünməsi yolu ilə çoxaltdıqda isə bitkini erkən yazda çıxarır və kök boğazı zədələnməməklə iti bıçaqla hər kökümsov üzərində 2-3 göz qoymaq şərti ilə ayırırlar. Ayrılmış əkin materialı bitki arası 30-35 sm, cərgəarası 40-

45 sm məsafə olmaqla əkilir. 3 il ərzində ana bitkidən 7-12 ədəd əkin materialı əldə etmək mümkündür.

Çiçəyinin rənginə, yarpaqlarının dekorativliyinə görə bozək-bağçılıqda ondan müxtəlif kompozisiyalar yaratmaq mümkündür.

Kniphofiya - *Kniphofia L.*

Bitkinin adı XVIII əsrdə yaşamış görkəmli alman alimi I.Kniphofun şərəfinə adlandırılmışdır. Cənubi Afrikada və Madaqaskarda 75 növü bitir. Respublikamızda mədəni növləri becərilir.

Zanbaqkimilər fasiləsinə aid olub, çoxillik ot bitkisidir. Yeraltı orqanı yoğunlaşmış kökümsovlardan ibarətdir. Yarpaqları kökyanı olub, xətvardır. Çiçək oxu hündür olub çiçəkləri qırmızı və narıncı rəngdədir. May və iyun ayında çiçəkləyir. Çiçəkləmələri 17-25 gün davam edir. Meyvəsi qutucuqdur.

Bəzək əhəmiyyətli bir neçə hibrid növü keçmiş ittifaqın conub rayonlarında əkilib becərilir. Yarpaq və çiçəklərinin dekorativliyinə görə yaşıllaşdırmada əvəz olunmaz bitkidir (şək.27).

Çoxalmaları toxumları və kökümsovları vasitəsdədir. Toxumları mart ayında torpağa səpmək məsləhətdir. Toxumdan 3-4-çü ildə çiçəkləyir.

Kökümsovları vasitəsilə çoxaldıqda isə 1-2 ildən baş layaraq çiçək verir. Nisbətən qulluğa tələbkardır. Günəş tutan şəraitdə daha yaxşı bitir. Ona görə bitkinin arxitektura cəhətdən yaraşqlı binaların, pilləkənlərin və hovuzların kənarında əkilməsi daha məqsədəuyğundur.

Qarğasoğanı - *Gladiolus L.*

Yarpaqları qılınca oxşadığına görə ona el arasında «quzğun qılincı» da deyirlər. Süsənkimilər fəsiləsinə aiddir. Dünyanın mülayim iqlim qurşaqlarında 180-dan çox növü bitir. Keçmiş ittifaqda 9, Qafqaz və Azərbaycanda isə 6 növü bitir. Şoranyer qarğasoğanı nadir bitki kimi keçmiş ittifaqın və Azərbaycanın «Qırmızı kitab» larına daxil edilmişdir. Mədəni halda becərilən minlərlə çeşidi var.

Yeraltı orqanı soğanaqlı yumrulu olub, çoxillik ot bitkisidir. Gövdəsinin hündürlüyü 50-150 sm-dir. Yarpaqları qılincvari və ya xətvəridir. Gövdə üzərində 10-15 ədəd çiçəkləri olur. Çiçək qrupları növündən asılı olaraq bir və ya iki tərəfli sünbülşəkillidir. Əksər növləri may-iyun aylarında çiçək açır (şək.28).

Qarğasoğanının kərpicvari və adi növlərinin soğanaqlı yumruları qaynanmış halda yeyilir. Xalq təbabətində ondan qızılcaya qarşı yarasagaldan, diş və böyrək daşı xəstəliklərinin müalicəsində geniş istifadə olunur.

Bəzək-bağçılıqda isə müxtəlif formalarda gül kompozisiyaları yaratmaq, gül dəstəsi düzəltmək, qış vaxtı isə vaxtından qabaq istixana və şüşəbəndlərdə gül əldə etmək üçün istifadə olunur.

Bitki toxumları və soğanaqlı yumruları vasitəsi ilə çoxaldılır. Toxumları vasitəsi ilə çoxaltdıqda 4-8 ildən sonra çiçəkləyir.

Soğanaqlı yumruları vasitəsilə çoxaltdıqda 2-3-cü ildə gül açır. Bitkinin çeşidindən və növündən asılı olaraq il ərzində çoxalma əmsalı, yəni ana soğanaqlı yumruların yanında əmələ gələn kiçik soğancıqlar 15-60 ədəddir.

Qaşsəhləbi *Ophrys* L.

Buna bəzən xarıbülbül də deyirlər. Səhləbkimilər fəsiləsinə aiddir. Şimali Amerikada, Qərbi Asiyada və Avropada 40-dan çox, Qafqazda 4, Azərbaycanda isə 3 növü bitir. Nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki kimi Azərbaycanın «Qırmızı kitab»ına daxil edilmişdir.

Çoxillik bitkidir. Yeraltı orqanı kökü yumruludur. Gövdəsinin hündürlüyü növlərindən asılı olaraq 12-50 sm-ə qədər olur. Yarpaqları xətvəri, yaxud neştərşəkillidir. Çiçək qrupunda 5-6 çiçək olur. Çiçək ləçəkləri formalarını dəyişmiş, yuxarı tərəfi bülbülün dimdiyini, aşağı tərəfi isə məxməri rəngli bəcəyin (xarının) bədənini xatırladır. Məhz çiçəyinin xar və

bülbülə oxşadığına görə xarıbülbül adlanır. Çiçəkləri çox dekorativdir. Aprel-may ayında çiçəkləyir.

Çoxalmaları toxum və kökyumruları vasitəsdədir. Toxumlarla çoxaldıqda 4-5 ilə, kökyumruları ilə çoxaldıqda isə 2-3 ilə çiçəkləyirlər.

Qozqurab - *Bongardia C.A.Mey.*

Zirinekimilər fəsiləsinə aid olub, çoxillik ot bitkisi. Bu bitki görkəmli botanika alimi Q.P.Bonqardın şərəfinə Bonqardiya adlandırılmışdır. Dünyada 4, Qafqaz və Azərbaycanda ancaq 1 növü bitir. Bu da qızıllı qozqurabdır.

Qozqurabın kök yumruları yerli əhali tərəfindən bişirilərək yeyilir. Onu ən çox isti ocaqda və yaxud təndirdə basdıraraq bişirəndə ləzətli olur. Cavan yarpaqları quzuqulağının dadını xatırlatdığı üçün ondan çiy və bişmiş halda istifadə edilir.

Yeraltı orqanı şarşəkilli, bəzən üzərinin qırıqları kirpiyəoxşar kökyumruludur. Adətən torpağın 28-47 sm dərinliyində bitir. Yarpaqları lələkvari bölümlü olub, ayanın uzunluğu 1-2 sm-dir. Saplaq üzərində 30-32 cüt qarşı-qarşıya düzülmüş yarpaqları olur.

Çiçək oxu yarpaqsızdır. Uzunluğu 16-26 sm olur, üzərində 17-28 qızılı-sarı rəngli çiçəkləri olur (şək.29). Toxumları yetişən vaxt toxum qutucuğu çox yaraşıqlı olur. Ondan hazır-

lanmış gül dəstəsi otaq şəraitində 200-250 gün öz dekorativ- llyini saxlayır. Toxumları tünd-qırmızı rəngli olur, hər qutucuq- ılı 2-9 ədəd olur. 1000 ədəd toxumun çəkisi 14,3 qramdır. İllik vegetasiya müddəti 120-130 gün olur. Bitki toxumları və kökyumruları vasitəsi ilə çoxaldılır.

Təzə yığılmış toxumları torpağa oktyabr-noyabr ayında ləpmək lazımdır. Toxumlar erkən yazda cücərir və 4-6-cı ilin- do çiçəkləyir.

Vegetativ yol ilə çoxaltdıqda isə kökyumrusunun yan- larında əmələ gəlmiş xırda balacıqlardan istifadə edilir. Bitki bir vegetasiya ilində 1-2 ədəd yumru balacıqlar əmələ gətirir və onu ayırıb 5-7 sm dərinlikdə əkdikdə 2-4-cü ildən başlayaraq çiçək verir.

Qulançar və ya mərəçüyd - *Asparagus L.*

Bitkiyə Qazax - Çəncə zonasında qulançar, Qarabağ və Naxçıvan regionlarında isə mərəvçə və ya mərəçüyd deyirlər. I atın dilində «asparaqus» adlanır. Bu sözün mənası fransızca «farmakope» olub, dərman hazırlamaq deməkdir. Qulançar- kimilər fasiləsinə aid olub, Cənubi Afrikada, Hindistanda, Aralıq Dənizi sahillərində 300, keçmiş ittifaqda 30, Qafqazda 11, Azərbaycanda isə 9 növü bitir. Bu növlər dərman, Xəzər, lopayarpaq, çoxyarpaq növləri olub, Azərbaycanda ən çox Naxçıvan, Astara, Lənkəran və s. rayonlarda bitir. Ağdam,

Füzuli, Gəncə, Qazax rayonlarında, Abşeronda da bu bitkiyə rast gəlinir.

Çoxillik ot bitkisidir. Yeraltı orqanı kökümsov gövdəli, bəzi növlərinin isə yumru kökləri vardır. Yarpaqları şəklini dəyişib pulcuq və iynə şəklində olub, kladodi (şəkilini dəyişmiş zoğ) adlanır. Bu kladodilər yaşıl rəngli olmaqla yarpaq vəzifə- i sini ifa edir.

Çiçəkləri ağımtıl rəngli olub, yarpaq qoltuğunda tək-, təkdir (şək.30). Toxumları sentyabr-oktyabr ayında yetişir.

Qulançar bəzək-bağçılıqda müxtəlif məqsədlər, o cümlədən yaşıllaşdırmada tək-tək, qrup halında bəzək ləklərinə yaraşlıq vermək üçün istifadə olunur. Yaşıl gövdələr üzərində qırmızı giləmeyvələr 4-6 ay öz dekorativliyini saxlayır. Yaşıl budaqları gül dəstəsinə yaraşlıq vermək üçün istifadə olunur.

Xalq təbabətində toxumlarından, yarpaqlarından və kökümsovlarından diş ağrısı və böyrəkdə əmələ gəlmiş daşın əridilməsində istifadə edilir.

Bitkinin kökümsovlarında, köklərində və körpə zoğlarında asparagin, karotin, saponin, kumarin, efir yağı, askarbin turşusu və s. aşkar edilmişdir.

Fransada, Çində, Bolqarıstanda mərəçüyüdü kökümsovlarından, körpə zoğlarından və toxumlarından sidikqovucu, ürək əzələlərini nizamlayan, sidik kissəsi və sidik daşı, böyrək yumaqcıqlarının iltihabı (nefrit), yel, şəkər, hərərət salıcı, I

Şək. 20. Biberşteyn dağlaləsi

Şək. 21. Gəmirici soğanı

Şək. 22.
Günotu

Şək. 23.
Xədicəgülü

Şək. 24.
Xıncalaus
(quşsudu
laləsi)

Şək. 25. Kartofgülü (georgin)

Şək. 25. Kartofgülü (georgin)

Şek. 26. Kentrantus

Şek. 27. Kinofofiva

Şək. 28. Qarğasoğanı

Şək. 29. Qozgurab

Şək. 30. Sperengi qulancarı və ya mərəçüyütü

Şək. 30. Dərman qulancarı və ya mərəçüyütü

Şək. 31. Laləvər

Şək. 32. Mahmızlalə

Şək. 33.
Meşənovruzu

Şək. 34.
Nərgiz
kolleksiyası

Şək. 35.
Payızgülü

dölsüzlüyə qarşı və s. xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur.

Qulançar vegetativ (kökümsovların bölünməsi) və generativ (toxumlarla) üsullarla çoxaldılır. Vegetativ yol ilə əsasən 3-5 illik kökümsovları iti bıçaqla kök boğazı zədələnməmək şərti ilə 4-5 hissəyə ayırırlar. Çalışmaq lazımdır ki, hər kökümsovun üzərində 1-2 zoğ qalsın. Ayrılmış materiallar daimi yerinə 40x40 sm məsafədə, 10-20 sm dərinlikdə əkilməlidir. Bu qayda ilə əkilmiş bitki 2-3-cü ildə çiçək verir.

Abşeron şəraitində 4 illik topayarpaq qulançarın gövdəsinin hündürlüyü 100-120 sm, çiçəkləməsi 29 gün çəkir. Bitkinin illik vegetasiya müddəti 255 gündür.

Toxumlarla çoxaltdıqda isə açıq sahədə ləklər hazırlanır və həmin ləklərdə 3-5 sm dərinliyində şırımlar açılır. Toxumlar həmin şırımlara 5 sm-dən bir səpilir və üzəri 0,5 sm qalınlığında qidalı (1:1:1 nisbətində peyin, torf, qum qarışığı) torpaqla örtülür. Bu qayda ilə səpilmiş toxumlar 15-35 gündən sonra cücərir. Toxumlar açıq sahəyə oktyabrın ortalarında və yaxud martın başlanğıcında səpilməlidir.

İlk yazda əkiləcək toxumları nəmlənmiş torbaya yığıb gündə 3-4 dəfə 35-40⁰ C-li su ilə islatmaq lazımdır.

Laləvər - *Fritillaria L.*

Bitkinin latınca adı “Fritulus» olub, lüğəti mənası <şahmat taxtası» deməkdir. Həqiqətən də bu bitkinin elə növləri vardır ki, onun çiçəklərinə baxanda şahmat taxtasını xatırladır. I Zənbəqkimilər fəsiləsinə aiddir. Dünyada 100, keçmiş ittifaqda 26, Qafqazda 9, Azərbaycanda isə 5 növü bitir. Bir neçə növü nadir bitki kimi «Qırmızı kitab»a daxil edilib.

Çoxillik bitkidir. Yeraltı orqanı soğanacdır. Yarpaqları növbəli və yaxud dəstəşəkillidir. Gövdəsinin hündürlüyü 10-50 sm-ə qədər olur. Çiçəkləri bir və ya çoxsaylıdır. Ləçəklərinin rəngi ağ, sarı, qırmızımtıl, narıncı, bənövşəyi və s.-dir (şək.31).

Çiçəkləmələri mart-aprel ayında başlayır, 15-25 gün davam edir. Toxumları mayın axırı, iyunun əvvəllərində yetişir. Meyvəsi qutucuqdur. Qutucuq üçtəyli qapaqla açılır. Hər qapaqda 5-dən 20-yə qədər yastı formalı qırmızımtıl rəngli toxumları olur. Toxumlarının 1000 ədədinin çəkisi 5-7 qramdır.

Toxumları və soğanları vasitəsilə çoxalır. Xırda soğanlı növlərin toxumları səpiləndən sonra 3-4-cü ildə, iri soğanlı növlərin toxumları səpiləndən 5-7-ci ildən sonra çiçəkləyirlər.

Soğanlar vasitəsilə çoxaldıqda isə soğanları iriliyindən asılı olaraq oktyabr-noyabr ayında torpağın 8-15 sm dərinliyə basdırırlar.

Xəstəlik və zərərvericilərə qarşı çox dözümlüdür.

Mahmızlalə - *Corydalis* Ds.

Çiçəkləri mahmızı xatırlatdığına görə bu adı almışdır. Şahtərkimilər fasiləsinə aid olub, dünyada 100, keçmiş ittifaqda 60-dan çox, Qafqazda 11, Azərbaycanda isə 6 növü bitir. Çoxillik bitkidir. Yeraltı orqanı kökümsov və kökyum- ruludur. Gövdəsinin hündürlüyü 10-35 sm-dir. Yarpaqları bozumtul olub, oturaqdır. Çiçəkləri salxımşəkilli, üzərində 5-15 ədəd çiçəkləri olur (şək.32). Çiçəyinin rəngi sarı, çəhrayı və göyümtül olur. Çiçəkləmələri aprel-may aylarında başlayır və 20-25 gün çiçəkləyirlər.

Toxumları iyun ayında yetişir. Bəzək nöqtəyi-nəzərindən çox əhəmiyyətlidir.

Erdeli mahmızçiçək növünün kökyumruları kimyəvi cəhətdən dəqiq tədqiq olunmayıb. Mahmızlalənin əksər növləri müxtəlif çiçək kompozisiyası yaratmaq üçün yaşıllaşdırmada geniş tətbiq oluna bilər.

Bitki toxumları və kökyumruları vasitəsilə çoxalır. Toxumları fevral-mart ayında səpmək məsləhətdir. Toxumdan becərilən bitki 3-5 ildən sonra çiçəkləyir.

Kökyumruları ilə çoxalan bitki 1-2-ci ildən çiçəkləyir. Qalan qulluq qaydaları qozqurabda olduğu kimidir.

Meşənovruzu - *Cyclamen L.*

Respublikamızın bir sıra rayonlarında bitkiyə bəzən meşə bənövşəsi də deyilir.

Novruzçiçəyikimilər fəsiləsinə aiddir. Dünyanın dağlıq, meşəlik hissələrində 55, keçmiş ittifaqda 11, Qafqazda 8, Azərbaycanda isə 3 növü bitir. Əksər növləri nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki kimi keçmiş ittifaqın və Azərbaycanın «Qırmızı kitab»larına daxil edilmişdir.

Çoxillik bitkidir. Yeraltı orqanı kökyumrudur. Kökümsovları şar, oval və nahamarşəkillidir.

Gövdəsinin hündürlüyü (çiçək oxu) 5-12 sm-dir. Yarpaqları enli yumurtavarı, böyrəkvarı olub, kökyanıdır. Yarpaqlarının uzunluğu 2,5-4 sm, eni 3,5-6 sm-dir. Çiçəkləmələri fevral-mart aylarında başlayır, 20-25 gün davam edir. Çiçəkləri nisbətən iri olub, ləçəkləri çəhrayı, bənövşəyi-çəhrayı rənglidir (şək.33).

Toxumlar şarşəkilli qutucuqda yerləşir. Qutucuğu 8 ağızcıqla açılır.

Azərbaycanda bitən 3 növünün hamısı zəhərliyə. Tərkiblərində saponin-siklamiretin qlükozidi vardır.

Xalq təbabətində kökyumrusunun suyundan 1-2 damcı burun, alın və qulaq boşluğunun selikli iltihabı (qaymorit) xəstəliklərinə qarşı istifadə olunur. Bir çox növləri dərman bitkisi kimi istifadə olunur.

Bəzək-bağçılıqda erkən çiçəklədiyinə görə çox qiymətlidir. Bir neçə hibrid çeşidləri otaq bitkisi kimi becərilir.

Çoxalmaları toxum və kökyumruları vasitəsdədir.

Toxumlarını oktyabr-nolyabr ayında açıq sahədə ləklərə 0,5 sm dərinlikdə səpmək lazımdır. Səpilmiş toxumlar birinci ili inayın axırında xırda kökyumruları əmələ gətirirlər. Elə həmin vaxt onları çıxarıb daimi yerinə bitki arası 10x10, cərgəarası 15x15 sm məsafədə, 5-7 sm dərinlikdə əkmək lazımdır. Yaxşı qulluq edildikdə 3-5-ci ildən sonra çiçəkləyir.

Kökyumruları vasitəsilə çoxaltdıqda 1-2-ci ildən sonra çiçək verirlər.

Nektaroscordum - *Nectaroscordum Lindl*

Soğankimilər fasiləsinə aid olan bu bitki əvvəllər soğan cinsinin tərkibində gedirdi. Sonrakı tədqiqatçı botaniklər onu bioloji əlamətlərinə görə ayrıca cins kimi təsvir etmişlər.

Asiya və Avropanın subtropik zonalarında 3, keçmiş ittifaqda, Qafqaz və Azərbaycanda 2 növü bitir. Hər 2 növ: Dioskorid və Üçfütlu nektaroscordum növləri keçmiş ittifaqın və Azərbaycanın «Qırmızı kitab»larına daxil edilmişdir.

Çoxillik ot bitkisidir. Yeraltı orqanı soğanaqhdır. Soğanaqları şarvaridir. Gövdələri 50-150 sm hündürlükdə olur. Gövdə yarpaq ilə əhatə olunmuşdur. Yarpaqlarının eni 10-15 sm-dir. Çiçək qrupu çətirə toplanmış, üzərində 5-15 ədəd ağ

rəngli çiçəkləri var. Çiçəkləməri may-iyun ayında başlayır və 15-25 gün davam edir.

Toxumları iyul-avqust ayında yetişir. Toxum qutucuğu dairəvi, yaxud üçkünc olur.

Bəzək nöqtəyi- nəzərdən çox qiymətlidir. Xalq arasında soğanaqlarını bəd xassəli yaraların müalicəsində istifadə edirlər.

Çoxalmaları toxumları və soğanaqları vasitəsdədir. Toxumları oktyabrın ortalarında səpmək məsləhətdir. Cücərmə faizi 80-95%-dir. Toxumdan çoxaltdıqda vegetasiyanın üçüncü ilində çiçəkləyir.

Soğanaqları vasitəsilə asan çoxalır və 1-2-ci ildən başlayaraq çiçəkləyir. Soğanaqların çoxalma əmsalı bir ildə 2-3 ədəd olur.

Soğanaqların əkilməsi oktyabrın axırlarında aparılmalıdır. Qulluğa bir o qədər tələbkar olmayan bu bitkini iqlim şəraitindən asılı olaraq (payızda və erkən yazda) hava quraq keçərsə 2-3 dəfə sulamaq lazımdır. Nektaroscorduma edilən qalan qulluq qaydaları zəfəranda olduğu kimidir.

Nərgiz - *Narcissus L.*

Yerdən qar əriməmiş yazın yaxınlaşdığını xəbər verən bitkilərdən biridir. Gülünün xoş ətri var. Nərgiz yunanca «na- rən» sözündən olub, lüğəti mənası «donub», yaxud «quruyub

qalmış» deməkdir. Ancaq bitki mifik qəhrəman Narsissanın |şərəfinə adlandırılmışdır.

Nərgizçiçəklilər fəsiləsindən olan bu bitkinin Cənubi Avropada, Aralıq dənizi sahillərində 60-a qədər növü vardır, keçmiş ittifaqda, Qafqazda və Azərbaycanda 1 yabanı növü bitir. Nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki kimi «Qırmızı kitab»a daxil edilmişdir. Azərbaycanda nərgizin mədəni halda 'ncərilən «yalançı», «poetik», «taset» qrupundan olan bir çox tortlarına rast gəlinir. Süd rəngli nərgiz növü isə əkilib becə- ılıtnəklə Ağsu və Kürdəmir rayonlarında yabanılaşmış halda təsadüf olunur.

Nərgiz gülünün bəzək-bağçılıqda və çiçəkçilikdə becə- ılılməsi tarixi başqa güllərlə müqayisədə çox qədimdir. Bütün növlərinin soğanaqları zəhərlidir. Soğanaqlarının tərkibində mırşisin alkaloidi var ki, bu da hələ uzaq keçmişlərdə təbabətdə çox geniş istifadə olunmuşdur.

Nərgiz bəzək-bağçılıqda əvəz olunmaz qiymətli bitkidir. Bu bitkinin yeraltı orqanları soğanaqlı olub, çoxillik ot bitkinidir. Yarpaqları rozetşəkilli, xətvəri olub, 4-6 ədəddir. Gülləri müxtəlif formalı və rənglidir. Növ və çeşidlərindən asılı olaraq güllərinin rəngi ağ, sarı, narıncı və s.-dir. Gül saplağının üzərində 1-5 ədəd gül olur (şək.34).

Abşeron şəraitində nərgiz erkən yazda gül açmağa başlayır və bu 15-35 gün davam edir. Gülləri 15 gün suda qalaraq

gözəlliyini itirmir. Gül açandan sonra bitkinin yarpaqları in tensiv böyüyür və 150-180 gün yaşıl qalmaqla dekorativ görkəm yaradır.

Nərgizgülü Azərbaycanda, o cümlədən Abşeronda açıq və örtülü şəraitdə gül almaq üçün becərilir.

Nərgiz gülü bəzək-bağçılıqda ən çox soğanaqları ilə çoxaldılır. Soğanaqlarının yanlarında 3-10 ədəd xırda soğancıqlar əmələ gətirilir. Hər bir soğancıqdan bir əkin materialı-əldə etmək olar.

Nərgiz gülü gün şüaları düşən yerdə, suyu yaxşı keçirən və yüngül qumsal torpaqlarda daha yaxşı bitir. Bitki əkiləcək sahələr qabaqcadan 20-35 sm dərinlikdə şumlanmalıdır, hər hektar şum altına 20-40 ton çürümüş peyin, 500 q superfosfat kübrəsi verilməlidir.

Nərgiz gülü əkilərkən soğanaqların diametrindən asılı olaraq cərgəarası 15-20 sm, bitki arası 10-15 sm olmaqla sentyabr-oktyabr aylarında 10-15 sm dərinliyə basdırılmalıdır. Soğanaq basdırıldığı yerdə 5-6 il qala bilər. Nərgiz gülü soğanaqları torpaqda bir neçə il qaldıqda onlar artaraq çoxalır, böyüyüb bir-birini sıxışdırır. Buna görə də 2-3 ildən bir yerüstü yarpaqları quruyan vaxt bitkinin soğanaqlarını çıxarmaq və çeşidlərə ayırıb qurutmaq lazımdır. Qurumuş soğanaqlar təkrar əkin üçün hazırlanmalıdır.

Nərgiz gülü istiyə, soyuğa, xəstəliyə və zərərvericilərə qarşı çox davamlıdır.

Çəşid və növlərindən asılı olaraq fevraldan başlayaraq may ayının axırına qədər nərgiz gülü açır, bu bitkidən arasıkəsilməz gül təqvimini tərtib etmək mümkündür. Bitkinin çiçəyindən eyni zamanda yaxşı gül dəstəsi düzəldilir.

Payızgülü - *Chrysanthemum L.*

Kəpənəkçiçəklilər fəsiləsindən olub, çoxillik bitkidir. Yarpaqları dilimli, kənarları mişar dişli və ya lələkvarı kəsimsizdir. Çiçəkləri və çiçək qrupu sadə və ya mürəkkəb olub, müxtəlif rəngdə və formadadır. Hündürlüyü 60 - sm-dən 1, 5 m-ə qədər olub, bol çiçəkləyir. Tez və gec çiçək açan növ və çeşidləri vardır. Tez çiçək açan növə Cənubi Avropada bitən xırda çiçəkli payızgülü (*Chrysanthemum leucanthemum*) daxildir. Pirineydə bitən növləri iriçiçəklidir (*Ch. maximum*). Bunların hündürlüyü 90 sm-ə çatır. Cənub rayonlarında soyuğa davamlı, gec çiçəkləyən Hindistan payızgülü (*Ch. indicum*) açıq şəraitdə becərilir.

Payızgülünün bir çox çeşidləri Koreya, Hindistan və Çin payızgülünün hibridləşdirilməsi nəticəsində alınmışdır. Bunlar yarım kol şəkilində 50-70 sm hündürlükdə olur. Payızgülü çiçəkləri ağ, çəhrayı, qızılı-sarı, qırmızımtıl, qırmızımtıl-bənövşəyi və s. rəngdə olur (şək. 35). Toxumlar mart-aprel ayında 10-

15° temperaturu olan istixanalara səpilir. Səpindən 5-7 gündən sonra toxumlar cücərir. Cücərtilər yeşiklərə şitil edilir, may ayında şitillər açıq torpağa əkilir. Çəşidin xüsusiyyətlərini saxlamaq məqsədi ilə ən çox yaşıl qələmlər ilə və kolunu bölməklə artırılır. Bunun üçün əvvəlcədən payızgülü kolları istixanada dibçəklərə və ya qəfəslərə əkilir. Payızgülünü qələmlə çoxaltmaq üçün kökündən əmələ gələn pöhrələrdən 5- 8 sm uzunluqda qələm kəsərək yeşiklərə və ya istixanada qəfəslərə qələm edilir. Qəfəslərə qələm vurmaq üçün altdan yüngül münbit torpaq, üstündən isə 2-3 sm təmiz qum tökülür. Qələmlər 3x3 və ya 4x4 sm dərinliyə əkilir. İstixanada havanın temperaturu 12-15 °-dən aşağı olmamalıdır. Əkilən qələmlərə su çilənir, üzəri nazik kağızla və ya plyonka ilə örtülür. Günün axırında qələmlərin üstü açılır. Qələmlər fevral-mart aylarında əkildikdə I aya, sonrakı aylarda isə 2-3 həftəyə kök verir. Açıq sahəyə əkmək tezdirsə, kök vermiş qələmlər 6x6 sm məsafədə yeşiklərə və ya istixananın qəfəslərinə əkilir. Yaz şaxtalarından sonra bitkilər açıq sahəyə əkilir. Qış vaxtı çiçək almaq nəzərdə tutulursa, kök tutmuş payızgülü qələmləri dibçəyə və ya soyuq şitilliyə əkilir.

Abşeronda aprel ayında payızgülünü bir başa açıq sahəyə və ya soyuq şitilliyə qələm edirlər. Mayın ortalarında isə daimi yerinə əkilir. Payızgülü yazda kolunu bölməklə də çoxaldılır. Bunun üçün keçən ildən qalan kolları pöhrə ver-

dikdən sonra çıxarır və üzərində bir pöhrə və kök olmaqla bir neçə yerə bölüb əkirlər. Kök vermiş qələmləri, eləcə də kolu hölməklə alınan şitilləri əkən zaman budaqların ucu vurulur. Hu, bitkiyə forma vermək üçün edilir. Sonra ikinci dəfə də kollara forma vermək məqsədi ilə bir koldan 4-5 yaxşı budaq mıxlayır, zəif budaqları təmizləyirlər. Çəşidin xüsusiyyətindən və ona edilən qulluqdan asılı olaraq bitkilər 70x30 sm və ya 50x30 sm əkilir.

Bitkilərə qulluq torpağı yumuşaltmaqdan, əlaq otlarından təmizləməkdən, suvarmadan, yemləmə kübrəsi verməkdən, lınmaması üçün payaya bağlamaqdan, artıq budaqlardan və tumurcuqlardan təmizləməkdən ibarət olmalıdır. İriçiçəkli çeşidlərdən yaxşı gül almaq üçün qönçələr əmələ gəldikdə budağın uc qönçəsini saxlayıb yan qönçələri təmizləyirlər.

Bitkilərə yemləmə gübrəsi avqustun ortalarında, qönçə- lor əmələ gələndə dayandırılır. İriçiçəkli payızgülü çeşidinin çiçəkləməsi Abşeronda açıq şəraitdə oktyabrın ikinci yarısından başlayaraq dekabr ayına kimi davam edir. Payızgülü torpaqla çıxarılıb başqa yerə köçürüldükdə yaxşı bitir. Buna görə də xırdaçiçəkli çeşidlərindən çiçəkliklər yaratmaq üçün yaşıllaşdırma da geniş istifadə edilir. Xırdaçiçəkli payızgülü çeşidlərinin yaxşı inkişaf etməsi üçün, ona vaxtında forma vermək lazımdır. Okılmış şitillər 4-5 yarpaq açdıqda ucu vurulur, bu vaxt 2-3 yan budaq əmələ gəlir. Bunların üzərində 7-8 yarpaq əmələ gəl-

dikdə, yenə də ucları vurulur. Hər yarpağın qoltuğunda yeni budaq əmələ gəlir. Beləliklə, kolun üzərində 20-40 ədəd eyni vaxtda çiçəkləyən budaq olur. Xırdaçiçəkli payızgülü çeşid« lərindən gül almaq məqsədilə istifadə edilir. Abşeronda iri« çiçəkli payızgülünün «Akademik Vavilov», «Rayonant», «Skaz« ka», «Zolotoy fonar», «Drujba», «Kosmos» və s. çeşidləri, xırdaçiçəkli payızgülünün «Buketniy», «Dobroe utro», «Verə« nika», «Naşa radost», «Priboy», «Pamyati Qaqarina» və s. çeşidləri əkilib becərilir. Payızgülünün çiçəkləri səhər tezdən yığılmalı və suyu hər gün təzələnməlidir. Əgər başqa yerə göndərilərsə, güllər yığılaraq karton yeşiklərə qablanır və sərin yerdə saxlanılır.

Puşkiniya — *Puschkinia Adams*

Azərbaycanın bir sıra rayonlarında, xüsusən Qarabağda çiçəkləri firuzəyə bənzədiyinə görə bu bitkiyə «Firuzə çiçəyi», Naxçıvan MR-nın bir çox rayonlarında isə «Ələyəz otu», yaxud «Ələyəz pencəri» deyilir.

Sünbülçiçəkkimilər (*Hiasint*) fasiləsinə aid olan bu bitkini ilk dəfə A.A.Musina-Puşkin 1802-ci ildə Qafqaza səyahəti zamanı Ararat dağlarından toplamışdır. Tədqiqatçı M.İ.Adam onu toplayıb gətirənin şərəfinə Puşkiniya adlandırmışdır.

Kiçik Asiyada, Əfqanıstanda, İranda, Qafqazda və Azərbaycanı hıycanda 2 növü bitir. Bunlar zümrüdvəri və sünbülçiçəkvari Puşkiniya növləridir.

Çoxillik bitkidir. Yeraltı orqanı soğanaqlıq olub, loğanaqların diametri 1,8-2,5 sm, hündürlüyü 2-2,5 sm-dir. Yarpaqları kökyanıdır. Yarpaqlarının sayı 2 ədəd olub, tünd- yuşıll rənglidir. Kökətrafi yarpaqların arasından çiçək oxu 11/11nır. Tünd, bəzən açıq-mavi rəngli 3-10 ədəd çiçəkləri çiçək »ıplağının ucunda yerləşir. Çiçəkləmələri aprel-may ayında bıışlayır (şək.36). Toxumlar iyul ayında tam yetişir. Meyvəsi qutucuq olub, üçtaylı qapaqla acıhr.

Ələyəz otunun yarpaqlarından Naxçıvan zonasında qida bitkisi kimi geniş istifadə edirlər. Yarpaqlarından səbzı- qovurma, şorba, südlü düyü çəkməsi, müxtəlif salatlar düzəldilir. Ordubadda (Dımışda, Nüs-nüsdə, Əylisdə) soyuqdəymə, Oxxürək, zökəm, baş ağrısı zamanı o dəqiqə Ələyəz pencərindən çəhmə bışirilir.

Bitki toxumları və soğanaqları vasitəsilə çoxaldılır. Ən əlverişli çoxalma üsulu ana soğanaqların yanında hər il 2-4 ədəd əmələ gətirdiyi bala soğanaqlar vasitəsdədir. Ən yaxşı əkin vııxtı sentyabr-oktyabr aylarıdır.

Soğanaqların basdırılma dərinliyi onun iriliyindən və diuimetrindən çox asılıdır. Dərin basdırılmış soğanaqlar gec çiçək açmaqla çoxalma əmsalları az olur. Dayaz basdırıldıqda

Isə tez xəstələnməklə, dekorativ xüsusiyyətləri aşağı düşür. Yaxşı olar ki, soğanaqlar öz ölçüsünün üç misli qədər dərinlikdə basdırılsın. Əgər soğanaqların hündürlüyü 3 sm-dirsə, deməli soğanaq 9 sm dərinlikdə basdırılmalıdır.

Bitkilər əkiləcək sahə əvvəlcədən 25-30 sm dərinlikdə bellənməli, əyri çala yerləri düzəldilməlidir. Yaxşı olar ki, 2,5- 1,5 ölçüdə ləklər hazırlansın və ora 1:1:1 nisbətində, hərəsindən 10 kq peyin, torf, qum qarışığı əlavə edilsin.

Çiçəklərinin və yarpaqlarının rəngindən, parlaqlığından və erkən çiçəkləmələrindən istifadə etməklə yaşıllaşmada müxtəlif çiçək kompozisiyaları yaratmaq mümkündür.

Səhləb - *Orchis L.*

Səhləb sözünü ilk dəfə botanika elminə qədim yunan alimi Teofrast daxil etmişdir. Bitkinin yeraltı orqanını toplayan vaxt diqqətlə nəzərdən keçirmiş və qarşı-qarşıya dayanan kök yumrusunu «Orxis» adlandırmışdır. Bu yunan sözü olub, lüğət mənası «toxumluq» və yaxud «yumurtalıq» deməkdir.

Səhləbkimilər fəsiləsi birləpəli bitkilər içərisində əl böyük fəsilədir. Fəsilənin yer kürəsində 750-800 cinsi, 20-32 min növü vardır. Keçmiş ittifaqda 122, Qafqazda 57, Azərbaycanda isə 47 növü bitir. Bunlardan firfir səhləb növü keçmiş ittifaqın «Qırmızı kitab»ına düşmüşdür.

Çoxillik bitki olub, yeraltı orqanları kökümsov və kök-yumrusudur. Gövdələrinin hündürlüyü 15-50 sm-dir. Gövdəsi uşağı tərəfdən yaşıl qınla əhatə olunmuşdur. Yarpaqları növbəli olub, neştərvardır. Çiçək qrupu seyrək olub, çiçək oxu üzərində 3-15 çiçəkləri olur (şək.37). Çiçəyin ləçəkləri iri, iki dairədə üç-üç düzülür. Daxili ləçəklərdən biri öz şəklini dəyişib çox iri olur. Onun içərisində nektarlıq (bal şirəsi) toplanır. Yumurtalığa toxunan kimi qıvrılaraq üst dodağını aşağı çevirir. Yumurtalıqın üstündə sütuncuq olur ki, bunun da qabaq ucu dimdik adlanır (bu ən çox xarıbülböldə nəzərə çarpır).

Çiçək ləçəklərinin al-əlvən rəngdə olması bir növ həşəratları özünə cəlb etməsi ilə əlaqədardır.

Səhiəblərin əksəriyyətində sütuncuğun təpəsində 2 yuvalı tozcuqlar oturur. Hər yuvacığın tozcuğu birləşib toz kütləsi oınələ gətirir ki, buna pollinya deyilir. Qələmin ucu ilə pollinyaya toxunduqda o yapışqanlı yastığı ilə qələmə yapışır.

Səhləbin hələ açılmamış çoxlu sirrləri vardır. Belə ki, qutucuqda əmələ gələn milyonlarla xırda tozşəkilli toxum nədənsə cücərib arta bilmir. Çiçəklərinin forması həşərata, quşa, adama bənzəyir. Həddən çox müxtəlif iylərə - cəsəd, balıq, vanil, qərənfıl, bənövşə və s. malikdir.

Səhləbin kök yumrularından, kökümsovlarından və çiçəklərindən İndoneziyada və Cənubi Amerikada dəri iflici, sidik qovucu və qurd qovucu kimi, Bolqarıstan və Polşada

mədə-bağırsaq, nəfəs yollarının kəskin iltihabında və ishal xəstəliklərinin müalicəsində istifadə olunur.

Kökyumrularının tərkibində 50 %-dən çox selikli maddə, 5 % zülal və 1 % şəkər vardır. Ağbirçək nənələrin və ağsaqqal babaların söylədiklərinə görə Bakı bazarlarında vaxtı ilə xüsusi qablarda səhləb suyu satırlarmış.

Çoxalmaları toxumları və kökyumruları vasitəsdədir. Toxumları vasitəsilə çox çətin çoxalır. Ona görə də onu kökyumruları və kökümsovlan vasitəsilə çoxaltdıqda bitkini sentyabr-oktyabr ayında münbit qidah (ən çox meşə torpağı) torpaqda əkmək lazımdır. Qalan qulluq qaydaları zəfəranda olduğu kimidir.

Sünbülçiçək - *Hyacinthus L.*

Bu bitki Azərbaycanın bir çox yerlərində yayılmışdır. Bu hiasint adlanır və çox ətirlidir. Qədim yunan dilində hiasint «yağışlar çiçəyi» deməkdir. Bu da onun baharın ilk yağışlı aylarından sonra gül açması ilə əlaqədardır.

Sünbülçiçəkkimilər fasiləsindən olmaqla 30-a qədər növü məlumdur. Onlardan Azərbaycanda ancaq 1 növü kultura şəraitində becərilir. O, yabanı halda Aralıq dənizi sahillərində, İranda, Kiçik Asiyada, Suriyada və s. yerlərdə bitir. Ən geniş yayılmış çeşidləri Hollandiyada becərilir. İlk dəfə XV əsrin əvvəllərində Türkiyə və Yunanıstanda əkilib becərilmişdir.

1562-ci ildə bitkinin soğanaqları Venesiyaya, oradan isə İngiltərə və Hollandiyaya gətirilmişdir.

Sünbülçiçək çoxillik ot bitkisi olub, yeraltı orqanı soğanaqlıdır. Soğanaqları 8-15 sm diametrdə olub, kənarları nazik ağımtıl və bənövşəyi pulcuqlarla əhatə olunmuşdur. Daxili pulcuqları ətli olub 10-12 ədəddir. Yarpaqları gülləri ilə eyni vaxtda - bəzən tez, bəzən isə gec torpağın üzərinə çıxır. Gülləri müxtəlif rəngli olub, salxım üzərində 4-25-ə qədərdir (şək.38). Fevralın axırı və martın ortalarından başlayaraq 15-20 gün gül açır. 300-ə qədər sünbülçiçək çeşidi məlumdur. Bunların hamısı Şərq sünbülçiçəyinin bağ formalarından əmələ gəlmişdir. Güllərinin rənginə görə 6 qrupa bölünür: ağ, mavi, qırmızı, cəhrayı, sarı və yasəmənli-bənövşəyi.

Sünbülçiçək qumsal və çürüntülü torpaqlara çox tələbkardır. Ona görə əkindən qabaq torpağa hər hektara 30-40 ton peyin, 500 kq superfosfat və 300 kq azotlu mineral kübrə verilərək, 25-30 sm dərinlikdə şumlanmalıdır. Soğanaqlarını iqlim şəraitindən asılı olaraq sentyabr-oktyabr aylarında torpağa əkilir. İri plantasiyalarda cərgəvari üsulla, cərgəarası 40-60 sm, bitkiarası 10-12 sm məsafədə əkilir.

Soğanaqlarının çıxarılması və saxlanması dağlaləsində olduğu kimidir.

Toxumları və soğanaqları ilə çoxaldılır. Toxumları ilə çoxalan bitki 4-8 ildən sonra gül açır. Bu təsərrüfat üçün

əlverişli olmadığına görə bitki ən çox soğanaqları vasitəsi ilə çoxaldılır. Bunun üçün bitkinin soğanaqlarının yanından əmələ gəlmiş kiçik soğancıqlardan istifadə edilir. Bu soğanaqlar da iriliyinə görə çox müxtəlifdir. Bəziləri noxud, digərləri isə qoz iriliyində olur.

Sünbülçiçək gül açıb qurtarandan sonra yarpaqlar və soğanaqlar formalaşır. Yarpaqlar saralanda bitkinin soğanaqları qazılıb torpaqdan çıxarılır. Çıxarılmış soğanaqlar kölgədə qurudulur. Bu vaxt 2-3 gündən bir onların vəziyyəti dəyişdirilir. Bundan sonra quru qabıqdan, torpaqdan təmizlənir, çeşidlərə ayrılır və əkin vaxtına kimi sərin yerdə, quru binada saxlanılır.

Sünbülçiçək çoxillik bitki olduğundan soğanaqları bizim şəraitdə hər il torpaqdan çıxarmaq məsləhət deyil. Ancaq 2-3 ildən bir çoxaltmaq üçün çıxarılmalıdır. Soğanaqlar əkilən sahə vaxtlı-vaxtında alaqlardan təmizlənməlidir.

Başqa soğanaqlı bitkilərə nisbətən sünbülçiçək soğanaqları yananda xırda soğancıqları az əmələ gətirir. Ona görə də bitkidən daha çoxlu əkin materialı əldə etmək üçün may- iyun aylarında, iri və sağlam soğanaqlar seçilir. Həmin soğanaqları 1%-li marqans məhlulunda 10-15 dəqiqə saxlamaqla dezinfeksiya edib, 2-3 gün 20-25° C temperaturda qurudurlar. Sonra bıçaqla soğanaqların içərisi oturacaqdan ehtiyatla kəsilib götürülür. Kəsərkən çalışmaq lazımdır ki, əsas pulcuqlar və dibçək üzərindəki yumrucuqlar zədələnməsin. Kəsilmiş so

ğanaqlar içərisində yuyulmuş qum olan yeşiklərə düzülür və xüsusi saxlama anbarlarında yerləşdirilir. Bu qayda ilə hazırlanıb əkilmiş soğanaqların kəsik yerlərində 2-3 aydan sonra 20- 30 ədəd xırda soğancıqlar əmələ gəlir. Əldə edilmiş soğancıqlar oktyabr ayında torpağa əkildikdə 2-3 idən sonra gül açır.

Soğanaq və soğancıqları torpağa basdırarkən çalışmaq lazımdır ki, soğanaqların və soğancıqların dibi hissələri torpağa yaxşı otursun. Adətən, soğanaq bitkilərin basdırılma dərinliyi onun boyundan 3 dəfə artıq olmalıdır.

Sünbülçiçəyinin «Zakaspi» növü nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki kimi «Qırmızı kitab »a daxil edilmişdir.

Bəzək-bağçılıqda, gülçülükdə müxtəlif rəngli çiçəklərinə görə əvəzedilməz bitkidir. Tək-tək, qrup halında əkildikdə daha yaraşqlı görünür. Gül dəstəsi üçün yararlıdır.

Süsən - *iris L.*

Özünəməxsus ətirli iyi, gövdə üzərində 1-10 ədəd çiçəyə malik bitkilərdəndir. Lüğəti mənası «Göy qurşağı» deməkdir.

Süsənkimilər fəsiləsindən olan süsənin dünyanın şimal yarımkürəsinin mülayim iqlim qurşaqlarında 300-dən çox növü molumdur. Bunlardan 60-a qədəri keçmiş ittifaqın ərazisində bitir. Qafqaz florasında 33, Azərbaycanda isə 26 növünə və 44 formasına rast gəlinir. Respublikamızda bitən növlərdən 8-i

«Qırmızı kitab »a daxil edilmişdir. Floramızda yayılan süsən növlərinin 11-i endem bitkidir. Son məlumata görə süsənin minlərlə sortu vardır. Süsəndən hələ qədim zamanlardan xalq təbabətində istifadə olunurmuş. Təzə çıxarılmış kökümsovları qurudulduqda bənövşəyi rəng alır. Tərkibində 50 %-ə qədər nişasta, 0,1-0,2 % efir yağı olan köklərindən öskürəyə qarşı istifadə olunur. Bundan başqa müxtəlif növlərinin kökümsovlardan, yarpaqlarından, güllərindən, meyvə və toxumlarından dəri xəstəliklərinin müalicəsində, boyaqçılıqda, ətriyyatda istifadə edilir. Bu bitkilər çox qədimdən əkilir. Süsən haqqında ilk məlumata VI əsrdə Dioskoridin «Vyana qaydaları» kitabında rast gəlinir.

Azərbaycanda yerli əhali bitkinin becərilməsi ilə çoxdan məşğul olur. Belə ki, süsən müxtəlif rayonlarda ayrı-ayrı adlar almış və həmin adlarla əkilib-becərilmişdir. Naxçıvan MR-da keçiqulağı, Şamaxı və Füzulidə dovşanqulağı, Kəlbəcərdə quzğunqılıncı, Gəncədə qılıncıarpaq və s. adlandırılır.

Təbii şəraitdə süsən müxtəlif ekoloji şəraitlərdə, yəni dəniz səviyyəsindən 200-3200 m-ə qədər hündürlükdə, əksərən cıncıllı-daşlı qayalarda, şoran, Şorakətli, boz, şabalıdı, gilli və qumsal torpaqlarda 5-25 sm-ə qədər dərinlikdə bitir. Onlara Azərbaycanın ən çox Ordubad, Şahbuz, Cəbrayıl, Füzuli, Şamaxı rayonlarının aşağı, orta və bəzən yuxarı dağ qurşaqlarında rast gəlinir.

Süsən çoxillik bitkidir. Əksər növlərinin yeraltı orqanları kökümsovdur. Qafqaz, torlu, Hirkan, Şişkin, atropatan süsən növləri isə soğanaqlıdır. Bitkinini gövdəsinin hündürlüyü 7-120 mn, yarpaqları 2-12 ədəd olub, gövdə üzərində 2 cərgəli yerləşir. Yarpaqların formaları qılınc, oraq, sapvari və bəzən uzunsov xətvəri olur.

Gülləri gövdə üzərində tək-tək və bəzən topa şəklində oinələ gəlir. Güllərinin rəngi ağ, san, bənövşəyi, bozumtul olmaqla, 300-dən çox rəng çalarlarma malikdir (şək.39).

Süsənlər Abşeronda fevral-mart aylarında gül açmağa başlayır və çiçəkləmə müddəti 14-16 gün davam edir. Ayrı-ayrı növləri iyul-avqust aylarında gül açır.

Kamilla, itikənarlı, Qrossheym və qurdqulağı süsən növləri Azərbaycan florası üçün endem bitkilərdir. Təssüf ki, respublikamızın florasının bəzəyi olan bu endem növlər tükənmək üzrədir.

Süsən münbit torpaqları çox sevir. Quraqlığa davamlı olduğu üçün müxtəlif tip torpaqlarda bitə bilir. Bitki əkiləcək sahə 30-40 sm dərinlikdə, bitki arası 15-20 sm, cərgəarası isə 10-15 sm məsafədə əkmək məsləhətdir. Payızda əkilən bitkilər ilk yazda yaxşı inkişaf edir.

Bitkiyə aqrotexniki qulluq vaxtında suvarmadan, yemləmə gübrəsi verilməsindən, xəstəlik və ziyanvericələrə qarşı

mübarizə aparmaqdan ibarətdir. Süsən iqlim şəraitindən asılı olaraq vegetasiya ərzində 5-10 dəfə suvarılmalıdır.

Əkilmiş bitki 3-5 ildən sonra həddindən çox kollandığına görə onu çıxarib kollan bölüb əkmək lazımdır. Bu tədbir payızda (sentyabrda) və erkən yazda (martda) görülməlidir, Orta böyüklükdə olan bitkini bölmək yolu ilə 3-10 ədəd əkin materialı əldə etmək mümkündür. Toxumlan vasitəsi ilə çoxal« dıqda süsənlər 4-8 ildən sonra gül açır. Kök bölünməsi yolu ilə isə 1-3-cü ildə gül verir.

Süsənlər soyuğa, istiyə, xəstəlik və ziyanvericilərə qarşı dözümlü bitkidir. Abşeron şəraitində yaxşı inkişaf edərək gül açır və toxum verir.

Ştembergiya -*Sternbergia WaldstetKit.*

Bu bitki cinsi ilk dəfə Valdşteyn və Kitaybel tərəfindən Macarıstanda toplanmışdır. Tədqiqatçılar bitkini alman botanild Ştembergin şərəfinə adlandırmışlar.

Nərgizçiçəkkimilər fəsiləsinə aid olan Ştembergiya cinsinin Aralıq dənizi sahillərində, Cənubi-Şərqi Asiyada 5, keçmiş ittifaqda, Qafqaz və Azərbaycan florasında isə 3 növü bitir: sarı, qışdaçiçəkləyən və fişer növləri. Hər 3 növ nadir və nəsli kəsilməkdə olan bitki kimi keçmiş ittifaqın və Azərbaycanın «Qırmızı kitab»larına daxil edilmişdir.

Çoxillik ot bitkisidir.Yeraltı orqanı soğanaqlı olub, torpağın 10-40 sm dərinliyində bitir. Soğanaqlarının diametri 3,4-5 mm-dir.

Hamar, parlaq rəngli yarpaqları xətvəri, yaxud lentinkillidir. Yarpaqları 3-5 ədəd, uzunluğu 10-15 sm, eni 6-9 sm-ilir, Ştembergiya növlərində yarpaqlar çiçəklərlə eyni vaxtda, bəzən isə çiçəkləmədən sonra torpağın üzərinə çıxır. Çiçəkləmə qurtardıqdan sonra sürətlə inkişaf etməyə başlayır. Tünd- yuşıl rəngli yarpaqları paralel damarlıdır (şəkl.40).

Çiçəkləri samanı-san, tünd-san, əksərən isə parlaq-sarı rəngli olur. Çiçəklərinin çiçək açma vaxtı növlərdən asılı olaraq müxtəlifdir. Çiçəklərinin sayı 1-5 ədəd olur. Sarı ştembergiya növü sentyabr-oktyabr aylarında, qalan 2 növ isə yanvar-mart aylarında çiçəkləyir.

Ştembergiya növlərinin çiçəkçilikdə və bəzək-bağ- çılıqda əhəmiyyəti misilsizdir. Belə ki, Abşeron şəraitində Ninaqdan keçirilmiş bu növlər yanvarın ortalanndan başlayaraq çiçəkləyir və çiçəkləmələri 45-55 gün davam edir. Açıq sahədə qışda 2 aya qədər çiçəkləyən bu bitki çox qiymətli olub, bəzək- bağçılıqda əvəzolunmaz əkin materialıdır.

Soğanaqlarının tərkibində 0,33-0,36 %-ə qədər alkaloid vardır. Bunun üçdə iki hissəsindən çoxunu likorin və isterin alkaloidləri təşkil edir.

Ştembergiyanın əkilməsi və ona qulluq edilməsi bir o qədər zəhmət tələb etmir. Belə ki, bitki ən çox soğanaqları vasitəsilə çoxaldılır. Solğanaqları iyul-avqust ayında əkmək məsləhətdir. Torpağa bir o qədər tələbkər deyil, ancaq gilli və qumsal torpaqlarda yaxşı bitməklə bol çiçəkləyir. Torpaq sahəsi hazırlanır, iri çeşidli soğanaqlar ayrı, nisbətən xırda soğanaqlar isə başqa yerdə əkilməlidir. Yaxşı olar ki, 1,5-2,5 m ölçüdə ləklər hazırlansın. Əkin iyun ayında aparılmalıdır. Bitkilər əkilərkən cərgəarası 10-15 sm, cərgələrdə bitkiarası 15-20 sm olmaqla aparılır. Əkindən sonra bitkini bir dəfə bol sulamaq lazımdır.

Ana soğanaqlar əkiləndən 3-5 il sonra qazılıb çıxarılmalı və seyrəldilməlidir. Əks təqdirdə bitkinin soğanaqlarının yanlarında çoxlu miqdarda (5-7 ədəd) balacıqlar əmələ gəlir, qida sahəsi azalır, bitki get-gedə öz dekorativliyini itirərək cırlaşır və nəticədə məhsuldarlığı aşağı olur.

Soğanaqlar torpaqdan iyun ayının əvvəllərində, bitkinin yarpaqları tam saralıb qurumağa başlayanda çıxarılmalıdır. Bu vaxt çıxarılmış soğanaqlar 2-5 saat gündə qurudulur və çeşidlənərək yenidən əvvəlcədən hazırlanmış yerə əkilir.

Soğanaqların basdırılma dərinliyi onun iriliyindən və diametrindən asılıdır. Dərinə basdırılmış soğanaqlar nisbətən gec çiçəkləyir, çoxalma əmsalı az olur. Dayaz basdırıldıqda isə quşlar (ən çox ala qarğa) tərəfindən tapılıb yeyilir. Yaxşı olar

ki, soğanaqlar öz ölçüsünün üç misli qədər dərinlikdə basdırılsın.

Vaxtsızçiçək (itboğan) - *Colchicum L.*

Melantiakimilər fasiləsinə aiddir. Avropada, Asiyada, Şimali Amerikada 65, keçmiş ittifaqda 11, Qafqazda 8, Azərbaycanı isə 4 növü bitir. Bunların əksəriyyəti nadir və nəslə qorunmaqda olan bitki kimi keçmiş ittifaqın və Azərbaycanın «Qırmızı kitab»larına daxil edilmişdir. Hazırda əkilib-becərilən 24-dən çox çeşidləri var.

Çoxillik bitkidir. Yeraltı orqanı soğanaqlı yumruludur. Yarpaqları kökətrafi (bilavasitə soğanaqlı yumrunun yanından çıxır) olub, tək-təkdir. Çiçəyi ağ, bənövşəyi, yasəmən, bəzən isə sarı rəngdə olur. Gözəl və kölgəli növləri avqust-sentyabr aylarında, qalan növləri isə mart-aprel ayında çiçəkləyir (şək.41).

Zəhərli bitkidir. Tərkibində 40-ə qədər alkaloid var. Ən çox istifadə olunanı «kolxisin» alkaloididir. Bundan yeni çeşid taxıl və tərəvəz bitkiləri alınmasında geniş istifadə edilir. Toxumlarından xalq arasında sidikqovucu, yel xəstəliklərinə qarşı istifadə edilir.

Toxumları və soğanaqlı yumruları vasitəsi ilə çoxalır. Toxumları ilə çoxaldıqda isə 2-3 ildən sonra çiçəkləyirlər.

Bir ana soğanaqlı yumru bir vegetasiya ilində 3-5 əkin materialı (bala soğancıq) vermə qabiliyyətinə malikdir.

Dekorativ bitki kimi müxtəlif çiçək kompozisiyalın yaratmaq üçün, tək-tək, qruplarla və çəmən bitkiləri fonunda əkildikdə daha yaraşqlı görünür.

Zanbaq - *Lilium L.*

Çiçəklərinin məstədici iyi ilə başqa soğanaqlı bitki» lərdən fərqlənir. Latin dilində *Lilium* adlanır. Bu söz Qərbi Avropada yaşamış qədim Kelt dilindən götürülmüşdür. Lüğoli mənası «li» — ağ deməkdir.

Zambaqkimilər fasiləsinə aid olub dünyanın mülayim iqlim qurşaqlarında 100, keçmiş ittifaqda 18, Qafqazda 6, Azərbaycanı isə 4 növü bitir. Əksər növləri nadir və nəslə kəsilməkdə olan bitki kimi keçmiş ittifaqın və Azərbaycanın «Qırmızı kitab»larına daxil edilmişdir.

Çoxillik soğanaqlı ot bitkisidir. Soğanaqları təbiətdə 20-40 sm dərinlikdə yerləşir. Növ və çeşidlərindən asılı olaraq gövdəsinin hündürlüyü 30-36 sm olur. Yarpaqları uzunsov və yaxud xətvəri olub, gövdə üzərində növbəli yerləşir. Yarpaq qoltuğunda hava soğancıqları əmələ gətirmək qabiliyyətinə malikdir. Çiçək qrupu 5-20 çiçəkdən təşkil olunmuş ehram-şəkilli salxımdır. Çiçəkləri iridir, qıfvandır. Rəngi ağdır, üzərində bəzən qara, qəhvəyi nöqtələr olur (şək.42).

Yabanı növlərini Abşeronda 5-7 il torpaqdan çıxarı I-llimlın becərmək mümkündür. Soyuğa davamlıdır.

Toxumları iyul-avqust aylarında yetişir. Eramızdan 1000 II qabaq zambağın qiymətli növləri ilə kilsə, məbəəd və um ayların bəzədilməsində istifadə olunurdu. Qədim Misirdə bu bitki azadlıq rəmzi sayılmaqla ən çox rəsmlərdə, mərmər və divar naxışlarında əks edilirdi. Qədim Romada Diana, Venera və Yunan ilahələrinin təntənəli şənliklərində, mərasimlərində lieniş istifadə olunurdu.

Fransada bitki daha çox sevilmiş və onu «Kral zambağı» adlandırmışlar. IX-cu Lüdovikin vaxtında zambaq dövlət gerbi kimi, xeyli sonralar isə «Ağ zambaq» ordeni təsis edilmişdir.

Çində və Yaponiyada bitkinin soğanaqlarından tərəvəz kimi istifadə etmək məqsədi ilə XIII əsrdə əkib becərmişlər.

Qafqazda, xüsusən Azərbaycanda soğanaqları qızardılaraq yeyilir, ondan alman efir yağlarından üzdə əmələ gələn ləkəyə və qulaq ağrılarına qarşı istifadə olunur.

Əsasən vegetativ orqanları (soğanaq, soğancıq və pulcuqları) və toxumları ilə çoxalır. Soğanaqların bölünməsi yolu ilə çoxaldıqda 4-7 ildən sonra gül açır.

Soğanaqlar sentyabr-oktyabr aylarında əkilir. Diametrindən asılı olaraq 10-20 sm dərinlikdə, bitkilər arası 10-15 sm, cərgələr arası 20-25 sm məsafədə əkilir.

Toxumlar oktyabrın ortalarında səpilir. Toxumla çoxalan bitki 4-6 ildən sonra çiçək açıb toxum verir.

Zambağı budaq hissələri və yarpaqları ilə çoxaltmaq mümkündür. Bunun üçün yarpaqlar oturacağından qopardılır iri dənəli, yuyulmuş qumda əkilir. Əkilmiş yarpaqlar 18-25°C temperaturda iki ay müddətində soğancıqlar əmələ gətirir.

Zambaq əkilmiş sahələr alaq otlarından təmizlənməli və rütubətli saxlanmalıdır, ona görə də 4-5 ildən bir onları torpaqdan çıxararaq kiçik soğanaqları ana soğanaqdan ayıraraq əkmək lazımdır.

Bitkilərə edilən qalan aqrotexniki qulluq qaydaları dağ- lələsi bitkisiində olduğu kimidir. Zambaq bir yerdə 4-5 il qaldıqdan sonra xeyli kollaşır. Ona görə onu vaxtaşırı çıxararaq seyrəltmək lazımdır. Bəzək-bağçılıqda və gülçülükdə geniş istifadə olunur.

Zefirantes - Zephyranthes L.

Abşeron şəraitində ağ zefirantes özünü həmişəyaşıl, I çoxillik ot bitkisi kimi aparır. Lüğəti mənası «gözlənilmədən», | «tezliklə çiçək açan» deməkdir. Nərgizkimilər fəsiləsinə aid olan bu bitkinin Cənubi və Mərkəzi Amerikada, Cənubi | Braziliyada 35-40 növü bitir. Soçi, Batumi və Suxumidən başqa bu bitki hər yerdə otaq bitkisi kimi becərilir. Gərgin əmək | sayəsində biz bu bitkini açıq şəraitə uyğunlaşdırmış və bitki özünü həmişəyaşıl kimi göstərmişdir.

Yeraltı orqanı soğanaqdır. Soğanaqları xırda olub ılınmetri 2,1-2,5 sm, hündürlüyü 2,3-2,8 sm-dir. Kökləri ağımtıl mngli olub, torpağa möhkəm birləşir. Soğanağın forması »arşəkillidir. Yarpaqları tünd-yaşıl, xətvəri olub, dikdurandır. Yarpaqları aşağı hissədən yoğun, yuxarıya getdikcə nazikləşir və qurtaracaqda itiləşir. Uzunluğu 20-25 sm, eni 0,3-0,5 sm-dir.

Çiçək saplağı 8-22 sm-dir. Çiçəkləri ağ rənglidir (lək.43). Çiçəkləri avqust ayından başlayaraq açır və oktyabra kimi davam edir. Toxumları noyabr-dekabr aylarında tam yetişir. Hər bitkidə 3-6 ədəd toxum yetişir.

Bəzək-bağcılıqda əvəz olunmaz bəzək bitkisidir. Kimyəvi cəhətdən dəqiq öyrənilməmişdir. Yaym istisində kütləvi nürətdə açan ağ çiçəkləri adama böyük zövq verir. Qulluğa bir o qədər tələbkər deyildir.

Çoxalması toxum və vegetativ yolla. Toxumları ilk yazda torpağa səpildikdə 25-40 gündən sonra 75-90 % cücərti verir və 2-3-cü ildə çiçək verir.

Vegetativ yol ilə çoxaltdıqda, yəni ana soğanağın yanında əmələ gəlmiş bala soğanaqlarla çoxalan bitki 1-2-ci ildə çiçəkləyir. Bitkinin çoxalma əmsalı il ərzində 5-12 ədəddir.

Ağ zəfirantesi Abşeron şəraitində 4-5 ildən bir mütləq qazıb çıxarmaq və seyrəltmək lazımdır. Seyrəlməni noyabr-dekabr və ya mart aylarında aparmaq məsləhətdir. Bu bitkiyə edilən qalan qulluq qaydaları zəfəranda olduğu kimidir.

Zəfəran - CrocusL.

Süsənkimilər fasiləsinə daxil olub, Avropada Aralıq dənizi sahillərində, Ön və Mərkəzi Asiyada 80 növü bitir. Keçmiş ittifaqda 20 növü, Azərbaycanda isə 6 növü yayılmışdır.

Latın dilində «Krokus» adlanır. Bu sözün mənası «sap» deməkdir. Bitkinin adı ərəb dilində «Səfəran» adlanır, bu zəfəran sözündən götürülmüşdür ki, mənası sarı deməkdir.

Çoxillik ot bitkisidir. Yeraltı orqanı soğanaq yumrudur. Soğanaq yumru xarici tərəfdən keçəybənzər quru pulcuqlar ilə əhatə olunmuşdur. Diametri 1-3 sm, yarpaqlar sap və ya xətvandır. Torpağın üzərinə çiçəklə birlikdə, bəzən isə çiçək açandan sonra çıxır. Çiçəklərinin sayı 1-5 ədəddir. Növlərindən asılı olaraq çiçəyinin rəngi bənövşəyi, sarı, ağ və s. olur (şək.44).

Hazırda Abşeronda əkilib becərilən adi zəfəran (*Csativus*) növü payızda çiçəkləyir. Hər çiçək tacının ortasında sap qalınlığında al-qırmızı rəngdə dişicik telləri yerləşir. Zəfəranı qiymətli edən həmin dişicikdir. Bunu ehtiyatla yığıb, qurudurlar. Xoş rənginə, dadına, ətrinə görə Azərbaycan mətbəxində ətirli ədviyyat kimi işlədilir.

Yağ, pendir istehsalında, müxtəlif şirniyyat növlərinin və spirtsiz içkilərin hazırlanmasında zəfərandan istifadə olunur. Bu eyni zamanda dərman bitkisidir. Təbabətdə göz, qaraciyər, üşütmə, qıcolma və s. xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilir. Hələ qədim zamanlardan zəfəranın spirtli cövhərindən iştaha

artıran, sinir siseminin tonusunu qüvvətləndirən maddə kimi istifadə olunub.

Zəfəran həm də çox gözəl bəzək bitkisidir. Onu göy-çəmənlik fonunda müxtəlif formalarda tək-tək, topa, cərgə ilə əkdikdə çox yaraşılıqlı görünür. Bitki həm açıq, həm də otaq şəraitində əkilib becərilə bilər.

Zəfəran toxumları və soğanaqh yumrulan vasitəsilə çoxalır. Toxumlan açıq sahədən yığılan kimi qıdax torpağa səpmək məsləhətdir. Toxumdan çoxalan bitki 3-5 ildən sonra çiçək verir.

Vegetativ yollu zəfəran soğanaqh yumrularının yanında əmələ gələn xırda balacıqlarla çoxalır.

Adi zəfəranın soğanaqh yumruları iyul-avqust aylarında əkmək məsləhətdir. Soğanaqh yumruların diametrindən asılı olaraq 6-12 sm dərinlikdə, cərgə arası 15-20 sm, bitki arası 10- 15 sm məsafədə əkilməlidir.

Zəfəran əkiləcək sahə qabaqcadan 25-30 sm dərinlikdə şumlanmalı, torpağa 1 m²-ə 6-8 kq peyin, 20-30 qr superfosfat, 10-15 qr kalium kübrəsi verilməlidir. Bitki qumsal torpağı çox sevir. Əkin vaxtı bir dəfə tam suvarma kifayətdir. Yemləmə kübrəsi çiçəkləməyə az qalmış və çiçəkləyəndən sonra verilir. Bitki soyuğa davamlıdır. Ona görə də onu bir yerdə 3-5 il becərmək olar. Sonra onu yarpaqları saralana yaxın (mayın axın) çıxarıb seyrəltmək lazımdır. Bir ana soğan yaxşı qulluq edildikdə il ərzində 5-12 ədəd soğanaqh yumru əmələ gətirə

bilir. Çıxarılmış soğanaqlı yumrular çeşidlənir və yenidən əkilir. Azərbaycanın bir çox rayonlarında aparılmış təcrübələr göstərir ki, zəfəranı təkcə Abşeronda deyil, başqa rayonlarda da əkib becərmək mümkündür.

Zümrüdçiçəyi - *Scilla L.*

Sünbülçiçək fasiləsinə aid olub, çoxillik ot bitkisidir. Dünyada 80, keçmiş ittifaqda 13, Qafqazda 11, Azərbaycanda 8 növü bitir.

Soğanaqlı bitkidir. Gövdəsi 6-25 sm hündürlükdədir. Yarpaqları kökyanidir. Çiçəkləmədən sonra daha yaxşı inkişaf edir. Çiçəklərinin sayı 3-20-yə qədər olur. Çiçəkləri bənövşəyi, ağ, çəhrayı, mavi və göy rənglidir. Çiçəkləmələri mart-apreldə başlayır və 15-20 gün davam edir (şək.45).

Erkən çiçəklədiyinə və çiçəklərinin müxtəlif rəngdə olmasına görə bəzək-bağçılıqda əvəz olunmaz bitkidir. Xalq arasında soğanaqları öskürəyə, ishala qarşı və sidikqovucu kimi geniş tətbiq olunur.

Çoxalması vegetativ və toxumlar vasitəsi ilə aparılır. Vegetativ yol əsas ana soğanların əmələ gətirdiyi balacıqlarla aparılır. Bir ana bitki il ərzində 2-3 bala verir. Həmin balaları əkdikdə 2-3-cü il çiçəkləyir.

Toxumlarla çoxaltdıqda isə 3-5-ci ildən sonra çiçək verir. Bu bitkiyə edilən qulluq zəfərana olunan qulluq kimidir.

GÖZƏLÇİÇƏKLİ AĞAC VƏ KOL BİTKİLƏRİ

Abelia - *Abelia R.Br.*

Abelia doqquzdonkimilər (*Caprifoliaceae*) fəsiləsindən olub 30-a qədər növü vardır. Əsasən Cənubi-Şərqi Asiyada və Mərkəzi Amerikada yayılmışdır. Hazırda Mərkəzi Nəbatat bağında onun 2 növü əkilib becərilir.

İri çiçəkli Abelia - *A.grandiflora (Andre) Rehd.* 2 m hündürlükdə həmişəyaşıl koldur. Kəskin şaxtalarda qismən yarpağını tökür. Çavan budaqları nazik tünd-şabalıdı rəngdədir. Yarpaqları yumurtavarı olub 1,5-5,0 sm uzunluqda, 1,2-2,5 sm enində, üstdən parlaq, tünd-yaşıl, altdan açıq-yaşıl rəngdədir. Kənarları xırda dilimlidişli olub ucdan iti, oturacaqdan dairəvi və ya dımaqvarıdır, qısa - 2-4 mm uzunluqda saplaqlıdır. Çiçəkləri yarpaqlı budaqların ucunda süpürgələrə toplanmış olub, ətirlidir. Kasa yarpaqları nisbətən bitişik olub qırmızı rəngdədir. Çiçəkləri zəngvari olub, ağ rəngdədir. 2 sm uzunluqdadır, çiçəkləmənin sonunda qırmızı rəngdədir. Mart ayında vegetasiyaya başlayaraq aprel ayında tam yarpaqlayır, iyun ayından noyabr ayına kimi, yəni 120-150 gün çiçəkləyir (şək.46). Ona görə də bəzək kolu kimi yaşıllaşdırma üçün çox qiymətli və nisbətən quraqlığa çox davamlıdır. Hibrid

olduğu üçün toxum vermir. Qələmləri ilə yaxşı çoxalır. Ən yaxşı qələmlə çoxaldılma vaxtı mart ayının ikinci yarısıdır.

Çin abeliası - *A.chinensis* R. Br. Yarpağını tökən 1,5 m hündürlükdə koldur. Cavan budaqları bir qədər tilli olub, açıq-bozumtul rəngdə xırda tükcüklüdür. Yarpaqları 2-4,4 sm uzunluqda, 1-2 sm enində olub, kənarları enli dişlidir. Ucdan iti, üstdən tünd-yaşıl, altdan açıq-yaşıl rəngdə olub, 2-5 mm uzunluqdadır. Qırmızı rəngdə olub tükcüklüdür. Çiçəkləri ətirli olub, sıx qısa süpürgəvari çiçək qrupuna toplanmışdır. Kasa yarpaqları 5 olub, qabaqca açıq-yaşıl, sonradan cəhrayı rəngdədir. Çiçəyi qıfvarı olub, ucdan 5 bölümlü, düz, ağ, 1,5-2 sm uzunluqdadır (şək.47). Süpürgəyə toplanmış çiçəklər budaqların ucunda yerləşmişdir. Vətəni Mərkəzi və Şərqi Çindir. Abşeronda aprelin birinci on günlüyündə tam yarpaqlamağa başlayır, aprelin ikinci on günlüyündə tam yarpaqlayır, iyulun üçüncü on günlüyündən çiçəkləməyə başlayır və oktyabrın ikinci on günlüyünə kimi çiçəkləmə davam edir. Çox bəzəkli kol olmaqla 90 günə kimi çiçəkləyir. Toxum və qələmləri ilə yazda (mart ayında) çoxaldılır.

Alma - Malus Mili.

İtbumukimilər fasiləsindən olub, yer kürəsində 50-yə qədər növü vardır. Bunların yarısı Şərqi Asiya və Himalay dağlarında yayılmışdır. Azərbaycanda təbii halda almanın bir

növü bitir. Yaşıllaşdırmada almanın bir neçə növ və formasına təsadüf edilir. Bunlardan çox bəzəklişi tünd-qırmızı almadır (*M. purpureä*). Bu 5 m-ə qədər hündürlükdə olan ağacdır, çətiri, dairəvi yarpaqları və cavan budaqları qırmızı rəngdədir. Yarpaqları uzunsov yumurtavari və ya qısa ellipsvarıdır. Çiçəklərinin 4-8-i birlikdə çətirə toplanmışdır. Çiçəkləri iri, 2,5-4 sm diametrdə olub qırmızı ləçəklidir (şək.48). Meyvələri 1,5 sm diametrində olub üstdən parlaqdır, ətli hissəsi tünd-qırmızıdır. Toxum və ya calaqla çoxaldılır. Toxumlan ilə çoxaldıqda bitkilərin bir hissəsi qırmızı rəngdə olur. Toxumlar payızda səpilir. 3-4 yaşından çiçəkləyir və meyvə verir. İqlim şəraitindən asılı olaraq çiçəkləmə 10-15 gün davam edir. Əksərən yay ayının birinci yarısında çiçək açır. Tünd-qırmızı alma işıqsevər olub nisbətən kölgəli yerlərdə də bitir. Münbit, rütubətli torpaqlarda yaxşı bitir. İstiyə və quraqlığa davamlıdır. Çiçəkləmə, o cümlədən meyvə yetişdiyi dövrdə çox bəzəklidir. Yaşıllıqlar saldıqda park və bağlarda tək-tək və qrupla əkmək üçün təklif olunur.

Nedzved alması (qızıl alma) - *M.neidzwetzkyana* 6-8 m hündürlükdə çadırvari çətirə malik ağacdır. Vətəni Orta Asiyanın Tyan-Şan dağlarıdır. Cavan budaqları qonur-qırmızı rəngdədir. Yarpaqları uzunsov və ya tərs yumurtavari olub, qırmızıya çalan tünd-yaşıl rəngdədir. 8 sm uzunluqda, 3-4 sm enindədir. Çiçəkləri iridir. 3-4,5 sm diametrində tünd-qırmızı

rəngdədir. Meyvələri 2 sm diametrdə olub şar formalı parlaq bənövşəyi-qırmızı rəngdədir (şək.49). Bu növ İ.V.Miçurin tərəfindən bir çox yeni alma çeşidləri almaq üçün istifadə edilmişdir. Münbit torpaqlarda yaxşı bitir. Toxumları və calaq yolu ilə çoxaldılır. Calaqaltı olaraq bir çox cır alma növlərindən istifadə oluna bilər. 5-6 yaşından çiçəkləyib meyvə verməyə başlayır. Calanan bitkilər 2-3 ildən sonra həmişəlik yerinə əkilə bilər. Çiçəkləmə və meyvələri yetişən vaxt çox bəzəkliidir. Aprelin axırında və may ayının əvvəllərində çiçəkləyir. Nedzved almasını da tünd-qırmızı alma kimi tək-tək, qrupla və hündür ştampli ağaclar, xiyabanlar salmaq üçün istifadə edirlər. Əkin payızda və ilk yazda aparılır. Ağaclara qulluq suvarmadan və dibini yumşaltmaqdan ibarətdir.

Başmağacı- *Viburnum*L.

Doqquzdonkimilər fasiləsindən olub 100-ə qədər növü vardır. Əsasən şimal yarımkürəsində yayılmışdır. Təbii haldı keçmiş ittifaqda 10, Azərbaycanda isə 2 növü bitir. Bəzək-bağçılıqda başmağacının bir çox növlərindən geniş istifadə olunur. Bunların biri Aralıq dənizi sahillərində bitən həmişəyaşıl və ya dəfiiyəarpaq başmağacıdır (*V.tinus* L.). 3 m hündürlükdə həmişəyaşıl koldur. Budaqları çılpaq, bəzən tüküklüdür. Yarpaqları uzunsov yumurtavarı olub, 5-7,5 sm uzunluqda, ucdan iti, üstdən parlaq tünd-yaşıl, altdan bir qədər

açıq rəngdədir. Çiçəkləri ağ və ya çəhrayı olub başlıqlara toplanmışdır (şək.50). Əsasən mart ayından çiçəkləməyə başlayır və çiçəkləmə 2-2,5 ay davam edir. Azərbaycanın subtropik rayonlarında, o cümlədən Abşeronda payızdan qönçə- ləməyə başlayır və bütün qışı çəhrayı olur. Çiçək qönçələri qış mülayim keçdikdə yarım açılmış çiçəkləri ilə çox bəzəkli olur. Beləliklə, çiçəkləmə dövrü bir qədər də uzanmış olur. Meyvələri çəyirdək meyvə olub, rəngi qaradır. Sentyabr-oktyabr ayında yetişir. Həmişəyaşıl başınağacı ilk vaxtlar yavaş, sonra- lar tez böyüyür. Torpağın münbitliyinə az tələbkardır. Ağır gil- 1 içəli, kirəclli torpaqarda yaxşı bitir. Quraqlığa və istiyə davamlıdır. Qayçılanmanı yaxşı götürür. Ona görə də qayçılama yolu ilə ona müxtəlif formalar vermək olar. Bol və uzun müddət çiçəkləməsinə görə bəzək-bağçılıqda tək-tək və qrupla əkmək üçün çox qiymətlidir. Toxumları, budaqları basdırmaqla və qələmlərlə çoxalır.

Müəssisələrin yaşıllaşdırılmasında və otaq bitkisi kimi istifadə oluna bilər.

Buxurkolu - daş qızılgülü - *Cistus L.*

Buxurkimilər fasiləsindən olub, Aralıq dənizi ətrafında bitən 20-dən çox növü vardır. Keçmiş ittifaqda iki növü təbii halda bitir. Bunlardan geniş yayılanı Krım buxurkoludur (*C. tauricus*). Bu bitki quraqlığa davamlı, torpağa az tələbkər olub

daşlı yamaclarda bitir. Ona görə də buxur kolunu daş qızılgülü adlandırırlar. Çiçəkləri iri olub adi qızılgülün çiçəklərini xatırladır(şək.51). Toxumları payızda və ya yazda səpilir. Yaşıllaşdırmada bəzək kolu kimi tək-tək və ya qrupla əkilir. Suvarmaya az tələbkardır. Həddən çox suvarıldıqda quruyub xarab olur. Ona görə də yay dövrü ayda 1-2 dəfə suvarmaq məsləhətdir. Daşlı yamaclarda və eləcə də münbit olmayan torpaqlarda əkilmək üçün qiymətlidir.

Çubuqluca - *Philadelphus L.*

Daşdələnkimilər (*Cappifdiacead*) fəsiləsindən olub Avropada, Asiyada və Şimali Amerikada bitən 50-yə qədər növü vardır. Keçmiş ittifaqda 3 növü, Azərbaycanda isə bir növü təbii halda bitir. Kulturada bir çox növ və çeşidləri əkilib becərilir. Azərbaycanda bəzək-bağçılıqda geniş yayılanı çiçəktach çubuqluca və ya bağ jasminidir (*Ph. coronarius*). Bu növ Cənubi-Qərbi Avropada yayılmışdır. 3 metrə qədər hündürlükdə koldur. Yarpaqları qarşı-qarşıya olub, rəngi açıq-yaşıl, uzunsov, ucdan itidir. Cavan budaqları əvvəlcə yaşıl, sonradan sarı və ya qəhvəyi rəngli olub, üzəri boz və ya qonur- boz qabıqhdır. 4-5 yaşıdan çiçəkləməyə başlayır. Çiçəkləri ağ, bəzi formalarda açıq- çəhrayı rəngdə, sadə, yarımşədbər, şədbər olub əksərən ətirlidir (şək.52). Münbit torpaqlarda yaxşı bitir. Çiçəklərində nektar vardır. Onlardan alınan efir yağı

ətriyyat sənayesində istifadə olunur. Yarpaqlarından qara rəng alınır. Cavan budaqlarından müştük (çubuq), qəlyan düzəltmək üçün istifadə olunur. Ona görə də bu çubuqluca adlanır. Toxumları və qələmləri ilə çoxalır. Çubuqluca iyun ayında bol çiçəkləyir. Çiçəkləmə müddəti iqlim şəraitindən asılı olaraq 15- 20 gün davam edir. Gözəl və ətirli çiçəklərinə görə tək-tək, qrupla park və bağçalarda, eləcə də müxtəlif tipli yaşıllıqlarda əkilib becərilir.

Dovşanalması - *Cotoneaster L.*

İtbumukimilər fəsiləsindən olub 100-dən çox növü vardır. Bir çox növləri yarpaqlarının formasına, çiçəklərinə və meyvələrinə görə bəzəkliidir. Əksər növləri Şərqi Asiyada, Orta Asiyada, Qafqazda yayılmışdır. Çox qiymətli növlərindən biri horizontal dovşanalmasıdır (*C. harizontalis*). Bu, yarpağını tökən 0,5-1,0 m hündürlüyə malik kolur. Budaqları yerə sərilmişdir. Cavan budaqları sarımtıl-qonur rəngdədir, tüklüdür. Yarpaqları dairəvi və ya ellipsvarı olub, 7-18 mm uzunluqdadır. Üstdən tünd-yaşıl, parlaq, altdan tükcüklüdür. Payızda yarpaqlar qırmızımtıl-qızılı rəng alır. Çiçəkləri xırda, ağımtıl-çəhrayı rəngdə olub, 1-2 ədəd yarpaqlarının qoltuğunda oturmuşlar (şək.53).

May ayında çiçəkləyir, çiçəkləmə 18-20 gün davam edir. Meyvələri sentyabrın axırlarında, oktyabrın başlanğıcında

yetişir. İstər çiçək açan dövrdə, istərsə də payızda bol, xırda (6 mm diametrdə) al-qırmızı meyvələri ilə çox bəzəkliidir. Ona görə də tək-tək, qrupda çəmənlərin (qazonların) fonunda əkmək üçün çox qiymətliidir. Toxumları və qələmləri ilə çoxalır. Toxumları payızda qumla saxlayaraq (stratifikasiya) yazda səpmək lazımdır. Çox tez böyüyən koldur. Münbit torpaqlarda daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Üçüncü ildən başlayaraq çiçəkləyib meyvə verir. Nisbətən quraqlığa davamlıdır. Daşlı yamaclarda, divarların dibində əkmək və eləcə də alçaq çəpərlər salmaq üçün qiymətli koldur. Bitkilərə qulluq əsasən suvarmadan, ətrafını alağ otlarından təmizləməkdən ibarətdir.

Doqquzdon - *Lonicera L.*

Doqquzdonkimilər fasiləsindən olub 200-ə qədər növü vardır. Bunun yarısı kulturada əkilib becərilir. Keçmiş ittifaqda 50-yə qədər növ və forması təbii halda bitir. Bunlar əksərən 0,5-4 m-ə qədər hündürlükdə kollar olub yarpaqları qarşı- qarşıya düzülmüşdür. Əksər növləri çox bəzəkli olub, yaşıl- laşdırılmada geniş əkilib becərilir. Bunlardan biri maaki doq- quzdonudur (*L.maakii*). Bu 5 m-ə qədər hündürlükdə enli çətirli koldur. Vətəni Ussuriya ölkəsi, Çinin şimali-şərqi, Koreya yarımadası, Yaponiyadır. Burada çay kənarlarında və meşəliklərdə, hündür kolluqlarda bitir. Yarpaqları 6-9 sm uzunluqda, 3-5 sm enində olub, tam uzunsov yumurtavarı və ya ellips-

varıdır. Üstdən tünd-yaşıl, altdan bir qədər açıq rəngli olub tüküklüdür. May ayında çiçəkləyir, çiçəkləri yarpaqların qoltuqunda cüt-cüt yerləşmişdir. Çiçəkləri ağ rəngli olub boru və ya qıfvandır, ətirlidir.

Meyvələri giləmeyvə olub qırmızı rəngdədir, avqust ayında yetişir. Çiçəkləri və meyvələri ilə çox bəzəklidir. Yaşıllaşdırmada tək-tək və qrupla əkmək üçün qiymətlidir. Torpağa az tələbkardır. Münbit torpaqlarda daha yaxşı bitib inkişaf edir. Toxumları və qələmləri ilə çoxalır. Toxumlarını yazda səpdikdə 2-4 həftədən sonra cücərir.

Yapon doqquzdonu - *L.japonica Tbunb.* Həmişəyaşıl və ya yarım - yaşıl, 10 m-ə qədər uzanan, dırmaşan və ya sərilən koldur. Vətəni Yaponiya, Koreya yarımadası və Çindir. Bu növ yaşıllaşdırmada geniş istifadə olunur. Uzun müddət və ya yay dövründə çiçəkləməsi ilə fərqlənir. Çiçəkləri ağ-sanmtıl rəngdə olub boruvari, qıfvəri, ətirlidir. Torpağa az tələbkardır. Münbit torpaqlarda daha yaxşı bitir. Şaquli yaşıllaşdırmada geniş istifadə olunur.

Qələmləri, kök pöhrələri və fırqəndə edilməklə çoxalır.

Ərkəvən- *CercisL.*

Paxlakimilər fasiləsindən olub Şimali Amerikada, Aralıq dənizi ətrafında, Cənubi-Şərqi və Şimali Asiyada bitən 7 növü vardır. Keçmiş ittifaqda təbii halda bir növü yayılmışdır. 3 növü isə əkilib becərilir. Bunlardan ən geniş yayılanı Avropa erkə-

vənidir (*C. silsquastrum*). Bu 7-15 metr hündürlükdə çətin vuB və ya şarşəkilli çətirə malik ağacdır. Yarpaqları daim[^] oturacaqdan dərin ürəkvarıdır. Üstdən tutqun-yaşıl, altdan mavi rəngdədir. Çiçəkləri qırmızı və ya tünd-yasəmən rəngdəm, ləçəklərinin rəngi isə bənövşəyi-qırmızıdır (şək. 54). Meyvələfl! 7-10 sm uzunluqda paxladır. Yarpaq açmazdan qabaq aprel-mny aylarında bol çiçək açır. Bu növün vətəni Aralıq dənizi ətrali ölkələr olub, daşlı yamaclarda bitir. Torpağa o qədər tələbkər deyil. Quraqlıq sevər, istiyə davamlıdır. Çiçəkləmə dövrü çox bəzəkli. Bitkinin bütün çətiri bəzən isə gövdəsi çiçəklə örtülmüş olur. Toxumları səpindən qabaq qaynar suya salınmalıdır. Səpin yazda aparıla bilər. Çox bəzəkli bitki kimi yaşıl- laşdırmada tək-tək və qrupla əkilir.

Ərküdə- *Vitex*L.

Bu cinsin tropik və subtropik ölkələrdə bitən 60-a qədər növü vardır. Keçmiş ittifaqda bir növü təbii halda bitir- adi ərküdə və ya Avropa ərküdəsi.

Bu növ Cənubi Avropada, Qərbi Asiyada yayılmışdır. Avropa ərküdəsi 8-10 m hündürlükdə ağac olub yarpaqlar barmaqvari mürəkkəb, 5-7 yarpaqcıqlıdır. Üstdən çılpəq və seyrək tükcüklü, altdan keçə tükcüklüdür. Çiçəkləri bənövşəyi və ya açıq-bənövşəyi rəngdədir. Çiçəkləri ensiz sünbülvarı və ya süpürgəvarı çiçək qrupuna toplanmışdır. İyuldan oktyabr ayına kimi çiçəkləyir.

Meyvələri quru çəyirdəkdir, noyabr-dekabr aylarında yetişir.

Boz rəngli yarpaqları və bənövşəyi rəngli çiçəkləri ilə ÇOX bəzəkli bitki kimi yaşıllaşdırmada tək-tək, qrupla park və bağçalarda əkmək üçün qiymətlidir. Meyvələri ətirli olub qara İstiotun əvəzləyicisi kimi istifadə olunur. El arasında yalançı istiot adlanır. İşiqsevərdir, quraqlığa davamlıdır, torpağa az tələbkardır. Qumlu, qumlu-gilli və karbonatlı torpaqlarda belə yaxşı bitir.

Toxumları və qələmləri ilə çoxaldılır. Toxumları payızda və ya yazda 30-40 gün qumda stratifikasiya edildikdən sonra sopilir.

Filmbahar- Visteriya- *Wisteria Nutt.*

Paxlakimilər fasiləsindən olub 9 növü vardır. Bunlar Şərqi Asiyada və Şimali Amerikada yayılmışlar. Keçmiş ittifaqda 2 növü geniş əkilib becərilir. Azərbaycanda əkilən növlərindən biri Çin visteriyasıdır (filmbaharı). Bu 15 m-ə qədər uzanan sarmaşan koldur. Vətəni Çindir. Yarpaqları iri, tək lələkvarıdır. Çiçəkləri ətirli, mavi-bənövşəyi rəngdə olub 30 sm uzunluqda sallanan salxımlara toplanmışdır (şək.55). Aprel-may ayında çiçəkləyir. Meyvəsi uzunsov bozumtul-sarı rəngdə paxladır. Noyabr ayında yetişir. Toxumu cücərmə qabiliyyətini 2-3 il saxlayır. Yazda bol çiçəkləri ilə, yayda lələkvari yarpaqları ilə çox bəzəkli bitkidir. Bəzən yayda ikinci dəfə

çiçəkləyir. Əsasən binaların divarlarını, çardağları, eyvanları, terrasları (xəndəkləri) bəzəmək üçün çox qiymətli bitkidir. İşıqsevərdir. Quraqlığa nisbətən davamlıdır. Düzən rayonlarda suvarma şəraitində daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Münbit yumşaq torpaqlarda daha yaxşı bitir. Toxumu, qələmi və budağını basdırmaqla (fırqəndə etmək) yaxşı çoxalır. Bəzək- bağcılıqda talvar düzəltmək, söhbətkeş yerində (besedka), binaların divarlarını bəzəmək üçün çox əhəmiyyətlidir.

Forzitsiya - *Forsythia L.*

Zeytunçiçəklilər fəsiləsindən olub 6 növü vardır. Şərqi Asiyada 1, Cənubi-Şərqi Avropada 1, keçmiş ittifaqda isə bir neçə növü əkilib becərilir. Bunlardan geniş yayılanları yaşıl forzitsiyadır (*F.viridissima*'). Vətəni Mərkəzi və Şərqi Çindir. Burada dağ yamaclarında bitir. Budaqları yaşıl, üzəri ziyilli mərcilərlə örtülüdür. Sonradan sarımtıl-qəhvəyi rəngdədir (şək. 56). Yarpaqları uzunsov ellipsvari, neştər (lanset) və ya tərsinə yumurtavari formada olub, 6-15 sm uzunluqda, 3-4 sm enində, tünd-yaşıl rəngdədir. Çiçəkləri qızılı-sarı rəngdə olub 1-3, bəzən 6 ədəd yarpaqların qoltuğunda yerləşmiş olur. Yarpaq- lamamışdan qabaq mart-aprel ayında çiçəkləyir. Toxumları oktyabr ayında yetişir. Çiçəkləmə vaxtı kol bütünlüklə qızılı- sarı rəngə bürünmüş olur. Çiçəkləmə 18-22 gün davam edir. İşıqsevərdir. Münbit torpaqlarda yaxşı bitir. Toxumları və

qələmləri ilə çoxalır. Qələmlərlə çoxaltma payızda - noyabr ayında və erkən yazda-mart ayında aparılmalıdır. Toxumlarla çoxaltdıqda səpin yazda aparılır. Çox bəzəkli kol kimi bəzək-bağçılıqda tək-tək, qrupla əkilir. Yaşıllaşdırmada geniş istifadə olunur.

Hibiskus- *Hibiscus L.*

Əməköməcikimilər fasiləsindən olub əsasən tropik ölkələrdə yayılan 250 növü bitir. Keçmiş ittifaqda 3, Azərbaycanda 2 növü əkilib becərilir. Bunlardan 1 növü Suriya Hibiskusu və ya Suriya gülü (*H.syriacus*) açıq şəraitdə ağ, çəhrayı, qırmızı və bənövşəyi rəngli gözəl çiçəklərinə görə bəzək-bağçılıqda əkilib becərilir. Bu 5-6 m hündürlükdə koldur. Yarpaqları sadə, kənarları mişardişlidir. Çiçəkləri iri, sadə və sədbərdir. Müxtəlif rəngdədir (şək. 57). Torpağa az tələbkardır. Suvarma şəraitində yaxşı bitir. Toxumları və qələmləri ilə çoxalır. Əsasən toxumla çoxalır. Toxumlarını erkən yazda səpmək lazımdır. Qayçılanmanı yaxşı götürür. Işıqsevərdir. Çiçəkləməsi uzun müddət davam edir. Belə ki, iyul ayından oktyabr-noyabr ayına kimi bol çiçək açır. Yaşıllaşdırmada tək- tək, qrupla park və bağlarda əkmək üçün qiymətlidir. Bitkilərə əsas qulluq suvarmadan, torpapğı yumşaltmaqdan və kolların ətrafını alaq otlarından təmizləməkdən ibarətdir.

Xenomeles (Yapon heyvası) - *Chaenomeles L.*

Bu cinsə 4 növ daxildir ki, bunlar da Çin və Yaponiyada təbii halda bitir. Azərbaycanda 4 növü əkilib becərilir. Ən geniş yayılanı yapon xenomelisi və ya (yapon heyvası) və Mauleidir (alçaq boylu yapon heyvasıdır).

Yapon xenomelisi və ya yapon heyvası 5 m hündürlükdə enli çətirli koldur. Vətəni Çindir. Budaqları çılpaq, açıq-zeytuni rəngdə olub 1-1,5 sm uzunluqda tikanlara malikdirlər. Yarpaqları enli, tərsinəyumurtavari, çılpaq olub 3-5 sm uzunluqdadır. Yazda ilk yarpaqları qırmızımtıl, sonradan üstdən parlaq tünd-yaşıl, altdan açıq-yaşıl rəngdədir. Çiçəkləri cəhrayidan- tünd-qırmızı rəngə qədər dəyişir (şək.58). Meyvələri 5-10 sm uzunluqda olub dəyirmi yumurtavarıdır. Yetişdikdə sarı rəngdə olub, ətirlidir. 3 yaşıdan başlayaraq çiçəkləyib meyvə verir. Yarpaq açmamışdan qabaq çiçəkləyir. Meyvələri sentyabr- oktyabr aylarında yetişir. İlk yazda yarpaq açmadan bol çiçəkləməsi ilə çox bəzəklidir. Ona görə də park və bağlarda tək-tək, qrupla əkmək, canlı çəpər salmaq üçün çox qiymətli hesab olunur. Əsasən toxumlan və qələmləri ilə çoxalır. Toxumları payızda səpmək lazımdır. Qələmləri ilə də yaxşı çoxalır. Qələmləri örtülü və açıq sahəyə əkmək məsləhətdir. Bitkilərə qulluq vaxtında suvarmadan, ildə 3-4 dəfə bitkinin ətrafını alaq otlarından təmizləməkdən və torpağı yumşaltmaqdan ibarətdir.

Maulei və ya alçaq yapon heyvası 1 m-ə qədər hündürlükdə koldur. Budaqları qövsvaridir. Əvvəlcə yaşıl, sonradan qəhvəyi-boz rəngdədir. Üzəri 1-2 sm uzunluqda tikanlarla örtülüdür. Yarpaqları 3-4 sm uzunluqda, 1,5-2,5 sm enində olub tərs yumurtavarıdır. Üstdən tünd-yaşıl, altından açıq-yaşıl rəngdədir. Çiçəkləri açıq və tünd-qırmızı rəngdədir. Meyvələri 3-4 sm diametrdə çəhrayı rəngdədir. Çiçəkləməsi ilə bir vaxtda yarpaq açmağa başlayır. May ayında bol çiçək açır. Çiçəkləmə havanın necə keçməsindən asılı olaraq 10-15 gün və daha çox davam edir. Meyvələri sentyabr ayında yetişməyə başlayır və uzun müddət bitkinin üzərində qalır. 4 yaşından başlayaraq çiçəkləyir və meyvə verir. Hər 2 növ xenomeles nisbətən istiyə və quraqlığa davamlı olub suvarma şəraitində daha yaxşı çiçəkləyib meyvə verir. Maulei xenomelisinin çoxalması və ona qulluq yapon xenomelisində olduğu kimidir. Bu növ də bir bəzəkli kol kimi müxtəlif tipli yaşıllaşdırmada tək-tək və qrupla əkilə bilər.

Kampsis (Tekoma)- *Campsis Lour.*

Dırmaşan bitkidir. Bu cinsin 2 növü vardır. Ən çox yayılanı kökverən kampsisdir (tekomadır).

Vətəni Şimali Amerikadır. Bu, tez böyüyən, 10-15 m uzunluğa çatan dırmaşan liandır. Yarpaqları iri, tək lələkvari, kənarları bərabər olmayan dişli yarpaqcıqlara malikdir. Yarpaq-

lari üstədən tünd-yaşıl, altdan açıq-yaşıl rəngdədir. Çiçəkləri iri, 10 sm uzunluqda qıfvarı-boruvaryı olub, parlaq-çəhray rəngdədir. Çiçəkləri salxımlara toplanmışdır. İyuldan sentyabr ayına kimi bol çiçək açır. Meyvələri uzunsov qutucuq olub oktyabr-dekabr aylarında yetişir. Yaxşı inkişaf etmiş kök sisteminə malikdir. İşıqsevərdir. Soyuğa davamlıdır. Münbit, yumşaq, orta nəmlikdə olan torpaqlarda yaxşı inkişaf edir. Toxumları, qələmləri, kök pöhrələri ilə çoxalır. İstiyə və quraqlığa davamlıdır. Suvarma şəraitində daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Çox bəzəkli bitki olub binaların divarlarını, iri yamadan, talvarları və s. yaşıllaşdırmaq üçün istifadə olunur.

Qızılgül - *Rosa L.*

İtbumukimilər fasiləsindən olub, dünyada 400-dən çox, keçmiş ittifaqda 200, Azərbaycanda 40-dan artıq növü bitir.

Qızılgül Azərbaycanda çox qədimdən əkilib becərilir. Çiçəyinin quruluş və formasına, rənginə, ətrinə, gözəlliyinə görə ən dekorativ bitkilərdən biri hesab olunur. Hal-hazırda qızılgülün 2000 mindən artıq çeşidi vardır. Bunlar öz dekorativ və bioloji xüsusiyyətlərinə görə bir çox qrupa bölünürlər. Bu qızılgüllər park qızılgülü adlanmaqla təbii halda bitən qızılgül (itburnu) növlərindən hibridləşmə yolu ilə əldə edilmişdir. Park qızılgüllərinə qallina və ya fransız, damassk, ağ, sarı, qırıq- yarpaq və s. qızılgülləri daxildir (şək.59).

Şək. 36. Puşkiniya

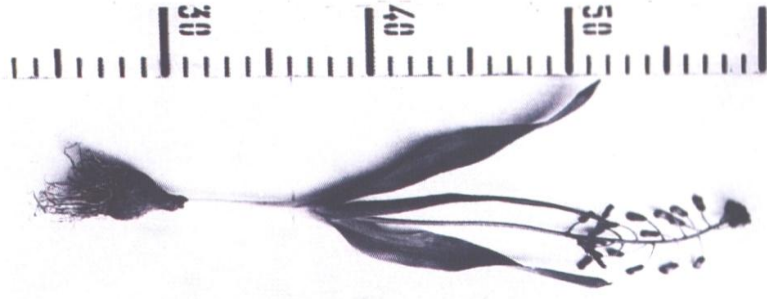
Şək. 37. Səhləb

$\$t^k, ^3 ^8$,
Sunbulçığək

Şək. 39.
Tor süsən

Şək. 39.
Gürcü süsəni

Şak. 40. Şterenbergiya

Şak. 41. Vaxtsizçiçək

Şək. 42. Zambaq

Şək. 43. Zefrantes

Şək. 44.
Zəfəran

Şək. 45.
Zümrüdçiçəyi

Şək. 46.
İriçiçək
abeliya

Şək. 47.
Çin abeliyası

Şək. 48.
Bəzəkli alma

Şək. 49.
Nedzvet alması

Şek. 50. Başınağacı

Şek. 51. Buxurkolu (daş qızılgülü)

Şək. 52. Çubuqluca

Şək. 53. Dovşanalması

XIII əsrin ortalarından başlayaraq XVIII əsrin axırına l|M(lor Avropada, əsasən Fransada, Yaxın Şərqdən gətirilmiş qızılgül formalarından çoxlu bağ qızılgül sortları əldə edilmişdir. Əsas məqsəd çox ləçəkli qızılgül çeşidləri əldə etmək İdi. Bunların çatmayan cəhəti saplaqlarının qısa və çiçəkləmə dövrünün az olması idi. XVIII əsrin axırında və XIX əsrin »Vvəllərində Avropaya, sonradan Amerikaya, Cənubi Şərqi Asiyadan həmişəyaşıl subtropik qızılgül növləri gətirilir. Bu qızılgüllərin çiçəkləri sədbər (çoxləçəkli) olmaqla yaxşı ətirli İdi və bütün ili çiçəkləyirdilər. Bunlara çay qızılgülü adı verə- tək Avropanın cənub rayonlarında açıq şəraitdə, şimal rayonlarında isə isti şüşəbəndlərdə (oranjeriyalarda) becərirdilər.

1843-cü ildə remontant qızılgül çeşidləri əldə edilir. Bu qızılgül yayda ikinci dəfə çiçək açdığından remontant qızılgül ıdı vermişlər. Bu Şərqi Asiya qızılgülləri ilə Avropa qızılgüllərinin hibridləşməsi nəticəsində əldə edilmişdir.

1867-ci ildə çay qızılgülü ilə remontant qızılgülünün çarpazlaşdırılması nəticəsində alınan hibrid, çay-hibrid qızılgülü adlandırılır. Bunun əsas xüsusiyyəti ondan ibarət olur ki, bu çeşidlər yayın əvvəlindən payıza qədər çiçəkləyirlər. Bunlar öz çiçəklərinin formasına və ətirinə görə fərqlənirlər.

1900-cü ildə pemesian qrup qızılgüllər əldə edilmişdir. Bu qızılgüllər onu əldə edən Peme-Döşenin şəərəfnə adlandırılmışdır. Bunlar remontant və çayhibrid qızılgüllərindən fərqli

olaraq sarı və çəhrayı rəngləri, dərivarı yarpağı və unlu şəh xƏS« təliyinə davamlı olmaları ilə fərqlənirlər. 1873-cü ildə Yaponiyada bitən çoxçiçəkli qızılgüllə cırtıdan Çin gülünün çarpazlaşdırılması nəticəsində pameant çeşidləri əldə edilmişdir ki, bunlar da xırda və çox çiçəkli olmaları və uzun müddət çiçək» ləmələri ilə fərqlənirlər. Bunlardan bəzək bağçılıqda geniş ıstı fadə olunur.

1924-cü ildə pameant qızılgülü ilə çay-hibrid qızılgülü nün çarpazlaşdırılmasından hibrid-pomeant qızılgülü əldə olunmuş ki, bunlar da çiçəklərinin daha də iri olması ilə fərqlənirdilər.

1935-ci ildə hibrid-pomeant qızılgülü ilə çay-hibrid və muskus qızılgüllərinin çarpazlaşdırılmasından floribunda qrup qızılgül çeşidləri və sonralar floribunda və çay-hibrid qızılgüllərinin çarpazlaşdırılmasından grandiflora qrup qızılgül çeşidləri alınmışdır.

Sarmaşan qızılgül çeşidləri multiflora və Yaponiya və Çinin şimal rayonlarında bitən Vixriya qızılgülünün çarpazlaşdırılması nəticəsində əldə edilmişdir. Sonra bu qruplardan olan çoxlu qızılgül çeşidləri əldə olunmuşdur.

Hal-hazırda yeni qızılgül çeşidləri əldə edilir. Əsasən çiçəkçilikdə istifadə olunan çay-hibrid qızılgül çeşidləridir. Bunlar uzun müddət çiçəkləmələri, çiçəklərinin ətri, rəngi, forması ilə bir-birindən fərqlənirlər. Çiçəkləmə bu çeşidlərdə

11111 ayından başlayaraq oktyabr ayına kimi davam edir. Hazırda Azorbaycanda gülçülük təsərrüfatlarında, elmi-tədqiqat idarələrində müxtəlif qruplardan olan 100-dən çox qızılgül çeşidləri (»kilib becərilir. Bunların əksəriyyəti çay-hibrid qızılgül çeşidləridir ki, onlardan: «Qloriya-Dey», «Katerina Kordes», «Djcneral Mak Artur», «Madam Korolin», «Testu», «Kuin I lizabet», «Ofeliya», «Madam Eyul Buşe», «Bakkara», «Utro Moskva», «Luna», «Krimson Qlori» və s. göstərmək olar.

Remontant qızılgül qrupundan «Frau Karl Druşki», «Xyu Dikson», «Katerina», «Nikitskaya rozovaya», «Ukrain- ikiy», «Qenrix Myunx», «Verxmeystr», nameant qızılgül qrupundan «Alen», «Elza Paulsen», «Kristen Paulsen», floribun- da qrupundan «Qruss an Aaxen», «Kordes Zondermeldunq», «Orlean roz», sarmaşan qızılgül qrupundan «Nyu Daun», «Ameriken Piller» və.s. çeşidlər əkilib becərilir. Azərbaycan MEA-nın Mərkəzi Nəbatat bağında qızılgülün 400 çeşidi becərilir.

Qızılgül çeşidləri əsasən münbit torpaqlarda daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Ona görə də qızılgül kollarını ədikdə mütləq torpağın hazırlanmasına diqqət vermək lazımdır. Əgər qızılgül hazırlanmış çalalara əkilərsə, hər çalaya torpağın xüsusiyyətindən asılı olaraq 5-10 kq çürümüş peyin tökülərək torpaqla qarışdırılır. Əkin payızda və ya ilk yazda aparılır. İqlim-torpaq şəraitindən asılı olaraq payızda əkin noyabr-dekabr

aylarında, yazda isə fevral-mart-aprel aylarında aparılır. Əkindən qabaq qızılgül tinglərini xarab olmuş köklərdən, calaqlardan 1 aşağı olan tumurcuqlardan təmizləmək lazımdır. Bundan sonrakı tinglərin kökləri mal peyininin gillə qarışdırılmış horrasını salınıb sonra əkilməlidir. Bu, kökləri şaxtadan qorumaqla, onların ilk vaxtlarda qida maddəsi ilə təmin olunmasına imkan verir. Əkindən sonra bitkilər yaxşı suvarılmalı, iki-üç gündən sonra isə torpaq yumşaldılmalı və çalalara üstdən əlavə yumşaq torpaq tökülməlidir. Əkilən qızılgül kollarına sonrakı qulluq suvarmadan, kolun dibini yumşaltmadan və əlaq otlarından təmizləməkdən ibarətdir. Hər il keyfiyyətli və bol çiçək açması üçün kollara kəsilməklə forma verilməlidir. Qızılgül kolları çeşiddən və kolun xüsusiyyətindən asılı olaraq az, dərin və orta kəsilir. Dərin kəsildikdə hər budaqda 2-3 göz, az kəsildikdə 4-6 göz saxlanır. Bunun üçün iti bağ qayçısından istifadə olunur, j Azərbaycanda qızılgülü payızda və ilk yazda kəsmək məsləhətdir. Yaz-yay dövründə kolların yaxşı inkişaf edib gül ver- | məsi üçün ona əlavə yemləmə gübrəsi verilir. Bunun üçün | peyin şirəsindən və mineral gübrələrdən istifadə edilir.

Qızılgül əsasən toxumları, qələmləri, calaqla və firqəndə kəsməklə çoxaldılır. Toxumları ilə ən çox yeni çeşidlər almaq j və calaqla becərmək üçün qızılgül növləri çoxaldılır. Çeşidli qızılgüllər qələmləri və göz calağı, firqəndə və kolunu bölməklə çoxaldılır. Qələmlərlə çoxalma soyuq parniklərdə və ya

nçıq sahələrdə, ləklərdə payızda və ya yazda aparılır. Bunun üçün 15-20 sm uzunluqda qələmlərdən istifadə edilir.

Laqerstremiya (Hind yasəmən) - *Lagerstroemia L.*

Bu cinsin 30-dan çox növü Cənubi və Şərqi Asiyada, Sakit okean adaları və Avstraliyada yayılmışdır. Bunlardan bir növü Hind laqerstremiyası (*L.indicā*) bəzək bitkisi kimi geniş okilib becərilir. Onun vətəni Çindir. Yaponiya, Koreya və başqa cənub rayonlarda da təsadüf edilir. Bu 7 m-ə qədər hündürlükdə ağac, əksərən koldur. Gövdəsi hamar boz-kül rəngdədir. Yarpaqları sadə, çox iri olmayıb ellips formada, dərivarıdır, tünd-yaşıl rəngli, parlaqdır. Payızda sarımtıl-qırmızı və ya tünd- qırmızı rəngə boyanır. Çiçəkləri çəhrayı rəngli olub, iridir, çoxçiçəkli salxımlara toplanmışdır. İyul ayından oktyabr ayına kimi çiçəkləyir, meyvələri qutucuqdur. 3-4 yaşından başlayaraq çiçəkləyir. Uzun müddət çiçəkləməsi və payızda yarpaqların rənginə görə çox bəzəkli koldur. Əsasən tək-tək, qrupla əkmək və xiyabanlar salmaq üçün qiymətlidir. Qayçılamanı yaxşı götürür. Ona görə də kola müxtəlif formalar vermək olar. İstisəvərdir. Quraqlığa nisbətən davamlıdır. Kirəcli torpaqlarda belə yaxşı bitir. Ancaq münbit, yumşaq torpaqlarda suvarma şəraitində daha yaxşı inkişaf edir.

Toxumları və qələmləri, kök pöhrələri ilə çoxalır. Toxumları istixanaya payızda və ya stratifikasiya edərək yazda

səpmək lazımdır. Qələmləri payızda istixanalara və yu buğxanaya (pamikə) əkilir. Yazda açıq sahədə də əkmək olar. Çiçəklərinin rənginə görə bir neçə formaları var: ağ, qırmızı, tünd-qırmızı, və s.

Pittosporum - Pittosponum Banks ex Solanot

Pittosporumkimilər fasiləsindən olub Avstraliya, Şərqi və tropik Asiyada, Cənubi Afrikada, Mərkəzi və Şimali Amerikada bitən 150 növü vardır. Keçmiş ittifaqda 9 növü, Azərbaycanda 2 növü əkilib becərilir. Yaşıllaşdırmada ən çox istifadə olunan növlərindən biri Tobira pittosporumudur (*P. tobira*). Vətəni Yaponiya və Çindir. Bu 4-9 metr hündürlükdə ağac və koldur. Yarpaqları dərivari, oval formada olub saplağa doğru ensizləşir. Çiçəkləri ağ ətirli olub başlıqlara toplanmışdır (şək. 60). Mart-aprel aylarında çiçəkləyir. Qələmləri və toxumları ilə çoxaldılır. Qələmlə çoxaltma mart-aprel aylarında aparılır. Tobira pittosporumu həmişəyaşıl bitki kimi dibçəklərə əkilərək binaların daxili yaşıllaşdırılmasında da geniş istifadə olunur. Dibçəklərə əkildikdə 2 hissə çimli torpaq, 4 hissə meşə torpağı və 1 hissə qum qarışığından istifadə etmək lazımdır. Yaz-yay dövrü isə bitki ardıcıl olaraq suvarılmalıdır. Tobira pittosporumu qayçılanmanı yaxşı götürür. Bəzək-bağçılıqda tək-tək, qrupla əkmək üçün qiymətlidir. Çiçəkləmə dövrü ətirli çiçəkləri ilə daha da cazibədardır.

Suzanbağı (Nilufər) - *Nymphaea L.*

Suzanbağı fasiləsinə aid olub çoxillik kökümsovlu ot bitkisi. Əksərən durğun sulara, göllərdə bitir. Uzun saplaqlı, ürəkvari, üstən yaşıl, altdan bir qədər qırmızımtıl, su üzərində üzən dərivari yarpaqlara malikdir. Çiçəkləri iri, tək-tək olub uzun çiçək saplağı vardır. Əksərən 4 ədəd çiçək yanlığı olmaqla, çoxlu miqdarda müxtəlif rəngli ləçəklərə malikdir (şək.61).

Meyvələri şar formalı, ətirli, çoxtoxumludur. Nilufər cinsinin 40-dan çox növü vardır. Azərbaycanda bir növü - Ağçiçək nilufərdir (*Nymphaea albä*). Lənkəran zonasında, çayların sakit axan sularında, axmazlarda, təbii halda bitir. Şərqi Asiyada, Azərbaycanda Mərkəzi Nəbatat bağında geniş yayılmış çəhrayı nilufərdir (*N.roseä*).

Ağçiçək nilufər növü su hovuzlarında becərilir. Cavan kökümsovlar bişirilmiş və ya qovrulmuş halda yeyilir. Toxumları və kökümsovları bölməklə çoxaldılır. Qış dövründə açıq sahələrdə yarpaqları solur, kökümsovları suda qalır, yazda yenidən yarpaqlayır və çiçəkləyib toxum verir. Çox dekorativ su bitkisi kimi su hovuzlarında becərilə bilər.

Topulqa - *Spiraea L.*

İtbumukimilər fasiləsindən olub dünyada 90, keçmiş ittifaqda 22 növü təbii halda yarımsəhra, bozqır, meşə - step və subalp zonasında yayılmışdır. Azərbaycanda ağ topulqa (*S.albä*)

növü bitir. Bir çox növləri gözəl çiçəklərinə görə bəzək-bağçılıqda əkilib becərilir. Bunlardan ən çox yayılanı Vanquttn topulqasıdır (*S. Vanhouttei*). Bu 2 metrə qədər hündürlükdə sallanan şabəhdı-qonur və ya qırmızımtıl-qonur rəngli budaqlara malikdir. Yarpaqları rombşəkilli, yumurtavarı, kənarları dişli, bəzən dilimlidir. Üstdən çılpaq tünd-yaşıl, altından mavi-yaşıl rəngdədir. Çiçəkləri ağ rəngdə olub, çətirlərə toplanmışdır (şək. 62). May-iyun ayında çiçəkləyir. Çiçəkləmə müddəti havanın necə keçməsindən asılı olaraq 3-4 həftə çəkir. Bol çiçəkləyir və çiçəkləmə vaxtı bütün kol çiçəklə örtülmüş olur ki, bu da çox bəzəkli görkəm yaradır. Toxumları iyun ayında yetişir. Işıqsevər, quraqlığa nisbətən davamlıdır. Yarımkölgə yerlərdə yaxşı bitib inkişaf edir. Yaxşı böyüyüb inkişaf etməsi üçün suvarmaq lazımdır. Münbit torpaqlarda daha yaxşı bitir. Qayçılamanı yaxşı götürür. Yaşıllaşdırmada qrupla, tək-tək, cərgə ilə əkmək və canlı çəpər salmaq üçün qiymətlidir. Toxumları və qələmləri, eləcə də firqəndə və kolu bölməklə çoxaldılır. Toxumları yazda səpilir. Qələmlərlə payızda və yazda çoxaldıla bilər. Kollara aqrotexniki qulluq suvarmadan, kolların dibini yumşaltmadan və əlaq otlarından təmizləməkdən ibarət olmalıdır.

Veyqela - Weigela Thunb.

Doqquzdonkimilər fasiləsindən olub Şərqi Asiyada yayılan 15-ə qədər növü vardır. Keçmiş ittifaqda 1 növü Uzaq

Şorqdə təbii halda yayılmışdır. Bu çiçəkləyən veyqeladır (*W. Honda*). Çiçəkləyən veyqela 3 metrə qədər hündürlükdə koldur. ('ıvan budaqları qırmızımtıl, xırda tükcüklüdür. Yarpaqları ellipsvarı və ya uzunsov yumurtavarı olub 5-10 sm uzunluqdadır. Ucdan sivridir, kənarları dişli, üstdən cılpaq tünd- yaşıl, altdan bir qədər açıq rəngli tükcüklüdür. Çiçəkləri 3-4 sm uzunluqda qıf formalı çəhrayi və ya qırmızı rəngdədir (şək. 63). May-iyun aylarında çiçəkləyir. Çiçəkləmə 15-20 gün davam edir. Toxumları avqust - sentyabr aylarında yetişir. Münbit torpaqlarda yaxşı bitir və bol çiçəkləyir. Suvarma tələb edir. Toxumları və qələmləri ilə çoxaldılır. Toxumları yazda səpilir və səpindən 10-15 gün sonra cücərir. Qələmləri vasitəsilə də yaxşı çoxalır. Qələmlə payızda və ilk yazda çoxaltmaq olur. Bunun üçün bir və ikiillik budaqlardan istifadə olunur. Qələmlər 15-20 sm olmaqla kəsilir, isti şitilliyə və ya yaxşı hazırlanmış ləklərə əkilir. Bu cür qələmlər 80%-dən çox kök verir. Kök vermiş qələmlər daimi yerinə əkilir. Veyqela bol qırmızı və çəhrayi çiçəkləri ilə çox bəzəklidir. Onu tək-tək, qrupla yaşıllaşdırmada, park və bağlarda əkmək olar.

Əsas qulluq vaxtında suvarmadan, kolların dibinin yumşaldılmasından və alaq otlarından təmizləməkdən ibarətdir.

Yasəmən - *Syringa L.*

Zeytunkimilər fəsiləsindən kiçik ağac və ya kol olub, Cənubi Avropa və Şərqi Asiyada 28-ə qədər növü vardır.

Keçmiş ittifaqda təbii halda 4 növü bitir. *Syringa* yunan söi olub, *syrinx* - «boru» sözündəndir. Bu yasəmənin çiçəklərin boruya oxşaması ilə əlaqədardır. Gövdəsi və budaqları bı rəngdə olub, yarpaqları qarşı-qarşıya düzülmüşdür. Yarpaqlı sadə, tamkanarlı, enliyumurtavarı, ürəkvarıdır.

Hal-hazırda bəzək-bağçılıqda ən geniş yayılan növü ndl yasəməndir (*S. vulgaris*). Adi yasəmən 5-7 metr hündürlükdə və ya qısa boylu ağacdır. Adi yasəmənin vətəni əvvəllər İrini hesab olunurdu. Sonra müəyyən olundu ki, bu növ Yuqoslaviya Bolqariya, Rumıniyanın Translivan Alp dağ vilayətlərimin əlçatmaz sıldırım dağ yamaclarında, qayalıqlarda bitir. Birinci dəfə adi yasəmənin toxumları Avropaya (Venaya) 1563-cü ildə Avstriya elçisi tərəfindən Konstantinopoldan (indiki İstanbuldan) gətirilmiş və tez bir vaxtda Orta və Cənubi Avropayn yayılmışdır. Təbii şəraitdə yasəmən çiçəkləri xırda açıq- bənövşəyi rəngdə olub, 1 sm diametrdədir. 1613-cü ildə, yəni 50 ildən sonra Avropada yasəmənin ağ çiçəkli forması, 120 ildən sonra isə qırmızımtıl iri çiçəkli forması əldə edilmişdir. Sonralar yasəmənin bir çox sədbər və müxtəlif rəngli ətirli formaları alınmışdır.

Hal-hazırda yasəmənin 1000-dən çox çeşidi vardır ki, bunlar çiçəklərinin formasına, rənginə, iyinə, çiçək qrupunun iriliyinə və s. xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənilir. Mərkəzi Nəbatat bağında bir çox çeşidləri becərilir.

Adi yasəmən sortları qışın soyuğuna və quraqlığa ılıvamlığına görə Azərbaycanda geniş əkilib becərilir. Yasəmən Hlünbit, yüngül torpaqlarda daha yaxşı bitir və bol çiçək verir. Vniəmən toxumları və veqetativ yol ilə (qələmlər, calaq, kök pöhrələri, budaqları basdırmaqla) çoxaldılır. Yaxşı yasəmən çeşidləri adi yasəmənə və birgözə calaq edilməklə çoxaldılır. Calaq vurduqda yasəmənəni kol və ya ştamp formada becəirlər. Əksərən ikiillik bitkilərə calaq edilir. Toxumla çoxaldıqda səpindən qabaq toxumları 1,5-2 ay müddətində stratifikasiya edilməlidir. Səpindən 20-40 gün sonra cücərtilər əmələ gəlir. I oxmacarlar birinci il 20-30 sm hündürlüyə malik olur. 4-5-ci il çiçək açmağa başlayır. Calanmış bitkilərin dibindən pöhrə ianələ gələrsə, onu təmizləmək lazımdır. Çünki, bu calağın yaxşı inkişaf etməsinə mane olur. Yasəmənənin hər il bol çiçək verməsi üçün onu sınımış, zədələnmiş budaqlardan təmizləmək və solmuş çiçəkləri vaxtında kəsmək lazımdır. Yasəmən gözəl və ətirli çiçəkləri ilə yaşıllaşdırmada tək-tək, qrupla, qazonlarda, eləcə də park və bağlarda əkilmək üçün qiymətli dir. Çiçəklərindən alınan efir yağı ətriyyatda istifadə olunur.

Yemişan - *Crataegus L.*

İtbumukimilər fasiləsindən olub 1-6 m hündürlükdə ağac və ya koldur.

Yemişanın hal-hazırda 1250-yə qədər növü vardır. Keçmiş ittifaqda təbii halda 47, Azərbaycanda 9 növü bitir. 89 növü kulturada əkilib becərilir. Bunlar bol çiçəkləyib meyvə vermələri ilə fərqlənilir. Meyvələri qırmızı, sarı, qara rəngdə» olub, yeyinti, dərman və bəzək bitkisi kimi çox qiymətlidir. Bəzək-bağçılıq üçün çox qiymətli olanı birdişicikli yemişanın qırmızı sədbər çiçəkli formasıdır. Bu, 4 m-ə qədər hündürlükdə olan ağac və ya koldur. Çətiri yumurtavar və ya dəyirmidir. Budaqları bozumtul-qonur rəngdə olub seyrək tikanlıdır. Yarpaqları 3-5 dilimli tünd-yaşıl rənglidir. Çiçəkləri 8 sm-ə qədər diametri olan 10-18 çiçəkli başcığlara toplanmışdır (şək.64). Çiçəyinin diametri 1,5 sm-dir. Yazda may ayının əvvəllərində çiçəkləyir. Çiçəkləmə müddəti iqlim şəraitindən asılı olaraq 15-20 gün davam edir. Torpağa az tələbkardır. Ancaq münbit torpaqlarda daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir.

Əsasən calaqla çoxalır. Calaqaltı olaraq birdişicikli yemişandan istifadə edilir. Calaq ilk yazda aparılır. Əkin üçün üçillik calaqlar istifadə olunur. Əkin əsasən ilk yazda və ya payızda aparılır. Bitkilər əvvəlcədən hazırlanmış çalalara əkilir. Yaşıllıqlarda tək-tək və ya qrupla əkilir. Çiçəklədiyi dövrdə çox bəzəkliidir. Ona görə də bəzək-bağçılıqda bəzək bitkisi kimi geniş istifadə edilir. Yemişanın digər növləri də yazda ağ çiçəkləri, yay-payız dövründə isə qırmızı, sarı, çəhrayı, qara meyvələri ilə çox bəzəkliidir. Ona görə də yaşıllaşdırmada geniş

İstifadə olunurlar. Çiçək və meyvələri dərman kimi istifadə olunur.

Zirinc - Berberis L.

Zirincimilər fasiləsindən olub 175-ə qədər növü vardır. Hundan keçmiş ittifaqda 12, Azərbaycanda 3 növü təbii halda bitir. Əksərən 2,5 m-ə qədər hündürlüyə malik həmişəyaşıl və yarpağını qışda tökən kollardan ibarətdir. Yaşıllaşdırmada osasən adi zirincin tünd-qırmızı yarpaqlı formasından istifadə olunur (*Ä vulgaris var. atropurpureä*). Bu 2,5 m hündürlükdə kol olub yarpaqları tünd-qırmızı rəngdədir. Cavan budaqları küncü olub sarımtıl-tünd-qırmızı rəngdədir. Yarpaqları tərs yumurtavarı və ya uzunsov yumurtavarı, kənarları tikanlı mişardişlidir. Çiçəkləri 5-7 sm çoxçiçəkli sallaq salxımlara toplanmışdır. Çiçəkləri sarı rəngli olub, aprel ayında çiçəkləyir (şək.65). Meyvələri giləmeyvə olub 10-12 mm uzunluqda tünd-qırmızı rəngdədir, meyvələri avqust ayında yetişir və uzun müddət kolun üzərində qalır. Əsasən kulturada əkilib becərilir, torpağa az tələbkardır, nisbətən quraqlığa davamlıdır. Münbit torpaqlarda daha yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Yarpaqlarının rəngi, eləcə də çiçək Və meyvələri ilə çox bəzəklidir. Bəzək-bağ- çihqda tək-tək və qrupla əkmək və müxtəlif kompozisiyalar yaratmaq üçün qiymətlidir.

Toxumları və qələmləri, kök pöhrələri ilə çoxalır. Toxumları payızda və ya Uazda 90 gün qumda stratifikasiya olunaraq yazda səpilir.

Tunberq zirinci - *B.thunbergü*. 2,5 m hündürlükdə koldur. Cavan budaqları yaşıl, çoxillik budaqları күnclü, tünd-qırmızı rəngdədir. Tikanları tək-tək və xırdadır. Yarpaqlar yumurtavan və uzunsov olub, 1-3,5 sm uzunluqdadır, Tamkənarlı və ya seyrək dişlidir. Üstdən yaşıl, altdan açıq-yaşıl rəngdədir, Payızda qırmızı rəngə çalır. Çiçəkləri tək-tək və ya 2-5 xırda başcıqlara toplanmışdır. Açıq-san rənglidir. Aprel ayında çiçəkləyir. Meyvələri bərk, parlaq, ellipsvan, açıq-qırmızı rəngdə olub, 8 mm uzunluqdadır. Meyvələri uzun müddət kolun üzərində qalır və kolu yarpaqsız halda da bəzəyir. 5 yaşından başlayaraq çiçəkləyir və meyvə verir. Işıqsevərdir. Pas xəstəliyinə tutulmur. Toxum və qələmləri ilə çoxaldılır. Hər 2 növ zirinc qayçılamanı yaxşı götürür. Ona görə də bəzək-bağçılıqda tək-tək, qrupla və müxtəlif kompozisiyalar yaratmaq, çəpər salmaq üçün istifadə olunur.

OTAQ BİTKİLƏRİ

Otaq bitkiləri əsas etibarı ilə tropik və subtropik bitkilər olub, Asiya, Afrika, Amerika, Avstraliyanın tropik və subtropik meşələrində bitir. Ona görə də bizim şəraitdə otaq bitkisi kimi becərilir. Bunlardan ən çox istifadə olunanları aşağıdakılardır:

Aqava -Agave L.

Aqavakimilər fəsiləsindəndir. Bu bitkilərin iri, ətli, əyilmiş yarpaqları o qədər möhkəmdir ki, onları hətta çox çətinliklə əymək olur. Yarpaqların kənarı çox tikanlı olur. Vətəni Meksikadır. Aqavanın bəzi növləri Abşeronda açıq şəraitdə yaşıllaşdırmada istifadə olunur. Öz vətənində bu bitki çox iri olub yarpaqları bəzən 3 m-ə çatır. Aqavalar adətən ömründə 1 dəfə çiçəkləyir və çiçəkləmə qurtarandan sonra məhv olur. Belə bitkilərə monokarp bitkilər deyilir. Ömrünün 6-10-cu ilində aqavanın mərkəz yarpaqlarının arasında çiçək oxu əmələ gəlir, inkişaf edərək 10-12 m hündürlüyə qalxır (şək.66). Saplağı üzərində 4000-ə qədər xırda güllərdən ibarət olan çiçək qrupu əmələ gəlir. Meksikalılar çiçək oxunu dibdən kəsib oradan çıxan şirəni toplayırlar. Bu şirəyə «akvamael», yəni bal suyu deyilir. Gündə hər bitki 5 litrə yaxın şirə verir. Şirəvermə

müddəti 8-9 ay davam edir. Bitki məhv olana qədər 1 ton verə bilər. Bu şirədən meksikalılar «Tekilla» adlı arada düzəldirlər. Çiçək açandan sonra məhv olan ana bitkinin yuM larında bir neçə kiçik bala bitkilər əmələ gəlir ki, onlar d| əslində həmin bitkinin ömrünü davam etdirir.

Abşeronda açıq şəraitdə əsasən Amerika aqavası əkilib becərilir.

Ayıldöşəyi - *Felices L.*

Əsil qıjıkimilər fasiləsindən olub bir çox növləri vardır. Otaq bitkisi olaraq hündür nefrolepis (*Nephrolepis splendcna*) növündən istifadə olunur. Vətəni Amerikadır. Kökümsovu bərk, yarpaqları sıx yerləşməklə, uzunluğu 1 m və daha çox olmaqla lələkvari kəsimlidir. Bunlar çoxlu yaşıl kütləyə malik olub tropik meşələrdə bitir. Gözəl və iri yaşıl yarpaqları ilə çox bəzəkli olub, otaq bitkisi kimi geniş istifadə olunur (şəkl.67), Ayıldöşəyi sporları və kolu bölməklə çoxaldılır. Onlar bir qədər kölgə yerlərdə daha yaxşı bitirlər. Günəş şüasının birbaşa təsirindən tez xarab olur. Torpağa tələbkardır. Bağ torpağı, tor I və qumun qarışığının hazırlanmış torpaqlarda yaxşı bitir. Ayıldöşəyi havanın və torpağın rütubətinə tələbkardır. Ona görə də onu sistemətik olaraq suvarmaq lazımdır. Ayıldöşəyin bir neçə başqa növləri də otaq bitkisi kimi əkilib becərilir.

Şək. 54. Ərkəvan

Şək. 56. Forzisiya

Şək. 57. Hibiskus

Şak. 58. Xenomeles (Yapon heyvası)

Şak. 59. Qızıl gül

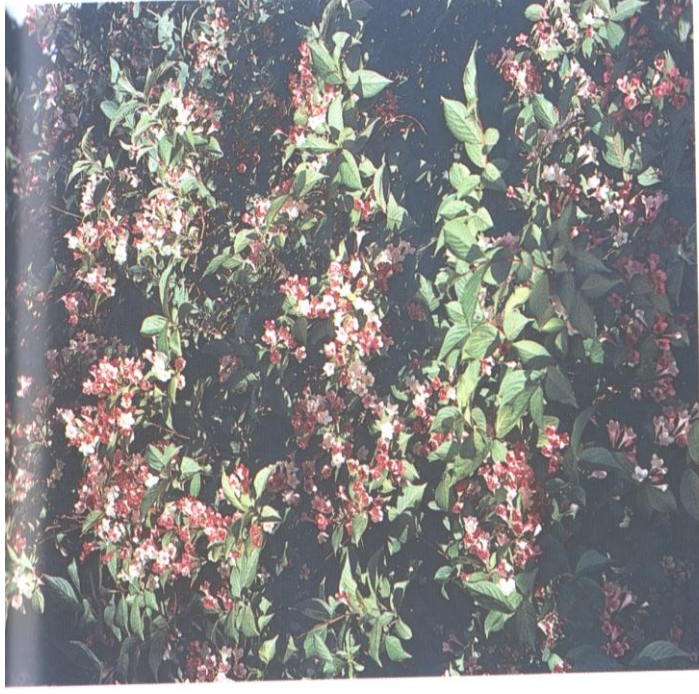
Şək. 60. Pittosporum

Şək. 61. Suzanbağı (Nilüfer)

Şək. 62. Topulqa

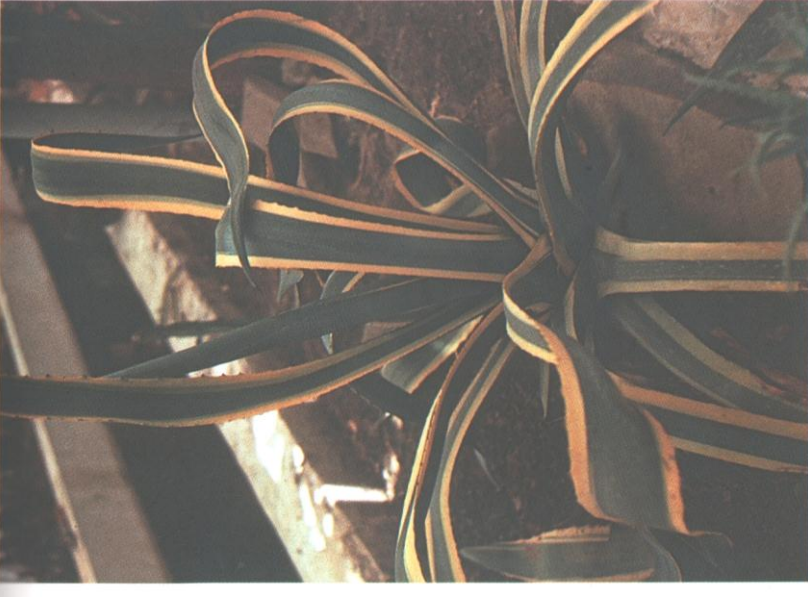
Şək. 63. Vegelya

Şek. 64. Yemişan

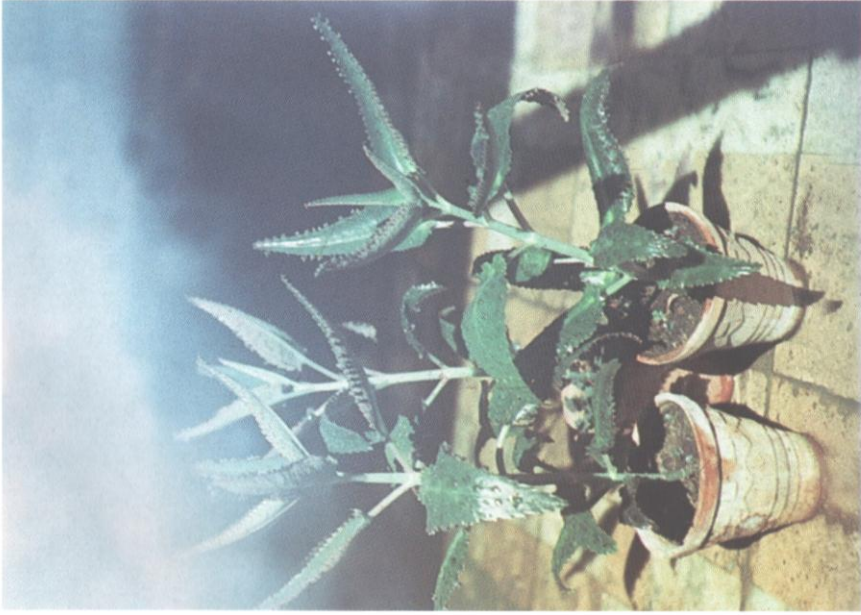
Şek. 65. Zirinc

Şak. 66. Aqava

Şak. 67. Ayidöşəyi

Şək. 68. Briofilym

Şək. 69. Bouqainveliya

Amarillis- nergizçiçəyi - AmaryllisL.

Çox qəşəng gülləri olan bu bitkinin vətəni Cənubi Afrikadır. Lakin bu cinsdən olan digər növlər başqa ölkələrdə yayılmışdır. Bizim otaqlarda ən geniş becərilən belodonna amarillisidir. Nərgizkimilər fasiləsindən olub vətəni Kamı səhrasıdır. Amarillis qədim yunan şairi Teokritin «İdilya»sındakı naxırçı qızın adıdır. Bitkinin növ adı olan belodonna isə «qəşəng» deməkdir.

Amarillis adətən yazda (aprel-may), bəzən isə yayda (avqust) gül açır. Bitkini işıqlı pəncərələrdə saxlamaq lazımdır. Toxum və soğancıqları ilə çoxaldılır. Bir soğan il ərzində 2-3 bala soğancıq verir. Soğancıqları ana soğandan yazda ayırmaq lazımdır. Bu vaxt bitkinin torpağını da təzələmək olar. Bu tədbiri 2-3 ildə bir dəfə etmək lazımdır. Amarillis üçün əlverişli torpaq 1 hissə şirəli qum və 0,5 hissə çürümüş peyin qarışığıdır. Gül açan vaxt və ondan sonrakı dövrdə bitkiyə peyin şirəsi vermək məsləhətdir. Torpaq qarışığına bir qədər sümük unu və ağac kömürü qatmaq olar. Amarillisi gül açan vaxt bol suvarmaq lazımdır. Oktyabr ayından fevral ayına qədər amarillis boy və inkişafını bir qədər azaldır. Onu bu vaxt az sulayıb sərin yerdə (8-10°) saxlamaq lazımdır.

Asparaqus -AsparagusL.

Bu, yunan dilində «bərk yapışan», yaxud «bərk cıran» kimi tərcümə olunur ki, bu ad ona cinsin bir çox növlərinin zoğlarında hər şeyə ilişən iti tikanlarına görə verilib. Qulançar və ya mərəçüyü 4000 il bundan əvvəl qədim Misirdə, daha sonra isə qədim Romada məlum idi. Bu bitkinin toxumlarını münbit torpağa səpib, cücərtilərinin üstünə 3 il hər il 20 sm qalınlığında torpaq tökürlər. Yeraltı kökümsovlardan çıxan cavan qahn və şirəli zoğları kəsib bişirir və yeyirlər. Bu bitkinin bizim respublikamızda yayılan növlərinin də cavan budaqları bişmiş halda yeyilir.

Qulançar cinsinin bütün növlərinin yarpaqları iynəşəkillidir. Bitkidə bəzən yarpaqlar atrofiyaya uğrayır və onların vəzifəsini yarpaq qoltuğunda əmələ gəlmiş «kladodi»lər yerinə yetirir. Kladodilər bitkilərin təkamül prosesində quraqlıq şəraitinə uyğunlaşaraq əmələ gəlmişdir. Qulançanın yaşıl budaqlarından gül dəstəsini bəzəmək və ona yaraşlıq vermək üçün istifadə olunur.

Otaq şəraitində bitən qulançar növləri bir başa düşən günəş şüalarını sevmir, lakin işıqlı yeri sevir. Buna baxmayaraq, bu bitki kölgədə də pis inkişaf etmir. Qulançar geniş qibçək, yüngül və münbit torpağa həssasdır. Yay ayları bitkini tez-tez çiləmək, qış ayları isə nisbətən sərin yerdə (10-12°) saxlayıb mülayim suvarmaq lazımdır. Cavan bitkiləri hər il, yaşlı bitki-

lori isə hər 2-3 ildən bir təzə geniş dibçəyə köçürmək məsləhətdir. Ən çox lələkvəri asparaqus (*A.plumosus*) və b. əkilib becərilir.

Qulançan toxumla və kökümsovlannın bölünməsi yolu ilə çoxaltmaq olar. Toxumlar çox gec cücərti verir. Bitkini bölmək üçün onu dibçəkdən çıxanb bir neçə hissəyə ayırırlar. Elə etmək lazımdır ki, bir hissədə həm kökümsov, həm də bir yerüstü zoğ qalsın. Bitkini yazda bölmək məsləhət görülür. Bəzi Afrika növləri (Şprenqeri qulançan) Abşeronda açıq şəraitdə 6-9 ay müddətində gül kompozisiyalarını bəzəmək üçün istifadə edilə bilər.

Aspidistra - Aspidistra Ker- Gawl.

Otaq bitkiləri içərisində ən davamlı növdür. Zənbaqkimilər fasiləsindən olan bu bitkinin vətəni Çin və Yaponiyadır. Bitkinin kökümsovlan torpağın bitkinin üst qatlarında yerləşir. Onun üstündə çox miqdarda saplağı olan enli və uzun yarpaqlar omələ gətirir. Aspidistra yunan dilində «qalxan» deməkdir. Bu da bitkinin yarpaqlarının bir növ yastı qalxana oxşamasına görədir. Ən çox istifadə olunan enliyarpaq aspidistradır (*A.elatior*). Bu bitki işıqlı və eləcə də az işıq düşən şəraitdə belə yaxşı bitir. Ona görə də az işıqlı binalarda bu bitkidən daha çox istifadə etmək olar. Torpağa az tələbkardır, quraqlığa davamlıdır. Daha yaxşı inkişaf etməsi üçün onu qışda nisbətən

sərin (+ 15° C) otaqlarda saxlamaq, yazda isə dibçəyin torpağınl dəyişdirmək lazımdır. Belə etdikdə bitki yaxşı böyüyüb inkişaf edir. Bitkini əkərkən kökümsovu üst tərəfdən torpaqlamırlar, Bitkini əsasən kökümsovunu bölməklə çoxaldırlar. Bunun üçün yayda aspedistranı dibçəyindən çıxarıb, kökümsovunu 11l bıçaqla bir neçə hissəyə bölürlər. Kəsilən hissənin xəstəliyi» tutulmaması üçün ora əzilmiş kömür tozu tökməklə, torpağıl əkilir. El arasında bu bitkini bəzən «məhriban ailə» dw adlandırırlar. Bu ad bitkiyə hər bir şəraitdə artıb inkişaf edərək, sıx kol əmələ gətirmək xüsusiyyətinə görə verilib. Enliyarpiq aspedistra sənaye müəssisələrində, sex və digər istehsalsalat binalarının yaşıllaşdırılmasında geniş istifadə oluna bilər.

Beqoniya - şamdangülü- *Begonia L.*

Ətirşahkimilər fasiləsindən olan otaq bitkiləri arasında ən geniş yayılan qrupa daxildir. Onun 400-ə yaxın növünün əksəriyyəti tropik Amerikada, az hissəsi Madaqaskar, Çin, Yaponiya və digər ölkələrdə yayılmışdır. Bitkinin adı XVII əsrdə San-Dominqoda yaşamış həvəskar gül becərən fransız Beqonun şərəfinə adlandırılmışdır.

Xarici görünüşünə və bioloji əlamətlərinə görə beqoniyalar 3 qrupa bölünür: yeraltı orqanı kökyumrulu, kol formalı və yarpaqlı. Bütün beqoniyalar nisbətən kölgə yeri sevir. Kökyumrulu qrupa aid olan beqoniya ən geniş yayılmışdır. Beqoni-

yanın gülləri müxtəlif rəngdə olub, əsasən yay aylarında gül «çır. Bu qrup beqoniyalar əsasən toxumları ilə çoxaldılır. Lakin vegetativ yolla da olxaltmaq olur. Toxumları istixanalarda dekabr-yanvar aylarında səpmək məsləhətdir. Toxumlar 20-25° (temperaturda daha yaxşı cücərir. Bütün beqoniya qrupları bu qayda ilə artırılır. Kökyumrulu beqoniyalar qışda yarpaqlarını tökür. Yazda (mart) kökyumrusunu qidah torpağa əkmək lazımdır (1:1:1 nisbətində meşə, yaxud çürüntülü torpaq, şirəli qum və yanmış peyin). Kol qrup beqoniyalar nisbətən iri zoğlar omələ gətirib kol forması alır. Bunlar qışda da gül açır və böyüyüb inkişaf edir. Yazda onlar təzə torpağa köçürülüb budanır. Qələmlə çoxaltma üçün cavan zoğlardan 6-8 sm uzunluğunda qələm kəsib yaz-yay aylarında iri dənəvər quma basdırılır. Qələmlər, çox tez müddətdə kök əmələ gətirir. Yarpaqlı qrup beqoniyanın becərilməsi və ona aqrotexniki qulluq qaydalarına kol qrup beqoniyalarına da aid etmək olar.

Briofillium - Bıyophillium Salisb.

Briofillyum gövdəsi və yarpaqları ətli olan müxtəlif formalı yarım koldur. Dovşankələmikimilər fəsiləsindəndir. Yarpaqları sadə, tam olub növbəli düzülüşlüdür. Çiçəkləri 2-5 üzvlü çiçək yanlığına malikdir. Meyvəsi qutucuqdur. Otaq şəraitində ən çox kolanxoe və briofillium adı ilə əkilib becərilir. Bitkinin vətəni Cənubi Afrikadır. Yarpaqları qalın xətvəri olub

Üzəri nöqtə şəklində qonur ləkələrlə örtülüdür. Yarpaqların uclarında tumurcuqlar əmələ gəlir və bunlar torpağa düşdükdə böyüyərək yeni bitki əmələ gətirirlər (şək. 68). Ona görə də bu bitkiyə bəzən «diri-doğan» da deyirlər. Briofillium toxumları, qələmləri və tumurcuqları ilə çoxalır. Toxumları mart ayında səpilir, səpin üçün bir hissə meşə torpağı, % hissə qum qanşığından istifadə olunur. Qələmlər, yarpaq qələmləri və yarpaq üzərində əmələ gələn tumurcuqla çoxaldılma yazda aparılır. Qələmlər əsasən təmiz quma əkilir. Briofilliumu yayda açıq yerdə saxlamaq olar. Bitki vaxtaşırı suvarma tələb edir. Qışda 15-20°C otaq temperaturunda saxlanılır və hərdən suvarılır.

Dərman bitkisi kimi çox istifadə olunur.

Bougainvelleya - Bougainvillea Comin. ex Juss.

Gecəçiçəyikimilər fasiləsindən olub sarmaşın koldur. Bunun vətəni Cənubi Amerikadır. Geniş yayılmış 8 növü vardır. Oranjeriyalarda ən çox bir növü - çılpaq bouqaienvelleya (*Ä glabra Choisy*) əkilib becərilir. Bu növün vətəni Braziliyadır. 5-6 m qədər uzanan sarmaşın koldur. Yarpaqları tərs yumurtavari, 7-10 sm uzunluqdadır. Çiçək altlıqları enliyumurtavari, əsası ürəkşəkilli, ucları sivri olmaqla nanncı, qırmızı, al-qırmızı, ağ rəngdədir (şək. 69). Çiçəkləri budaqların uc hissəsində çiçək altlıqlarının qoltuqlarında 2-3-ü bir yerdə yerləşmişdir. İyun ayından başlamış dekabra qədər bol çiçəkləyir. Qələmləri və

toxumları ilə çoxalır. Qələmlərlə çoxalma isti pamiklərdə ıparılır. Münbüt, rütubətli torpaqlarda yaxşı bitir. Dibçəkdə becərdikdə vaxtında suvarmaq və bitki böyüdükə onu iri qaba köçürmək lazımdır.

Çin qızılgülü - *Hibiscus L.*

Əməköməcikimilər fəsiləsindəndir. Bu bitkinin vətəni Cənubi Çin və Şimali Hindistandır. Müxtəlif rəngli qram-inafonaoxşar iri gülləri yaz aylarından başlayaraq qış aylarına qədər bitkiyə gözəllik verir. Bitkinin güllərinin ömrü cəmi 1-2 gündür (şək.70).

Qış ayları bitkini adətən sərin yerdə saxlamaq məsləhətdir (15-16°C). Belə halda bitki çox vaxt yarpağını töküb qış istirahətinə keçir. Yazda (mart) bitki münbit torpağa əkilməlidir. Torpağın bir hissəsi gilli, bir hissəsi şirəli qum, bir hissəsi çürümüş peyindən ibarət olmalıdır. Əkməzdən əvvəl bitkini budamaq lazımdır. Yeni torpağa əkilmiş bitki güclü zoğlar əmələ gətirir. Ona görə də iyul ayında bitkini bir də budamaq olar. Bitki noyabr ayında gül açır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu bitkinin şirəsi ayaqqabı sənayesində rəngləmə işlərində geniş istifadə olunur. Çiçəkləri başın tükünün tökülməsinin qarşısını alır.

Çin qızılgülü qələm ilə çoxaldılır. Bunun üçün ən əlverişli vaxt may-iyul aylarıdır. Bitkinin yaxşı inkişafı üçün

işıqlı, gün tutan yer lazımdır. Yay, yaz, payız ayları müntəzəm suvarılmalıdır.

Delosperma - *Delosperma N.E.Br.*

Yuxarıda göstərilən cinslər kimi delospermanın da növ«ləri çoxillik ot, yaxud yarım-kol bitkilərdir. Təbii şəraitdə onları qumsal torpaqlarda, qayalarda, dərələrdə və düzənliklərdə bilir Bu bitkilər bütün il boy artır və uzun müddət gül verirlər. İli cinsin birinci il gülaçma qabiliyyətinə malik olan növləri var.

Delosperma həm otaq bitkisi kimi, həm də açıq şəraitdə park və bağların yaşıllaşdırılmasında geniş istifadə oluna bilər. I

Qeyd etdiyimiz kimi, kaktus və mezombriantemlərlə yanaşı, həqiqi sukkulentlər də vardır. Ümumiyyətlə, sukkulentlər 40-dan çox fəsiləyə aid olan bitkilərdir.

Dovşankələmi - *Sedum L.*

Bu cinsin növləri Azərbaycanda da bitir. Dovşan kələmi qədim vaxtlardan dərman bitkisi kimi istifadə olunub. Bu cinsin ayrı-ayrı növlərinin yarpaqlarını əzib yaranın üzərinə qoyurdular. Qədim yunan rəvayətinə görə Herkulesin oğlu Telefosn Axillis tərəfindən nizə ilə ağır zərbə endirilmişdi. Bu yaranı sedumun bir növünün yarpağı ilə sağaltmışlar. O növ hazırda telefium sedumu adlanır. Bu cinsin 250-dən artıq növü Amerika, Asiya, Avropa və Afrika qitələrində yayılmışdır. Bu cinsin

növləri Abşeronda örtülü və açıq şəraitdə yaşıllaşdırma işlərində geniş istifadə olunur.

Euxaris (Amazon zambağı) - *Eucharis Planch et Lind.*

Nərgizkimilər fasiləsinə aid olan otaq bitkiləri içərisində ən yaraşılıq bitkilərdəndir. Çiçəkləri nərgizin çiçəklərinə oxşayan bu bitkinin vətəni Ekvatorial Amerikadır. Gül açma müddəti oktyabr ayından yanvar ayına kimidir. Gülün xoş ətri vardır. Bitki ikinci dəfə yaz aylarında çiçək açır. Euxaris yunan dilində «qəşəng», «xoşagələn» mənası verir. Bu bitki bir qədər qulluğa tələbkar olduğundan, onu becərmək üçün diqqətli olmaq lazımdır. Euxarisi işıqlı, gün şüalan düşməyən yerdə yerləşdirmək məsləhətdir. Bu bitki üçün iyul-avqust ayları istirahət müddətidir. Yəni onda inkişaf prosesi getmir. Ona görə bu vaxt onu suvarmaq məsləhət görülmür. Bitkinin dibçəyinin torpağını 3 ildə bir dəfə istirahət dövründə dəyişdirmək lazımdır. Torpağın qanşığı çox münbit olmalıdır (2 hissə çürün- tülü, 1 hissə gilli torpaq, 1 hissə yanmış peyin, 1 hissə dənəvər qum). Əkin üçün dayaz və geniş dibçək lazımdır. Qeyd etmək lazımdır ki, euxarisin soğanaqları yanlarından xırda soğancıqlar əmələ gətirir və bu soğancıqlar ana bitkidən ayrıldıqda bitki çiçək açmır. Qış ayları bitkini havası 16-18°C-dən aşağı olmayan otaqda saxlamaq lazımdır.

Əzvay (Aloe) - *Aloe L.*

Zanbaqkimilər fəsiləsindədir. Kulturaya keçirilmiş on qodim bitkilərdən biridir. Hələ 2000 il bundan qabaq bu bitkiyi» Fələstin və Ərəbistan bağlarında təsədüf olunurdu. Vətəni Cənubi Afrikadır. Bitkinin adı ərəbcədən götürülmüşdür. Daxili yaşıllaşdırmada bu cinsin bir çox növü becərilir. Lakin daha geniş yayılmış növ ağacvari əzvaydır ki, bu ən çox dərman bitkisi kimi istifadə olunur (şək.71). Müalicə təsiri göstərən maddə bitkinin yarpaqlarında olan alonindir.

Ətirşah - *Pelargonium L.Her.*

Ətirşahkimilər fəsiləsindəndir. Otaq bitkiləri arasında özünəməxsus ətirli iyi olan ən qədim bitkidir. Ətirşahın dünyada 250-yə qədər növü vardır. Bu növlərin hamısı pelorqoniya cinsinə daxildir. Ətirşahın bir çox növünün vətəni Cənubi Afrikadır. Pelorqoniya yunan dilində «duma dimdiyi» deməkdir. Bu ad bitkinin gülünün tozlandıqdan sonra meyvəsinin böyüyüb duma dimdiyinə oxşamasına görə verilib.

Ətirşahı toxum və yaşıl qələmləri ilə çoxaltmaq olar. Otaq şəraitində ən əlverişli üsul qələmlə çoxaltmadan Bitkini qələmlə bütün il boyu çoxaltmaq mümkündür. Ən yaxşı nəticə yaz-yay aylarında əldə edilir. 10-12 sm uzunluğunda kəsilmiş yaşıl qələmləri 1-2 saat saxladıqdan sonra, dənəvər quma, bir- birindən 7-8 sm məsafədə və 3-5 sm dərinliyində basdırıb, 18-

20°C temperatur şəraitində saxlayırlar. Ətirşahın yaxşı inkişafı üçün münbit torpaq tələb olunur. Bu bitkilər 1:1 nisbətində gilli torpaq, qum, çürümüş peyin və 3 hissə adi torpaq qarışığında yaxşı böyüyür. Onun əkildiyi dibçəyin torpağını hər ilin yaz foslində dəyişdirmək lazımdır. Bitkinin şaxələnməmiş budaqları budanmalıdır.

Ətirşahı yaz, yay, payız ayları işıqlı və isti, qış ayları isə nisbətən sərin yerdə (13-15°C) saxlamaq lazımdır. Bu bitkinin növlərindən ən geniş yayılanı çəhrayı ətirşahdır. Həmin növün yarpaqlarının tərkibində çoxlu miqdarda ətirli efir yağı vardır ki, bu da ətriyyat sənayesində çox baha olan qızılgül yağını əvəz edir. Bu keyfiyyətinə görə ətirşahı hələ keçən əsrin əvvəllərində Əlcəzairdə, sonralar isə İspaniya və Cənubi Fransada açıq şəraitdə becərməyə başlamışlar.

Keçmiş ittifaqda ətirşahın ilk plantasiyaları 1929-cu ildə salınmışdır. Ətirşah əsasən Abxaziyada, Şərqi Gürcüstanda, Tacikistanda və Azərbaycanda becərilir. Respublikamızda açıq şəraitdə ətirşahı qələm vasitəsilə çoxaldıb birillik bitki kimi becəirlər.

Fikus - *Ficus L.*

Tutkimilər fasiləsindən olub otaq şəraitində ən geniş yayılmış bitkilərdəndir. Bunlardan geniş becəriləni elastik, benqal, sarmaşan və s. fikuslardır.

Benqal fikusu (*F. Bengalensis*) Şərqi Hindistanın, tropik zonasında bitən nəhəng ağaclardır. Onların gövdəsində çoxlu miqdarda hava kökləri əmələ gəlir. Yarpaqları tam kənarlı, qahndairəvarıdır. 15-20 sm uzunluqdadır. Üstdən tünd-yaşıl, altdan açıq-yaşıl rəngdədir (şək.72).

Elastik fikus (*F. elasticä*). Buna rezin ağacı da deyilir. Asiyanın tropik meşələrində bitən 20 metrə qədər hündürlükdə ağacdır. Yarpaqları tam kənarlı, iri dərivari, ellipsvarıdır. Ağac yaralandıqda ondan süd rəngli şirə axır ki, bundan kauçuk alınır. Hələ Braziliyada həqiqi kauçuk ağacı tapılana qədər, elastik fikus kauçuk almaq üçün geniş əkilib becərilirdi. Otaq bitkisi kimi çox qiymətli hesab olunur.

Sarmaşan fikus (*F.pumilä*). Bu növ də tropik və subtropik meşələrində yayılmaqda kökləri vasitəsilə divara, ağaca sarmaşır. Yarpaqları 10 sm uzunluqda olub dərivari, tam kənarlıdır. Sarmaşan bitki kimi istifadə olunur.

Fikuslar Hindistanın cəngəlliklərində bitən tipik bitkidir. Fikusun lüğəti mənası qədim latın dilində «əncir» deməkdir. Bu ad həmin cinsə daxil olan bitkilər içərisində ən geniş yayılmış əncir ağacına görə verilib. Beləliklə, Abşeronda geniş yayılmış əncir ağacı ilə otaq şəraitində becərilən fikusların xarici görünüşündə böyük fərq olsa da onların əcdadı birdir. Yəni əncir (Qafqaza o, cümlədən Azərbaycana) Hindistandan gətirilmiş, uzunmüddətli şəraitə uyğunlaşaraq indiki formaya düşmüşdür

Bizim otaq şəraitində bitən fikus növləri öz vətəninə çoxnəhəng olur. Bitkinin nəhəngliyini hələ eramızdan əvvəl ilk nəbatatçı Teofrast Makedoniyalı İsgəndəri Hindistan səfərində inüsayət edən zaman təsvir etmişdir. Teofrast fikusun iriliyinə heyran qalaraq qeyd etmişdir ki, bu bitkinin hər yarpağı qalxan boyda olub özü isə 300 metrə kölgə salır. Hindistan meşə- lorində Benqal fikusunun elə ağaclarına rast gəlinir ki, onun çotiri bir hektar yerə kölgə salır. Fikus qələmlə çoxaldılır. Hər qələmin üzərində bir yarpaq və bir tumurcuq olmalıdır. Tez kök verməsi üçün qələmin əkilən ucunda 1-2 kəsik edilir. Qələmi bir neçə saat ilıq suda saxladıqdan sonra onu dənəvər quma basdırır və 23-25°C temperaturu olan yerə qoyurlar

Fikus tez böyüdüynə görə çox qida maddəsi tələb edir. Odur ki, onun torpağını hər il təzələmək lazımdır. Bundan olavə yaz-yay ayları bitkiyə əlavə üzvi və mineral gübrə vermək məsləhətdir. Tropik ölkələrdə bitməsinə baxmayaraq, fikus qış aylarında nisbətən sərin otaqlarda (10-15°C) qaldıqda, yaz-yay ayları daha yaxşı inkişaf edir. Yay ayları yarpaqlarına su çilədikdə daha yaxşı böyüyür.

Fuksiya (sırğagülü) - *Fuchsia L.*

Yağıotukimilər fəsiləsindəndir. Otaq bitkiləri içərisində on gözəl gülü olan bitkidir. Bunun müxtəlif rənglərdə sallanan çiçəkləri sırğanı xatırladır. Ona görə də buna sırğagülü deyirlər.

Gözəl gülünə görə orta əsr əlkimyaçıları bu bitkini «tilsimli» adlandırmışlar. O, 1696-cı ildə Cənubi Amerikada tapılmış və XVII əsrdə yaşamış Fuks adlı nəbatatçının şərəfinə fuksiya adlandırılmışdır. Ən çox yayılmış növləri incə, tünd-qırmızı fuksiya və s.-dir

Fuksiyanı qələm və toxumları vasitəsilə çoxaltmaq olar. Qələmi erkən yazda, yaşıl budaqdan 6-8 sm uzunluğunda kəsib, fevral-aprel aylarında dənəvər qumda basdırmaq lazımdır. Toxumla çoxaltdıqda toxumları fevral-mart aylarında səpilir. Səpin üçün əlverişli temperatur 15-18°C olmalıdır.

Fuksiyanın yaxşı inkişaf edib, normal böyüməsi üçün yarımkölgə yer, qidalı torpaq, rütubətli hava, yaz-yay aylarında isə əlavə gübrə lazımdır.

Qışda bitkini 15-16°C-də saxlamaq və az su vermək lazımdır.

Hortenziya (Y apongülü) - *Hydrangea L.*

Daşdələnkimilər fasiləsindən koldur. Yarpaqları sadə, qarşı-qarşıya düzülmüşdür. Çiçəkləri sıx çiçək qrupuna toplanmışdır. Payızda çiçəkləyir. Münbit və lazımı qədər rütubəti olan torpaqlarda yaxşı bitir. Kölgəyə davamlıdır. Otaq şəraitində bağ hortenziyasından istifadə olunur. Çiçəklərinin rənginə görə bir çox çeşidləri vardır. Ağ, qırmızı, çəhrayı çiçəkli və s. Bunların yarpaqları iri, qarşı-qarşıya düzülmüş, kənarları dişli

dir. Çiçəkləri şarşəkilli və ya çətirə toplanmışdır (şək.73). İri çiçək qrupu ilə çox bəzəkliidir. Toxumları, qələmləri kök pöhrələri ilə çoxalır. Qələmlə örtülü şəraitdə yanvardan aprel ayına qədər çoxaldılır. Kök atmış qələmlər 7-9 sm-lik dibçəklərə əkilir. Bu dibçəklərə 2 hissə meşə torpağı, 1 hissə torf, 1 hissə qum qarışığı tökülür. Dibçəyə əkilən bitkilər temperaturu 10- 12° olan otaqlarda saxlanılır. Yazda-aprel ayında dibçəklə pamiklərə köçürülür və tədricən açıq havaya öyrədilir. Sonra bitkilər 2 hissə meşə torpağı, 2 hissə çimli torpaq, 2 hissə torf və 1 hissə qum qarışığı olan bir qədər iri dibçəklərə (diametri 9- 11 sm) köçürülür. Bu cür becərilən bitkilər ikinci ili mart - iyun aylarında çiçək açmağa başlayırlar.

Xlorofitum - *Chlorophytum Ker-Gawl.*

Zanbaqkimilər fəsiləsindəndir. Otaq şəraitində ən çox becərilən bitkilərdən biridir. Vətəni Cənubi Afrikadır. Bu bitki çox işıq tələb edir. Yarpaqlarının tünd^yaşıl rəngli olması üçün ona lazımı, qədər işıq tələb olunur. Bitkiyə ad rənginə görə verilib. Xlorofitum yunan dilində «yaşıl bitki» deməkdir. Bu bitki çoxlu miqdarda (4-10 ədəd) qamçıya bənzər çiçək oxu əmələ gətirir ki, onların da uclarında bir neçə xırda bitkicik olur. Bu xlorofituma xas elan xüsusiyyətdir. Buna görə də onu bəzən «diridoğan» adlandırırlar. Bitki yumşaq torpaqda daha yaxşı (1:1 nisbətində meşə torpağı, şirəli torpaq və 0,5 hissə

çürümüş peyin qarışığı) inkişaf edir. Bu bitki elə güclü kök sistemi əmələ gətirir ki, bəzən dibçəyin çatışmamasına səbəb olur Buna görə onu geniş dibçəyə əkmək lazımdır. Temperaturun dəyişməsi onun inkişafına çox təsir göstərir. Bu bitkinin ala-bəzək yarpaqları olan növləri də vardır. Vaxtaşırı suvarma tələb edir.

Karpobrotus - *Carpobrotus N.E.Br.*

Bu cinsin növləri də əvvəlki cinsin növləri kimi geniş ekoloji bitmə qabiliyyətinə malikdir. Buna görə onların içərisində ən çox əhəmiyyətli yeməli karpobrotusdur (*C.edulis*). Abşeronda açıq və örtülü şəraitdə əkilib becərilir. Çox cəz- bedici qırmızı çiçəkləri var. Karpobrotus növlərinin çiçəkləmə dövrü qısa olsa da (15-20 gün) veqetasiya dövrü il boyu davam edir (şək. 74). Lakin, qışın soyuq, yaxud yayın isti ayları bir qədər zəifləyir. Hər iki cinsin növləri quraqlığa davamlı olub suarmaya az tələbkardır. Belə ki, açıq şəraitdə yay vaxtı 1- 2dəfə yüngül suvarma kifayət edir.

Kliviya - *Clivia Lindl.*

Bu cinsin otaq şəraitində miniata, yəni susevən növü daha geniş becərilir. Həmişəyaşıl yarpaqları olan bu bitkinin vətəni Cənubi Afrikadır. Bitki yaz, yay və hətta qış aylarında gül açır. Bir bitkidə adətən 2-3 çiçək saplağı əmələ gəlir ki, hər

saplağın üzərində 5-10 ədəd çiçək olur (şək. 75). Nərgiz-ciçəkkimilər fasiləsindən olan kliviya çox davamlı bitkidir. Kölgəli yerlərdə yaxşı bitib inkişaf edir. Lakin gül açdıqda onu daha işıqlı yerə qoymaq lazımdır. Qış aylan (gül açmayan vaxt) sərin yerdə saxlanılıb az suvarılmalıdır. Çiçək saplağı inkişafa başladıqda onu isti yerə keçirmək lazımdır.

Kliviya kökümsovları və toxumları ilə çoxaldılır. Toxumdan alman bitki 5-6-cı il, kökümsovları bölməklə çoxaldılan bitki isə 2-3-cü il gül verir. Kökümsovların ən yaxşı bölünmə vaxtı fevral-mart aylarıdır. Bu zaman bitkinin torpağını da təzələmək olar. Kliviyanın qalın ətli kökləri onun ağır torpaq sevdini göstərir. Ən yaxşı torpaq qarışığı 1 hissə meşə, 1 hissə gilli torpaq, 1 hissə şirəli qum və 1 hissə çürümüş peyindir. Kliviyanın yarpaqları tökülmədən bitkinin üzərində bir neçə il qalır. Buna görə bitkinin yarpaqlarını tez-tez silib onu təmiz saxlamaq lazımdır. Ümumiyyətlə, bu məsləhət bir çox bitkilərə aiddir.

Krinum - *Crinum L.*

Nərgizçiçəkkimilər fasiləsindən olan bu bitki çoxillik ot bitkisi olub, vətəni Cənubi Afrikadır. Onun yeraltı orqanı iri soğandır. Yarpaqları həmişəyaşıldır. Krinum yunan dilində «zanbaq» deməkdir. İri soğanağı və inkişaf etmiş kökləri olduğundan bitkini adətən böyük dibçəyə əkilər. Qış ayları

krinum az, yaz-yay və payız aylarında isə bol suvarmaq lazımdır. Krinum şəraitdən asılı olaraq müxtəlif vaxtda gül açır. Bizim şəraitdə çox vaxt yaz və payız fəsli gül açır. Hər çiçək qrupu üzərində 10-15 ədəd gözəl gülü olur. Krinum havanın və torpağın uzun müddət quru olmağına davamlıdır. Lakin yaxşı böyüyüb inkişaf etməsi üçün işıqlı yeri sevir. Yuxarıda göstərilən soğanaqlı bitkilər üçün hazırlanan torpaq qarışığı krinum üçün də yararlıdır. Krinum soğancıqları və toxumları ilə çoxalır. Soğanağı dibçəyə əkəndə, soğanağın üst hissəsi torpağın səviyyəsindən yuxanda qalmalıdır. Toxumdan alınan bitki il boyu inkişaf edir və bir ildə 4-5 yarpaq əmələ gətirir. Ona görə bitkiyə bu vaxt su verib isti yerdə saxlamaq lazımdır.

Koleus - (Gicitkan) - *Coleus*Lour.

Dodaqçiçəkkimilər (*Labiatae*) fəsiləsindəndir. Bəzən buna gicitkangülü də deyirlər. Bəzən bağçılıqda geniş istifadə edilən çox gözəl və alabəzək yarpaqları olan bu bitkinin vətəni Yava adalarıdır. Beqoniyalardan fərqli olaraq bu bitki günəş şüalarını sevir və günəş düşən yerdə onun yarpaqları daha da alabəzək olur (şək.76). Bitki ilboyu isti sevir. Temperatur 18°C- dən aşağı olduqda koleus öz dekorativliyini itirir. Koleus həm toxumla, həm də qələmlə çox asanlıqla çoxaldılır. Toxumları yazda (mart) 18-20°C temperaturu olan şəraitdə səpirlər. Qə

ləmlə koleus yaz, yay və payız aylarında çoxaldılmalıdır. Çox uzun olmayan qələmləri dənəvər quma əkmək lazımdır.

Koleus qidalı torpaq sevir. Beqoniya üçün hazırlanan torpaq qarışığı koleus üçün də yararır. Bitkiyə kol forması vermək üçün onun üst cavan budaqlarını vaxtaşırı budamaq lazımdır.

Qulançar - *Asparagus L.*

Qulançarkimilər fəsiləsindəndir. Latin dilində asparagus adlanır. Bu söz fransızca «formakope» olub, lüğəti mənası «dərman hazırlamaq» deməkdir. Azərbaycan rayonlarında qulançar və mərəcüyüd adı ilə tanınan bu bitki Qulançarkimilər fəsiləsinə aid olub, dünyada 300, keçmiş ittifaqda 29, o cümlədən, Azərbaycanda 9 növü yayılmışdır. Qulançar cinsinin vətəni Cənubi Afrikadır. Hazırda Asiyada və Avropada yayılmış növlərin əcdadları Cənubi Afrikadan miqrasiya etmiş, uyğunlaşmış və burada növ kimi təsdiq olmuşdur. Lakin biz burada yabanı halda bitən qulançar növlərindən yox, otaq şəraitində becərilən lələkvəri və şperengi növlərinin adlarını çəkirik. Bu növlər geniş yayıldıqlarından onların təsvirini vermirik.

Lantana (Minaçiçəyi) - *Lantana L.*

Minaçiçəyikimilər fəsiləsindən olub yarımkoldur. Otaq bitkisi kimi lantana kamara (*L.camarä*) və hibrid lantana (*Z.*

hybrida nanä) əkilib becərilir. Lantanın budaqları dördküncü olub yarpaqları qarşı-qarşıya yerləşmişdir. Çiçəkləri boruvari sarımtıl, çəhrayı, hibrid lantanın isə müxtəlif rənglidir. Minaçiçəyinin vətəni tropik Amerikadır. Lantana üçün torpaq qarışığı 2 hissə çəmən torpağından, 1 hissə yarpaq çürüntüsü və meşə torpağından, 1/4 hissə çürümüş peyindən və 1/4 hissə qumdan ibarət olmalıdır. Yay vaxtı lantanı açıq şəraitdə də saxlamaq olar. Yay dövründə bitkini həftədə 2-3 dəfə, qışda isə 7-10 gündən bir sulamaq lazımdır. Yay dövrü bol çiçəkləyir, gözəl çiçəkli bitki kimi otaqların və eləcə də sənaye müəssisələrinin, sex və digər istehsal binalarının yaşıllaşdırılmasında istifadə oluna bilər. Toxumla və qələmləri ilə çoxalır. Toxumlar oranjereya və otaq şəraitində yeşillərə və dibçəyə səpilir. Cücərtilər bir qədər böyüdükdən sonra başqa qaba köçürülür. Qələmlər isti buğxanaya (parnikə) və ya istixananın qəfəsəsinə əvvəldən hazırlanmış torpaq qarışığına və ya təmiz quma əkilir. Qələmlər kök verdikdən sonra çıxarılaraq dibçəklərə əkilir. Bitkilərə sonrakı qulluq suvarmadan, əlavə yemləmə gübrələrindən, bitki böyüyəndə isə 2-3 ildən bir başqa daha iri dibçəyə köçürüb əkməkdən ibarət olmalıdır.

Lamprantus- Lampranthus N.E.Br

Bu cinsin növləri Abşeronda açıq şəraitdə də becərilir. İlin 6 ayı (may-oktyabr) bitki qırmızı rəngdə gül açır. Abşə

ronun iqlim şəraiti qazon yaratmaq üçün çətinlik törədir. Bu halda Lamprantusun növləri qazon bitkilərini əvəz edə bilər.

Mezembriantemlər - *Mesembryanthemum L.*

Sukkulentlər içərisində ən böyük və maraqlı qrup bitkilərdir. Abşeronda örtülü və açıq şəraitdə əkilib becərilir. Bu bitki ən çox Cənubi Afrikada yayılmışdır. Mezembriantemlər qrupunda 120 cinsə daxil olan 2500 növ bitki var. Bu növlərin əksəriyyəti Cənubi Afrikanın Mərkəzi hissəsində, Kani rayonunda yayılmışdır.

Mezembriantemlərin vegetativ üzvlərinin qəribə və maraqlı forma müxtəlifliyi onları dekorativ cəhətdən çox qiymətli və gözəl edir.

Abşeronda örtülü və açıq şəraitdə bir neçə perspektiv növləri becərilir.

Monstera - *Monstera Schott.*

Bir çox növləri vardır. Otaq şəraitində becərilən bitkilər arasında ən maraqlısıdır. Monsteraanın vətəni Braziliya meşələridir. Sarmaşan bitki olub, yarpaqlarının kənarları içəriyə doğru kəsimsizdir. Bu bitkinin toxumları vətəninə ən çox quşlar vasitəsi ilə yayılır. Toxumları ağacın gövdəsində bitən mamırın üstünə düşüb cücərməyə başlayır. Bu zaman o, kəndirə oxşayan köklərini yerə doğru uzadır. Yerə çatdıqda bitki intensiv boy

atmağa başlayır. Bu formada bitən bitkilərə yarımepifit bitkilər deyilir. İntensiv boy atan monstera sarmaşdığı ağacdən dirək kimi istifadə edir. Buna görə də bu bitkinin adı Monstera - yəni latın dilində «qəddar» deməkdir. Azərbaycanda, eləcə də Abşeronda otaq şəraitində becərilən delisioza monstera növüdür (şək.77). Delisioza latın dilində «dadlı» deməkdir. Bu ad həmin növə meyvəsinin ananas dadı və ətri verməsinə görə verilib. Monstera qulluğa bir o qədər tələbkər deyil. Işığa çox tələbkər olmadığı üçün onu pəncərədən bir qədər aralıda da saxlamaq olar. Bu bitkiyə qışda 10-15° C temperatur kifayətdir. O, vegetasiya dövrü boy atdığı üçün torpağını hər il təzələmək lazımdır. Bu növ 1 hissə çürüntülü torpaq, bir hissə şirəli qum və çürümüş peyin qarışığında yaxşı bitir. Yaz-yay dövrü bitkini həftədə 1 -2 dəfə suvarmalı və ayda iki dəfə peyin şirəsi, yaxud mineral gübrə verilməlidir (2 q azot və kalium gübrəsini 1 litr suda qarışdırmaq). Monsteranı qələm vasitəsi ilə çoxaltdıqda onun gövdəsini çox iri olmayan hissələrə doğrayıb (hər hissəsində bir tumurcuq qalmaq şərti ilə) nəm qumun üstünə qoyub çox də hündür olmayan şüşə qabla örtürlər. Qələmin kök atması üçün nisbətən yüksək - 20-25° C temperatur lazımdır.

Palmalar - Palmae Juss. (Arecacee).

Bu həmişəyaşıl və ən gözəl bitkidir. Dünyada 17 növü vardır ki, bunlar da tropik və subtropik qurşaqlarda yayılmışdır.

Azərbaycanda örtülü şəraitdə 10-a qədər palma növü becərilir. Bunlardan Vaşinqton, fmik, traxikarpus, xamerops və s. palma növlərini göstərmək olar.

Palma fəsiləsi içərisində ən məşhur və faydalı növ barmaqvan finik palmasıdır. Bəzən buna xurma palması da deyirlər. Barmaqvari fmik palması Şimali Afrikada (Ərəbistanda) bitir. Bu hündür gövdəli, 30 m hündürlüyə çatan bitkidir (şək.78). Yarpaqları 3 m-ə qədər uzunluqda olub, lələkvari, yaşıl-göy rəngdədir. Çiçək qrupu süpürgəşəkilli olub, yarpaqların qoltuğunda yerləşmişdir. Otaq şəraitində çox dekorativ palma kimi becərilir.

Kanar finik palması. Bu palma növü Kanar adalarında bitir. Hündürlüyü 15 m-ə çatır. Yarpaqları 4 m-ə qədər uzunluqda olub sıx çətiri xatırladır. Saplağı 80 sm-ə çatır. Saplağın kənarları tikanlıdır. Yarpaqcıqlar 50 sm-ə qədər uzunluqdadır. Otaq şəraitində yarpaqları 1,5-2 m-ə qədər olur. Çox qiymətli otaq bitkisi kimi becərilir. Otaq şəraitində yaxşı böyüyüb edir.

Vaşinqton palması. Otaq şəraitində səfə Vəşinqtoniya palmasından daha çox istifadə olunur. Bu palmanın vətəni Şimali Amerikadır. Vətəninə 25 m-ə qədər hündürlükdə olur. Yarpaqları 1,5 m uzunluqda, ellipsvar olub açıq-yaşıl rəngdədir. Yarpaq dilimləri 75 sm uzunluqdadır. Ucu iki bölüm- lüdür. Kənarları ağ, uzun sapvandır. Ona görə də buna səfə vəşinqtoniya palması da deyilir. Yarpaq saplağının aşağı hissə-

sədən sarımtıl tikanla örtülüdür. İri binaların daxili yaşıllaşdırılması üçün qiymətlidir.

Xamerops palması. Bu növ Aralıq dənizi ətrafında, Şimali Afrikada bitir. Bu palma 4 m-ə qədər hündürlükdə olur. Gövdəsi qəhvəyi rəngli, sərt liflidir. Yarpaqları 50-60 sm uzunluqda, sərt, yarım dairəvi olub dərin kəsimslidir. Üstdən boz, tünd-yaşıl, altdan boz rəngdədir. Yarpaq saplağı 75 sm-ə çatır. Saplağın kənarı seyrək tikanlıdır. Çiçəyi salxıma toplanmışdır. Otaq bitkisi kimi çox istifadə edilir.

Hündür traxikarpus (*Trachycarpus excelsä*). Bu palma növü Azərbaycanda istər açıq şəraitdə park və bağlarda, istərsə də otaq bitkisi kimi geniş əkilib becərilir. Bu palmanın vətəni Yaponiyadır. Açıq şəraitdə 10 m-dən çox hündürlüyə çatır. Gövdəsi qalın, qəhvəyi və boz-qara rəngli olub, liflidir. Yarpaqları yelpikvarı kəsimli, üstən hamar, yanlardan xırda dişlidir. Çiçəkləri ikicinsli olub, süpürgəyə toplanmışdır. Otaq bitkisi kimi geniş istifadə olunur.

Palmaların əksəriyyəti ikievlilik bitkidir. Bu bitkinin dişiciyi bir ağacda, erkəkciyi isə başqasında olur.

Palmalar çox geniş yayılmışdır. Belə zəngin bitki qrupunun kulturası barədə geniş məlumat olmadığından burada ətraflı danışmaq mümkün deyil. Ümumiyyətlə, palmalar otaq şəraitində çox davamh olur. Buna baxmayaraq, onların yaxşı inkişaf etmələri üçün gün tutan və havası təmiz olan yerlər

tələb olunur. Tropik ölkələrdən olan palmalar (Kariosta, Gentiya, Kokos palması) qışda isti və mülayim - 18°-dən yüksək şəraiti sevir. Subtropik palmalar - Xamerops, Kanar, Vaşinqtoniya və s. növlər qışda nisbətən sərin (5-8°) otaqda qalmalıdır.

Bütün palma növləri suya tələbkardır. Odur ki, palma becərilən dibçəyin torpağı həmişə nəm olmalıdır.

Palmaları əsasən toxumları vasitəsilə çoxaldırlar. Lakin bəzi növləri kök pöhrələri ilə də çoxaldıla bilər (Xamerops).

Palmanın toxumları otaq şəraitində isti yerdə qaldıqda cücərmə qabiliyyətini tez itirir. Toxumları istənilən vaxtda səpilə bilər, ancaq ən yaxşı səpin vaxtı yazın əvvəlləridir. Toxumları adətən dənəvər quma səpmək lazımdır. Qumun altından isə hazırlanmış torpaq qarışığı olmalıdır (1:1 nisbətində meşə, yaxud münbit torpaq və dənəvər qum). Belə hazırlanmış torpaqda cücərtilərin kökləri aşağı qata işlədikcə yaxşı qidalanır.

Toxumu bir-bir 7 sm dərinlikdə olan xırda dibçəyə də əkmək olar. Cücərti böyüdükdən sonra onu iri dibçəyə köçürürlər. Subtropik palmaların toxumlarının cücərməsi üçün 20-22°C, tropik palmalar üçün isə 28-30°C temperatur lazımdır.

Palmalar çox gec böyüyən bitkidir. Bu bitkilərə xas olan lələkli yarpaqlar 3-cü, bəzən isə 4-cü ildə əmələ gəlir. Bitkinin yaxşı inkişafı üçün yarpaqlara tez-tez ilıq su çiləmək lazımdır.

Palmaları 5 yaşından sonra kökünün nə vəziyyətdə olmasından asılı olaraq 1-2 ildən bir, diametri 4 sm olan başqa

iri dibçəyə göçürmək lazımdır. Çox iri bitkilər (15-20 yaşlı) çəlləklərdə becərilir.

Palmaların yarpaqları qədimdən sülh, təntənə və qələbə rəmzi olmuşdur.

Pandanus -*Pandanus L.*

Pandanuskimilər fasiləsindən olub tropik ölkələrdə bitir. Bir çox növləri vardır. Yarpaqları xətvəri olub kənarları iti mişarvarıdır. Yarpağı alt tərəfindən orta damar tikanlarla örtülüdür. Çiçəkləri süpürgələrə toplanmışdır (şək 79). Meyvəsi mürəkkəb çəyirdəkdir. Pandanus əsasən isti otaqlarda becərilir. Toxum və kök pöhrələri ilə çoxalır. Toxumları isti (28-30°C) temperaturu olan istixanalarda fevral ayında səpilir. Səpin üçün 1 hissə meşə torpağı, /2 hissə çay qumunun qarışığından istifadə olunur. Pöhrələr bitkinin gövdəsinin ətrafındakı hissədən kəsilir və 7 sm diametri olan dibçəklərə əkilir. Bu dibçəklərə altdan torpaq, üstən qum tökülür və aramla suvarılır. Suvarma aparıldıqda yarpaqların ortasına su düşməsinə imkan vermək olmaz, çünki bu yarpaqlar dibdən çürüyə bilər. Oranjereyalarda cələ-oxşar pandanus və xeyirli pandanus növləri əkilib becərilir. Bunlar xarici görünüşlərinə görə çox bəzəkli olub otaq bitkisi kimi geniş istifadə edilir. Qış dövrü pandanusu işıq düşən və temperaturu 10-12°C-dən aşağı olmayan otaqlarda saxlamaq məsləhətdir. Bitkilərə əsas qulluq vaxtında suvarmadan və bitki

böyüdükcə onun torpağına münbit torpaq əlavə edib başqa qaba köçürməkdən ibarət olmalıdır.

Peperomiya - Peperomia Ruiz et Pav.

İstiotkimilər fasiləsindən olub əsasən alçaq boylu ot bitkisidir. Yarpaqları müxtəlif formada və rəngdə olub əksərən ətli və tamlıdır. Çiçəkləri xırda olub nazik sümbülə toplanmışdır. Əsasən otaq bitkisidir. Onun növləri Cənubi Amerikada bitir. İsti oranjereyalarda, eləcə də otaq şəraitində əkilib becərilir. Həmişəyaşıl ətli yarpaqlarına görə çox bəzəkliidir. Əsasən maqnoliya yarpaq peperomiya əkilib becərilir. Toxumları və qələmləri ilə çoxaldılır. Toxumları mart ayında 1 hissə meşə torpağı və /2 hissə qum qarışığından hazırlanmış torpağa səpilir və xırda gözlü süzgəclə sulanır. Cücərtilər bir qədər böyüdükdən sonra xırda dibçəklərə köçürülüb əkilir. Qələmlərlə, o cümlədən yarpaq qələmləri ilə çoxaltma mart-aprel ayında aparılır. Kolu bölməklə çoxaltma mart ayında aparılır. İri bitkiləri əkmək üçün 1 hissə çimli torpaq, 1 hissə meşə torpağı, 1 hissə torf, /2 hissə təmiz qum qarışığından istifadə edilir. Bitkiləri inkişaf edib böyüdüyü dövrdə (yaz-yay) tez-tez, sakitlik dövründə isə aramla sulamaq lazımdır.

Sanseviyera - *Sansevieria Thunb.*

Zanbaqkimilər fəsiləsindəndir. Otaq şəraitində çox asanlıqla becərilən bu bitkinin vətəni tropik Asiyadır. Lakin bu na baxmayaraq havanın quraqlığına çox davamlıdır. Bu bitkinin həmişəyaşıl alabəzək, tünd-yaşıl, dik, uzun yarpaqları olur (şək.80). İlk dəfə Hindistanda kulturaya keçirilmiş olan ən qədim bitkilərdən biridir. Hindlilər onun yarpaqlarından lif alırlar, Bu lifdən sərt (cod) parça, ip və kəndir düzəldirlər. Bitkini həm yay, həm də qış aylarında mülayim sulamaq və işıqlı pəncərələrdə saxlamaq lazımdır. Belə olduqda onun yarpaqlarının rəngi daha intensiv olur. Bitkinin kök sistemi torpağın üst qatında inkişaf etdiyi üçün onu dayaz və geniş qaba əkirlər.

Sansiviyanı bölmə və yarpaq qələmi ilə çoxaldırlar. Maraqlıdır ki, ayrı-ayrı hissələrə kəsilmiş yarpaqlar quma basdırılanda kök verib inkişaf etmək qabiliyyətinə malik olur.

Bitkini çoxaltmaq üçün ən yaxşı vaxt yaz-yay aylarıdır. Kök vermiş, yaxud bölünmüş bitkini aşağıda göstərilən torpaq qarışığına əkmək lazımdır: 2 hissə meşə torpağı, 1 hissə şirəli qum və 1 hissə yanmış peyin. Bitkini əkdikdə dibçəyin yaxşı drenajı olmalıdır. Bitkinin yarpaqları alabəzək olub balıq pul- cuğuna bənzədiyi üçün onu bəzən «dumabalığının quyruğu» adlandırırlar.

Sempervirum - *Sempervirum L.*

Dovşankələmikimilər fasiləsindən olan bu cins bizim yabanı floramızda, eləcə də Asiyada və Avropada geniş yayılmışdır. Açıq şəraitdə daha yaxşı becərilir. Otaq şəraitində 1-2 ilə xəstələnir. Qədim yunanlar bu bitkiyə «aizon», romalıları isə bitkinin indiki adını- sempervirum deyirlər. Hər iki söz «Həmişəyaşayan» mənası verir. Bu ad bitkinin uzun müddət susuz qalıb yaşamaq qabiliyyətini itirmədiyinə görə verilib. Respublikamızın florasında bitkinin bir neçə növü yayılmışdır ki, bunların hamısı həm açıq, həm də örtülü şəraitdə yaşıllaşdırma işlərində istifadə oluna bilər.

Siklamen -*Cyclamen L.*

Novruzçiçəyikimilər fasiləsindən olan bu bitkiyə bəzən meşənovruzu da deyirlər. Yabanı halda yayılmış növləri vardır. Lakin otaq şəraitində becərilən Hersiya növü və onun hibridləridir. Bu bitkinin vətəni Kipr adası, Suriya və Fələstindir.

Siklamen qış ayları çiçək açır. Bu vaxt onları işıqlı və sərin (10-15°C) yerdə saxlamaq lazımdır. Bitkini suvaran vaxt çalışmaq lazımdır ki, su meşənovruzunun kök yumrusunun ortasına düşməsin. Belə halda bitki çürüyə bilər. Yazda bitki çiçəkləmə dövrünü qurtardıqda suvarma tədriclə azaldılır. Yarpaqlar solandan sonra bitkini kölgəyə qoyub xarab olmaması üçün hərdən bir suvarırlar. Sentyabr ayında bitkini münbit tor

pağa əkib (1 hissə meşə torpağı, 1 hissə çürüntü torpağı, 1 hissə yanmış peyin) suvarmaq azımdır. Çox vaxt bitkini çiçək açdıq dan sonra toxumları vasitəsi ilə çoxaldıb, yenisi ilə əvəz edirlər. Səpini avqust-sentyabr ayında aparırlar.

Siperus - *Cyperus L.*

Çoxillik ot bitkisi olub cilkimilər fəsiləsindəndir. Vətəni Madaqaskar adasıdır. Ən çox akvariumları bəzəmək üçün istifadə olunur. Bunun gövdəsi üçküncü olub 1 m-ə qədər hündürlüyə çatır. Yarpaqları xətvəri və yaşıl rəngdədir. Ala-bulu yarpaqlı forması vardır (şək.81). Münbit torpaqda bitməklə bol suvarma tələb edir. Yay dövründə bu bitkinin dibçəyinin altına qab qoyub, qabı sulu saxlamaq lazımdır. Hovuz və akvariumda siperusun dibçəyini yarıya qədər suya salmaqla saxlamaq olar, Qışda siperusu dibçəklə birlikdə sudan çıxarıb sərin yerdə saxlamaq lazımdır. Bu vaxt onu vaxtaşırı olaraq suvarmaq məsləhətdir. Siperus əsasən kolları bölməklə çoxaldılır. Bunun üçün yazda bitkinin kolunu çıxarıb üzərində kökü və gövdəsi olmaqla bir neçə yerə bölüb əkmək lazımdır. Bunun üçün meşə, çimli torpaq qarışığından istifadə etmək məsləhətdir.

SİTRUS BİTKİLƏRİ

Sitrus (*Citrus L.*) sədokimilər fəsiləsindən olan bu bitkilərdən otaq şəraitində limon, mandarin, naringi, sitron, portağal (apelsin) və başqaları otaq şəraitində becərilir.

Limon *C. limon (L.)*Burm f.

Çox iri olmayan ağac olub budaqları tikanlıdır. Yarpaqları ellipsisşəkilli, dərivarıdır. Çiçəkləri açıq-çəhrayı rəngdə olub ətirlidir. Yaxşı şəraitdə demək olar ki, bütün ili çiçəkləyir (şək.82). Meyvələri uzunsov, yumrudur. Meyvəsinin qabığı sarı, hamar və ya bir qədər girintili-çıxıntılıdır. Bir çox çeşidləri vardır. Çox meyvə verən çeşidlərindən biri meyer limonudur. Bunun meyvələri bir qədər xırda, qabığı hamar, dadı şirintəhər turşdur. Otaq şəraitində və açıq sahələrdə qışda üzəri örtülməklə becərilir. Dibçəkdə olan limona yaxşı qulluq edildikdə 4- cü ili meyvə verir. Limon bir meyvə bitkisi olmaqla bərabər, öz yaşıl yarpaqları ilə örtülü binaları və otaqları yaşıllaşdırmaq üçün də qiymətlidir.

Mandarin (*C. unshiu Marc.*).

İri olmayan ağacdır. Hündürlüyü 2-3 metrdir. Bəzən buna naringi də deyirlər. Yarpaqları ellipsisvarıdır. Çiçəkləri tək- tək və ya 2-5 ədəddir. Meyvələri bir qədər yastı, şar formasındadır. Qabığı nisbətən nazik olub asan soyulur. Meyvəsi 6-8

sm diametrdə olub şirin və ya bir qədər turşdur. Bir çox çeşidləri əkilib becərilir.

Sitron (Cmedica L.)

İri olmayan ağacdır. Yarpaqları uzunsov ellipisvarıdır. Budağı tikanlıdır. Qönçələri iri, çəhrayı rəngdədir. Meyvəsi iri, uzunsov formadadır. Meyvəsinin qabığı hamar və ya bir qədər girintili-çıxıntılıdır. Sarı rəngli olub ətirlidir. Qabığı çox qalındır. Ətli hissəsi turşdur.

Portağal və ya şirin apelsin (C.sinensis (L.) Osbeck.).

Enli çətirli ağacdır. Yarpaqları uzunsov oval və ya oval formadadır. Yarpaq saplağı uzundur, çiçəkləri tək-tək və ya başcıqlara toplanmışdır. Meyvələri yumrudur, qırmızımtıl-sarı rəngdədir, hamar və ya girintili-çıxıntılıdır (şək.83,84). Meyvəsinin ətli hissəsi şirin və ya turştəhər şirindir. Bir çox növləri vardır.

Yuxarıda göstərilən bütün sitrus bitkiləri otaq şəraitində bir çox həvəskarlar tərəfindən əkilib becərilir.

Sitrus bitkiləri toxumları, qələmi, calaq və budağını basdırmaqla çoxaldılır. Qələmlə çoxalma mart-aprel və iyun-iyul aylarında aparılır. Mart-aprel aylarında əkilən qələmlər yaxşı nəticə verir. Qələm məqsədi ilə yaşıl odunlaşmış zoğlardan və eləcə də odunlaşmış 1-2 illik budaqlardan istifadə edilir. Qələm vurmaq üçün torpaq qarışığından istifadə edilir. Bu torpağı 5

sm. qalınlığında yeşiyə töküb üstdən 2 sm bir qat təmiz çay və ya dəniz qumu tökülür. Qələm üçün 3-10 sm uzunluqda iri bağ bıçağı ilə kəsilmiş tam odunlaşmış qələm götürülür (3-4 gözdən ibarət). Belə qələmlər alt gözün yanındakı yarpaq kəsilməklə 1,5 - 2 sm dərinlikdə, bir-birindən 6-8 sm aralı əkilir. Əkilən qələmlərə su çilənir və yeşik üstdən şüşə və ya plyonka ilə örtülür. Sonrakı qulluq qələmlərə vaxtaşırı (axşam və səhər) su çiləməkdən ibarət olmalıdır.

Qələm tutana kimi torpaqda temperatur 25-28°C olmalıdır. 15-18 gündən sonra qələmlər kök verir. Sonra onlar ayrıca dibçəklərə köçürülür. 1-2- illik zoğlardan hazırlanmış qələmləri pamiklərdə və ya istixanalarda qəfəslərə (stelajlara) əkmək olar.

Toxumla sitrus bitkilərini əsasən yeni çeşidlər almaq məqsədi ilə çoxaldırlar.

Cavan sitrus bitkilərini 5 yaşma kimi 1-2 ildən bir başqa iri qaba köçürmək məsləhətdir. Sonrakı illər iri qablara əkilmiş sitrus bitkilərini 2-3 ildən bir torpağını dəyişmək və bitkinin inkişafından asılı olaraq onu başqa qaba köçürmək olar.

SUKKULENT BİTKİLƏRİ

Suyu qənaətlə istifadə edən və ya susuzluğa davamlı olan bitkilərə kserofit bitkilər deyilir. Kserofitlərə daxil olan sukkulentlər (sukkulentus latınca «şirəli, sulu» deməkdir) bitki

aləminin maraqlı qruplarından birini təşkil edir. Onlar ali bitkilərin müxtəlif fasilələrindən olub, su ehtiyatı toplamaq xüsusiyyətinə malikdir və Amerikada bitən kaktus və aqavalər, Afrikada bitən əzvay (aloe) və mezembriantəmlər, bizim respublikada yabani halda yayılmış dovşan kələmi və qayaotu bu qrupa daxildir.

KAKTUSLAR

Kaktusların vətəni Cənubi və Şimali Amerikadır. Burada onlar quru və isti rayonlarda bitir. Lakin Pataqoniya və Kanadanın sərt soyuq iqlim şəraitində yayılmış kaktuslar da az deyil. Kaktuslar ilə ən zəngin ölkə Meksikadır. Bu ölkənin hətta dövlət gerbində də kaktusun şəkli var. Öz vətəninə bu bitkilər çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Sütunvari formah kaktusların meyvələri çiy və bişmiş halda yeyilir. Bəzən bu meyvələrdən müxtəlif içki düzəldilir. «Gecə gözəli» adlanan kaktusun külündən ürək dərmanı hazırlanır və s.

Kaktuslar quraqlığa və istiliyə artıq dərəcədə uyğunlaşmış bitkilərdir. Kitabçada bu geniş və maraqlı bitki qrupu haqqında danışmaq çox çətindir. Biz qısaca olaraq otaqlarda becərilən bir neçə cins üzərində dayanacağıq (şək.85).

Maldili (Opunsiya) - *Opuntia (Toumet) Mili.*

Kaktus deyəndə bir çoxları məhz bu bitkini təsəvvür edirlər. Ayrı-ayrı mal dilinə oxşar dilimlərdən ibarət olan bu cinsin növləri aqrotexniki qulluq qaydalarına çox tələbkar deyil. Az münbit torpaqlarda belə yaxşı bitir. Yayda həftədə bir dəfə, qışda isə ayda iki dəfə suvarmaq kifayətdir. Onların çiçəklərinin rəngi san, yaxud qırmızı olur (Şək.86). İri olduğundan onları otaq şəraitində yetişdirmək bir qədər çətinidir. Lakin otaq şəraitində becərilə bilən bir çox gözəl, nisbətən iri olmayan növləri vardır (xırda o., tüklü o., qızıl iynəli o. və s.). Maldilinin bəzi növləri Abşeronda açıq şəraitdə becərilir (enqelman o., sürünən o., kamançika o. və s.).

Mamillariya - (*Mamillaria Haw.*)

Kaktus fasiləsindən olub, kaktus həvəskarları arasında ən geniş becərilən cinsdir. Mamillyariya latın dilində «məmə» deməkdir ki, bu da cinsə aid bütün növlərin üzərində məməciyə oxşar çıxıntıların olmasına görə verilib (şək.87). Aqrotexniki qulluğa tələbkar olmayan növlərindən uzunsov m., münbit m., qəşəng m. və s. növləri göstərmək olar.

Astrofitum - (*Astrofitum Lem.*)

Latın dilində « ulduzlu» deməkdir. Cinsin növlərinin ulduzaoxşar çoxlu ləkələri olduğuna görə verilib. Bu cinsin

növləri öz gözəlliklərinə görə doğrudan da kaktusların «ulduzu» sayıla bilər. Ən çox becərilən və nisbətən tələbkər olmayan növlərindən mirmostiqma, kaprikome, asterias və s. göstərmək olar.

Sereuslar -*Cereus Mili*.

Bu qrupa bir çox şamabənzər (sereus yunan dilində «şam» deməkdir) növləri olan cinslər daxildir. Vətəninə bu kaktuslar yarım metr diametrə və 15 m-ə qədər hündürlüyünə çatırlar (şək. 88). Meksika səhralarının özünə xas olan mənzərəsini məhz bu bitkilər yaradır. Bu qrup kaktusların güclü kök sistemi olduğu üçün onlardan calaqalet kimi istifadə edirlər. Çox becərilən növlərdən haşiyəli s., mavi s. və s. göstərmək olar.

KAKTUS VƏ SUKKULENTLƏRİN ÇOXALDILMASI

Sukkulentləri həm toxum, həm də vegetativ yolla çoxaltmaq olar. Toxumla çoxaltdıqda toxumlar dayaz və enli dibçəklərə səpilir. Sulanan zaman suyun yaxşı süzülməsi üçün qabın dibinə bir qat iri dənəvər qum və yaxud saxsı qırığı qoyub, üstündən torpaq qarışığı (I hissə münbit torpaq və I hissə iri dənəvər qum) doldurulur. Səpindən qabaq toxumları 3-5 dəqiqə kalium permanqanatın zəif (1:1000) məhlulunda saxlayıb sonra torpağa səpib üstədən (kibrit qutusu ilə) yüngülcə basmaq lazımdır. Torpağın üzərində əmələ

gələn kifin qarşısını almaq üçün onun üzərinə nazik qat narın odun kömürü tozu səpilir. Birinci yarpaqlar əmələ gələnə qədər səpin xırda su çiləyənlə suvarılır. Səpini payız, yaxud yaz ayları aparmaq lazımdır. Kaktus və Mezembriantemlər üçün əlverişli temperatur səpin zamanı 20-25°C olmalıdır. Mötədil (mülayim) iqlim zonasında yayılan sukkulentləri 16-18°C səpdikdə daha yaxşı nəticə alınır.

Vegetativ çoxaltma qələmlə, xırda balacıqlarla və yaxud bitkinin bölünməsi yolu ilə aparılır. Qələmləri ana bitkidən kəsdikdə və yaxud balacıqları bitkidən ayırdıqdan sonra kəsilmiş yerə dərhal kömür tozu səpilir. Əkin materialı 1-2 gün saxlandıqdan sonra , kök atmaq üçün dənəvər quma basdırılır. Vegetativ yolla çoxaltma zamanı temperatur 20-25°C olmalıdır.

Torpaq amili. Sukkulentlər üçün hazırlanan torpaq qarışığı münbit və sukeçirən olmalıdır. Bir çox sukkulent bitkilər üçün əlverişli torpaq qarışığı aşağıdakı kimidir:

1. Meşə torpağı-2 hissə;
2. Dənəvər qum-I hissə;
3. Odun kömürü (xırdalanmış) -1/2 hissə;
4. Gilli torpaq -1/2 hissə;
5. Döyülmüş kərpic tozu - 1/2 hissə;
6. Yanmış peyin - 1/2 hissə.

İşıq amili. Sukkulent bitkilər normal böyüyüb inkişaf etmək üçün maksimum işıq tələb edir. Buna görə onları həm

açıq, həm də örtülü şəraitdə işıq düşən yerə qoymaq lazımdır, Otaq şəraitində sukkulentləri yalnız cənub pəncərələrdə yerləşdirdikdə yaxşı bitirlər. Yaz, yay, payız ayları bitkiləri açıq havaya çıxarmaq daha yaxşı nəticə verir. Açıq şəraitdə becərilən sukkulentlər ancaq kölgə düşməyən açıq və quru sahələrdə əkilməlidir.

Su amili. Sukkulent bitkilərin yaxşı inkişaf etməsi üçün əsas şərt onların düzgün suvarılmasıdır. Vegetasiya dövrü, yaz, yay, payız ayları bitkilər 5-7 gündən bir suvarılır. Qış ayları mezembriantemləri 20-25, kaktusları isə 30-35 gündən bir suvarmaq lazımdır.

Temperatur amili. Əsasən qış ayları gözlənilməlidir. Belə ki, qışda bitki sakitlik dövrü keçirərkən onları 8-10°C istiliyi olan binalarda saxlamaq lazımdır.

Tradeskansiya (Aşdım-daşdım) -*Tradescantia L.*

Komelinakimilər fəsiləsindəndir .Bəzən bu bitkiyə «xanımsallandı» da deyirlər. Otaq şəraitində çox geniş əkilib becərilən bu bitki əsasən Amerikanın tropik meşələrində, bataqlıqlarda bitir. Bitki XVII əsrdə yaşamış I Karlin bağbanı botanik Tradeskantın şərəfinə adlandırılmışdır. Bitki əsasən rütubətli torpağa və kölgəli yerlərə daha yaxşı uyğunlaşmışdır. Onun zoğları yerin üstü ilə səpilərək yarpaq düyümlərindən kök atır. Düyümcükləri əl ilə qoparıb içərisində su olan qaba

qoyduqda asanlıqla kök verməyə başlayır. Bundan sonra onun suyunu vaxtaşırı dəyişməklə (həftə ərzində 1-2 dəfə) suda bitməyə uyğunlaşdırmaq olar.

Aşdım-daşdımı qələmlə asanlıqla çoxaltmaq olur. Bunun üçün kəsilmiş qələmləri dənəvər quma, yaxud təmiz suya qoyurlar. O, kök əmələ gətirdikdə torpaq qarışığında 2:1 nisbətində meşə, yaxud münbitli torpağı, şirəli qum və çürümüş peyin əkilir. Otaqlarda bunun bir çox növləri becərilir. Ən çox yayılmış yaşıl yarpaqlı ağ və ya sarı, ala-bəzək yarpaq və qırmızımtıl, gümüşü zolaqlı növlərdir.

Tradeskantsiya nisbətən isti, həm də sərin otaq şəraitində yaxşı inkişaf edir. Vaxtaşırı suvarma tələb edir.

Uzambar bənövşəsi - (*Saintpaulia H. Wendl.*)

Tropik Afrikada bitir. Ot bitkisidir. Otaqlarda ən çox bənövşə çiçəkli uzambar bənövşəsi əkilib becərilir. Bu sıx yarpaqlarla örtülü ot bitkisidir. Yarpaqları nisbətən ətli, uzunsov yumru 4-7 sm uzunluqda, 6 sm enində olub bir qədər keçəvari sıx tükcüklərlə örtülüdür. Üstdən parlaq-yaşıl, altdan açıq-yaşıl rənglidir. Yarpaq saplağı 6-7sm uzunluqdadır. Çiçəkləri 4-5 sm uzunluqda nazik çiçək saplağında 1-5 ədəd toplanmışdır. Çiçəkləri bənövşənin çiçəklərinə oxşayır. Çiçək və yarpaqlarının rənginə görə bir neçə formaları vardır. Belə ki, ağ, bənövşəyi, tünd-bənövşəyi, çəhrayı, sadə və sədbər çiçəkli formaları əkilib

becərilir. Otaq şəraitində çox yaxşı bitib, bol çiçəkləyir. Əsasən yarpaq qələmləri və kolunu bölməklə çoxaldırlar.

Bitkilərə qulluq vaxtında suvarmadan ibarətdir. Suvar« ma torpağın üst qatı quruduqda aparılmalıdır. Suvarma apardıqda çalışmaq lazımdır ki, bitkinin yarpaqlarına su tökülməsin, çünki bu yarpaqların zədələnməsinə səbəb olur. Suvarma yaz yay dövrü 2-3 gündən bir, qışda isə 7 gündən bir aparılır.

ÇİÇƏK BİTKİLƏRİNİN XƏSTƏLİKLƏRİ, ZİYANVERİCİLƏRİ VƏ ONLARA QARŞI MÜBARİZƏ TƏDBİRLƏRİ

Çiçək bitkilərinin becərilməsində ən vacib şərtlərdən biri də xəstəlik və ziyanvericilərə qarşı mübarizə tədbirləridir. Xəstəlik və ziyanvericilərin qarşısını almaq üçün vacib şərtlərdən biri, əkilən toxum, qələm, soğanaq və eləcə də kolun özünün sağlam olması, sahənin alaq otlarından təmiz saxlanması və düzgün aqrotexniki tədbirlərin aparılmasıdır. Bu tədbirlər görülmədikdə və əkilən bitkilər zəif olduqda onlar tez xəstələnir və ziyanvericilərə qarşı davamlı olurlar. Çiçək bitkilərinin bir çox ziyanvericiləri və xəstəlikləri vardır. Bu ziyanvericilərdən ən çox yayılan aşağıdakılardır:

Mənənə. Buna bəzən bitki biti də deyirlər. Ən geniş yayılmış ziyanverici olub demək olar ki, əksər çiçək bitkilərində ilk yazda və ya payızda təsadüf edilir. Bu xarici görünüşünə görə 0,1-0,7sm irilikdə həşəratdır. Öz sorucu aparatı və xortumu ilə bitkinin cavan yarpaqlarını, budaqlarını, qönçələrini bütünlüklə örtərək şirəsini sorur. Nəticədə bitkinin yarpaq damarları qırılaraq бүkүлүр. Həmin бүкүşдә мәнәнә çoxalır. Belə бүкүş yerlərә qarışqalar daraşır, мәнәнәләри

yeməklə öz yuvasına daşıyır və eyni zamanda bir yerdən başqa yerə yayır. Mənənə ilə ən yaxşı mübarizə üsulu - metilmerkoptofos və roqorla (Bİ-58) çiləməkdir. Karbofos, metilti İtiofosun, fosfotin və nikotin-sulfatla çilədikdə də yaxşı nəticə alınır. Metilmerkoptofosun 0,15%-li (15q-10 litr suya), Bİ-5K (roqorun) və metileltiofosun 0,1%-li (10q-10 litr suya) məhlulu istifadə olunur. Nikotin sulfatın və ya anabazinin 0,2%-li (20q-10 litr suya) məhluluna sabunun 0,4-0,5%-li (40-50q-10 litr suya) məhlulu qarışdırılaraq mənənəyə qarşı istifadə olunur. Məhlul bitkiyə çilənir. Eyni zamanda Desis, Karate Kormoqor dərmanlarından istifadə etmək olar. Hər üç dərman ampula şəklində və müxtəlif qablarda olur. Bitkinin bioloji xüsusiyyətlərindən və iriliyindən (yaşından) asılı olaraq 0,1-0,2% (10 litr suya 10q və ya 20q) qatılıb yaxşı qarışdırıldıqdan sonra vurulur. Yaxşı olar ki, birinci dəfə vurulandan 10-15 gün sonra bir də təkrar vurulsun. Çalışmaq lazımdır ki, hər iş öz vaxtında görülsün.

Ağqanadlı cücü çox xırda kəpənəyəoxşar ağ və sarımtıl qanadlı həşəratdır. Bitkinin yarpaqlarının alt hissəsində yerləşərək onun zəifləyib tökülməsinə səbəb olur. Mübarizə məqsədi ilə metilmerkoptofosun 0,15%-li (10 litr suya 15 q), metileltiofosun 0,2%-li (10 litr suya 20 q) və ya roqorun 0,1%-li (10 litr suya 10 q) məhlulu ilə çilənir. Eyni zamanda Karate, Desis, Kormoqorda da istifadə etmək olar. Onların istifadəsi mənənədə olduğu kimidir.

Hörümçəkli şənə çox xırda olub, demək olar ki, adi gözlə çətin görünür. Yarpağın alt hissəsində yerləşərək bitkinin şirəsini sorur. Nəticədə yarpaq saralır və sonra tökülür. Hörümçək gənəsi koloniya halında bitkinin üzərində toplaşaraq nazik torla örtür. Bu da onunla mübarizəni çətinləşdirir. Çox tez çoxalır. Örtülü şəraitdə istixanalarda daha tez artır və çiçək bitkilərinə çox ziyan verir. Mübarizə məqsədi ilə 2-4 dəfə metilmerkantofosun (0,15%) və ya roqorun 0,1%-li məhlulu ilə çilənir. Çox artıqda metil və etilofosun (0,1%) və efirsuli- fonath (0,3%) qarışığı ilə çilənməsi məsləhət görülür. Bundan əlavə tiofos (0,1-0,2%) və sabunun (0,4-0,5%) qarışıq məhlulu və ya 0,15% əhəng-kükürd məhlulunu (ISO) çiləmək olar. Desis, Karate, Bİ-58, Kormoqor və s. dərmanlardan da istifadə etmək olar.

Yarpaqbükən qızılgülə və başqa çiçək bitkilərində təsadüf edilir. Yarpaqlarda toplanan tırtıllar (qurdlar) yarpağa ziyan verməklə onun bükülməsinə səbəb olurlar. Bununla mübarizə məqsədi ilə bitki 0,2-0,3%-li xlorofos və ya 0,1-0,15%-li metiletiltiofosla 0,2%-li Desis, 0,2%-li Bİ-58 və 0,15%-li kormoqorla çilənir. Xəstə yarpaqların ilkin dövrdə məhv edilməsi də yaxşı nəticə verir.

Yastıca. Qalxancıq və yastıca kimi tanınan bu zərərverici üstən oval, bir qədər şiş olub qalxana oxşayır. Rəngi ağ, sarımtıl və şabalıdıdır. Əl ilə sıxanda qana oxşar rəngi çıxır. Ən

çox yaz və payızda müşahidə olunur. İlk əvvəl yarpaq üzərində əhəng ləkələrinə bənzər ləkələr müşahidə edilir. Tədbir görülmədikdə sürətlə çoxalır və ətraf bitkilərə də sirayət edir. Ən çox təzə zoğlarda, yarpaqlarda və budaqlarda təsadüf edilir. Vaxtaşırı dərmanlamadıqda iriləşmiş yırtıcılar bütün budaqlara daraşır və qışı qışlayır, yazda fəaliyyətə başlayır. Ən təsirli mübarizə tədbirləri 0,2%-li xlorofos (10 litr suya 20q), 0,15%-li metilmerkantofos (10 litr suya 15q), 0,2% nikotin-sulfat (10 litr suya 20q) məhlullarından istifadə etməkdir. Son zamanlar aparılan təcrübələr göstərmişdir ki, bu qorxulu zərərvericiyə qarşı TİLT-in 1 ampulası 10 litr suya və Kormoqorun 20 qramını 10 litr suya qarışdırıb vurduqda yaxşı təsir göstərir. Ən təsirli tədbirlərdən biri isə qış qabağı yəni, fevral ayında 3-15 illik ağaclara 10 litr 150-300 q nitrofen qatıb yaxşı qarışdırıb çiləmək məsləhətdir. Birinci çiləmədən 10-15 gün sonra ikinci çiləmə aparmaq mütləq lazımdır.

XƏSTƏLİKLƏR

Xəstəliklərin əmələ gəlməsinə səbəb aqrotexniki qaydaların düzgün aparılmaması və nəticədə bitkinin zəifləməsi və kütləvi xəstəliyə tutulmasıdır. Ona görə də bitkilərə düzgün aqrotexniki qulluq, onların inkişaf etməsinə və sağlam olmasına şərait yaratmaqla, xəstəliklərə davamlı olmalarını təmin edir. Çiçək bitkilərinin xəstəliklərindən biri bakteriyaların törətdiyi

xəstəliklərdir. Bakteriyalar xırda birhüceyrəli olub, bitkilərin orqanizmində çox tez artaraq onu xəstələndirirlər. Bakteriyalar 18-30°C temperaturda və yüksək rütubətlik olduqda sürətlə artıb çoxalırlar. Bakteriyalar tərəfindən törədilən xəstəliklər həşərat, su, külək və başqa vasitələrlə yayılırlar. Ən geniş yayılmış bakteriyalar törədən xəstəliklər, bakteriya xərcəngi olub soğanaqlı bitkilərə ziyan verir.

Bakteriyalı xərcəng xəstəliyi soğangülünün, dağlalə- sinin, süsənin, qızılgülün, qərənfilin, payızgülünün və b. kökündə, kök boğazında və gövdəsində əmələ gəlir.

Bakteriyalar torpaqda 3-4 il qalırlar. Cavan bitkilər üçün bu xəstəlik daha qorxuludur.

Mübarizə məqsədi ilə əkin materialına diqqətlə baxmaqla xəstə bitkiləri əkməmək, çox xəstə olan bitkiləri sahədən çıxararaq kənar yerdə məhv etmək və ya yandırmaqdan ibarət olmalıdır. Xəstə budağı kəsərək, kəsilən yeri mis kuporosu, marqans məhlulu ilə dezinfeksiya etmək və xəstəlik olan sahəyə 3-4 il bitki əkməmək lazımdır. Qarğasoğanının soğanaqlı yumrularının çürüməsi bakteriya və göbələklərin təsiri nəticəsində əmələ gəlir. Soğanaqlı yumruların və soğanaqların düzgün saxlanılmaması da, bu xəstəliyin əmələ gəlməsinə səbəb olur. Xəstə bitkilərdə yarpaqlar saralır və bitki məhv olur. Xəstəlik torpaqda və eləcə də soğanaqlı yumrularda qalır.

Əsas mübarizə üsulu xəstə soğanaqlı yumrulan seçib yandırmaq, əkindən qabaq soğanaq və soğanaqlı yumruları formalində və başqa dərmanlarda dezinfeksiya etmək, hər il əkin yerini dəyişmək və soğanaqlı yumruları quru, havası dəyişilən binada 5-7°C temperaturda saxlamaqdan ibarətdir.

GÖBƏLƏK XƏSTƏLİKLƏRİ

Bu bir çox bitkilərdə müxtəlif xəstəliklər törədir. Bunlar çürümə, ləkələnmə, kif və s. xəstəliklərin əmələ gəlməsinə səbəb olurlar.

Fuzarioz. Bitkidə fizarium və müxtəlif göbələklərin təsiri nəticəsində əmələ gələn xəstəlikdir. Bu xəstəliyə qarğas- oğanı, soğangülü (georgin), qərənfil, kəpənəkçiçək və başqa çiçək bitkilərində təsadüf edilir. Xəstələnən bitkinin yarpaqları saralır, sonra isə bütün bitki solaraq məhv olur. Bu xəstəlik 20-27°C temperaturada daha yaxşı inkişaf etməklə əsasən torpaqla, su və toxumla yayılır. Georginin yarpağı və gövdəsi saralır və kök yumrusu çürüyür, qarğasoğanmın soğanaqlı yumrularının dibçək hissəsində palıdı ləkələr əmələ gəlir.

Mübarizə üsulu: Əkin yerini dəyişdirmək və həmin yerə 3-4 il başqa bitki əkmək, torpağın 1 kvadrat metrə 30-50 q əhəng vermək, toxumları səpindən qabaq 1:400 nisbətdə formalində islatmaq, əkilən bitkiləri 10-12 gündən bir 0,5%-li mis

kuporosu ilə çiləmək və xəstə bitkiləri sahədən kənar etmək lazımdır.

Unlu şəh xəstəliyi. Ən çox yayılmış xəstəlik olub, bir çox göbələklər tərəfindən əmələ gəlir. Xəstəlik zamanı yarpağın, gövdənin, qönçələrin üzəri un kimi ağ və ya bir qədər qonura çalan kiflə örtülmüş olur. Nəticədə yarpaqlar bükülür, ağımtıl olmaqla bitki zəifləyir və məhv olur. Çox sürətlə yayılan xəstəlikdir. Bu xəstəlik gülçülük təsərrüfatında ən çox qızılgülə ziyan verir. Mübarizə üsulu: xəstəliyin ilk əlaməti müşahidə edilən kimi yazda qızılgülü 2-3%-li dəmir kuporosu (20-30 q 10 litr suya), ya 1%-li bordo məhlulu və ya sabun- göydaş məhlulu ilə (10 litr suya 200 q sabun və 5 q mis kuporosu) çiləməkdən ibarətdir. Sabun-göydaş məhlulunu hazırlamaq üçün əvvəlcə 9 litr suda 200 qr sabun və 1 litr suda 5 q mis kuporosu həll edilir. Sonra mis kuporosu məhlulu sabun məhluluna yavaş-yavaş tökülərək qarışdırılır. Bundan başqa bu xəstəliklə kolloidli kükürd məhlulu çiləmək və kükürd tozu ilə tozlamaqla da mübarizə aparılır.

Pas xəstəliyi. Bunu bir neçə növ göbələklər əmələ gətirir. Pas xəstəliyi bitkinin yarpaqlarında, gövdəsində əmələ gəlir. Ən çox qızılgüldə, süsəndə, buynuzbaşda, qərənfilə, flokusda təsadüf edilir. Yarpaqlarda və budaqların qabığında, epidermisin altında, qəhvəyi və ya çəhrayı yastıqcıqlar əmələ

gəlir ki, bu yarpağı pasla örtülmüş kimi göstərir. Şeh və yağışın olması xəstəliyin artmasına səbəb olur.

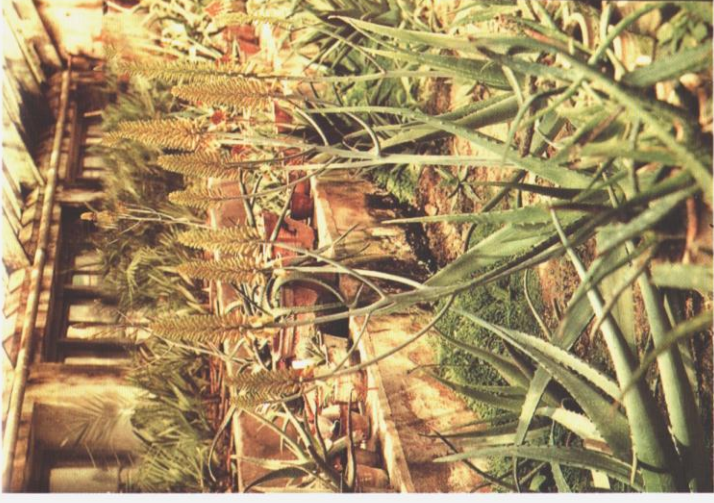
Mübarizə məqsədi ilə xəstə budaq və yarpaqları kəsmək və yandırmaq lazımdır. Erkən yazda 1%-li mis kuporosu və ya 3%-li dəmir kuporosu ilə çilənir. Ən yaxşı təsirli dərmanlardan olan TİLT, fundozoldan da istifadə etmək olar. Son zamanlar sınaqdan keçirilmiş fundazol (toz halında) 10qr-lıq zərflərdə olur. Macarıstanda istehsal olunur. TİLT ampulalarda olub (3-5 ədəd), İsveçrədə istehsal olunur. Hər iki dərman pas, meyvə çürüməsi, fitoftora, oidum, melidum, boz çürümə, unlu şeh və s. xəstəliklərə qarşı çox əhəmiyyətlidir. Satış zərflərinin üzərində istifadə qaydası verilir. Yaxşı olar ki, cavan (2-3 illik) bitkilərə az dozada, nisbətən yaşlı (3-10 illik) ağaclara isə nisbətən artıq dozada vurulsun. Çox gözəl təsiri var.

Yarpaqlarda ləkə xəstəliyi. Çiçək bitkilərindən qızılgüldə, qərənildə, buynuzbaşda, floksda, süsəndə, payız- güzündə təsadüf edilir. Hansı növ göbələyin əmələ gətirməsindən asılı olaraq, ağ, boz, qara, qonur, palıdı rəngdə olur. Xəstəlik şiddətli olduqda yarpaqlar quruyur və tökülür.

Mübarizə üsulu: Xəstə yarpaqları yığıb yandırmıqdan ibarətdir. Xəstə bitkilər bordo məhlulu, TİLT və fundozolla çilənir.

Sək. 70. Çin qızılıgülü

Sək. 71. Əzvay (Aloe)

Şak. 72. Fiküs

Şak. 73. Hortenziya (Yapongülü)

Şak. 74. KARBOTROTUS

Şak. 75. KLİVİYA

Şək. 76. Koleus (ortada) ətrafda xlorofitum

Şək. 77. Monstera

Şek. 78. Palma

Şek. 79. Pandanus

Şak. 80. Sansevieria

Şak. 81. Siperus

Şək. 82.
Limon

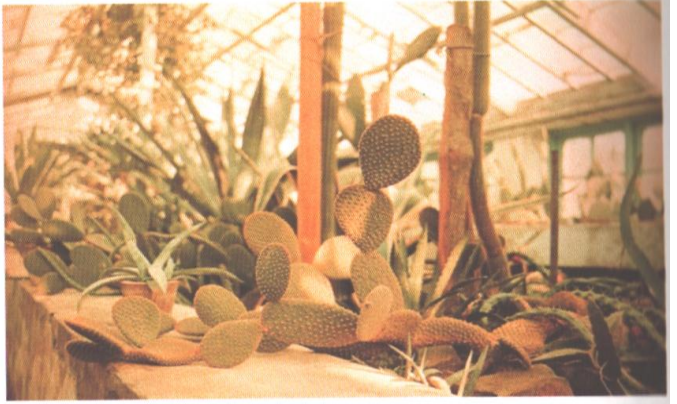
Şək. 83.
Şirin apelsin

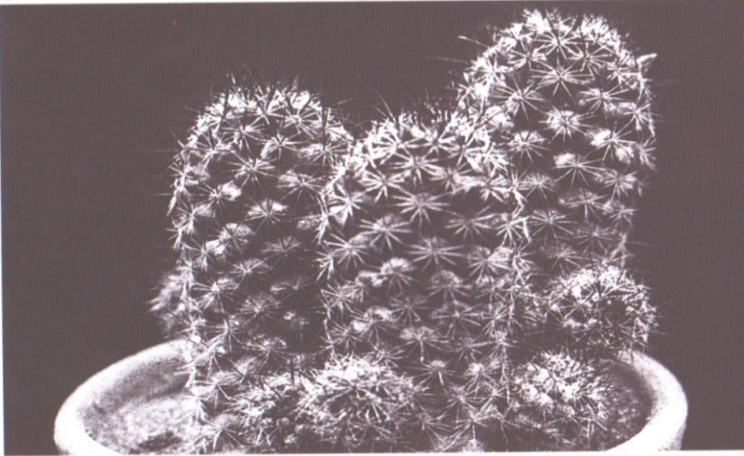
Şək. 84.
Acı apelsin

Şək. 85. Kaktuslar

**Şək. 86.
Maldili**

**Şək. 87.
Mamilariya**

**Şək. 88.
Serauslar
(Şamvari
kaktuslar)**

Xloroz. Sarılıq ən çox kirəcli torpaqlarda, qızılgüldə və s. təsadüf edilir. Yarpaqlar sarı rəng alır. Bəzən yarpaqlarda sarı cizgilər əmələ gəlir.

Mübarizə üsulu: xəstə bitkiləri dəmir kuporosu ilə çiləmək və ya bu məhlulla kolların ətrafını suvarmaqdan (14 q dəmir sulfatı 4 litr suda həll edərək bir qızılgül koluna verilir). Məhlulu dəmir qabda hazırlamaq məsləhət görülmür. TILT və fundozol da çox gözəl təsir göstərir.

Virus xəstəlikləri. Xüsusi virusların təsirindən əmələ gəlir. Bunu əsasən sorucu həşəratlar yayır (məənə, gənə və b.). Dağlaləsində ləçəklər ala-bula olub, güllər öz rəngini dəyişərək müxtəlif rəngə düşür və yarpaqlarda ağımtıl ləkələr əmələ gəlir.

Mübarizə üsulu: Rəngini dəyişən bitkiləri çıxarıb məhv etməkdən, sorucu həşəratlarla mübarizə məqsədi ilə əkin sahəsinin dəyişdirilməsindən ibarətdir. Otaq bitkilərinin xəstəlik və ziyanvericilərinə qarşı zəhərli-kimyəvi maddələrdən istifadə edərkən bitkiləri şüşəbəndlərə və eyvanlara çıxarıb çiləmək və bir neçə gün keçdikdən sonra onları yenidən otağa gətirmək lazımdır. Otaq şəraitində çox zəhərli-kimyəvi maddələrdən istifadə olunması məsləhət görülmür.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Ağamirov Ü.M., İbadh O.V «Otaq bitkiləri və onlara qulluq qaydaları». Bakı, 2002
2. Ağamirov Ü.M., Bayramov A.Ə., İbadh O.V. «Gülçülük». Bakı «Maarif», 1987
3. Ağamirov Ü.M., Bayramov A.Ə. «Abşeron şəraitində sukkulent bitkilər». «Azərbay. Dövlət nəşriyyat». Bakı, 1978
4. Əsədov K.Ş., İbadh O.V. «Yabanı qida bitkiləri». Bakı, 1989
5. İbadlı O.V. «Dağlaləsi, Süsən». «Azərbaycanın təbiəti», 1978
6. İbadlı O.V. «Müalicə bitkiləri, Zəfəran». Bakı, «Çıraq», 1999
7. İbadlı O.V. «Müalicə bitkiləri, Soğan». Bakı, «Çıraq», 2002
8. İbadlı O.V. «Müalicə bitkiləri, Əzvay». Bakı, «Çıraq», 2002
9. İbadlı O.V. «Qafqazın geofitləri». Bakı, 2002
10. İbadlı O.V., Ağamirov Ü. M., Hüseynova N. B., İsgəndərov A. T. «Mərkəzi Nəbatat bağının bələdçi kitabçası». Bakı, 2003
11. Агамиров У.М., Алиев А. Р. «Состояние и перспективы развития цветоводства в Азербайджане». Изд. АН Аз. ССР, биол. серия, №3, 1971г

12. Громов А. «Сирень». Изд. «Московский рабочий», М. 1963г
13. Данилевская О.Н. «Тюльпаны», Лениздат, 1969г
14. Ибадлы О.В., Абдуллаева И.К. «Конспект геофитов Кавказа». ВНИИ ТИ, №2094-83 Деп. рук., 1983г
15. Кисилёв Г.Е. «Цветоводство». М, 1964г
16. Клименко В.Н., Клименко З.К. «Розы». Изд. «Таврия», Симферополь, 1974г
17. Кохман Н. «Человек и ландшафт». Азер. Гос. Издательство, Баку, 1976г
18. Мерко А. «Советы цветоводам». Изд. «Урожай», Минск, 1965г
19. Сааков С.Г. «Оранжерейные и комнатные растения и уход за ними». Л., «Наука», 1983г
20. Тавлинова Г.К., Серпухова В.И. «Комнатные и балконные растения». Лениздат, 1964г
21. Тавлинова Г.К. «Цветоводство». Лениздат, 1970г
22. «Учебная книга цветовода». Изд. «Колос», М, 1974г
23. Шмыгун В.Н. «Хризантемы». Изд. «Наука», М, 1972г

*Kitabda Azərbaycan-latın dilində olan
bitki adlarının göstəriciləri*

Abelia- <i>Abelia</i>	129
Aqava - <i>Agave</i>	159
Alma (bəzəkli) <i>Malus</i>	130
Alabəzək bənövşə - <i>Viola tricolor</i>	62
Amarillis - <i>Amaryllis</i>	161
Aspidistra - <i>Aspidistra</i>	163
Asparaqus - <i>Asparagus</i>	162
Astrofitum - <i>Astrofitum</i>	195
Asfodelina - <i>Asphodeline</i>	72
Ayıldöşəyi - <i>Felices</i>	160
Başmağacı - <i>Viburnum</i>	132
Beqoniya- <i>Begonia</i>	164
Birəotu - <i>Pyrethrum</i>	73
Briofillyum - <i>Bryophillium</i>	165
Buynuzbaş (pion) - <i>Paeonia</i>	74
Bouqainveleya - <i>Bougainvillea</i>	166
Buxurkolu (daş qızılgülü) - <i>Cistus</i>	133
Çin qərənfil - <i>Dianthus</i>	48
Çin qızılgülü - <i>Hibiscus</i>	167
Çiriş - <i>Eremurus</i>	75
Çubuqluca - <i>Philadelphus</i>	134
Dağlaləsi - <i>Tulipa</i>	76
Delosperma - <i>Delosperma</i>	168
Dovşanalması - <i>Cotoneaster</i>	135
Dovşankələmi (sedum) - <i>Sedum</i>	168

Doqquzdon - *Lonicera* 136
Euxaris - *Eucharis* 169
Ərkəvan - *Cercis* 137
Ərküdə- *Vitex* 138
Ətirli noxud - *Lathyrus* 64
Ətirşah - *Pelargonium* 170
Əzvay - *Aloe* 170
Fikus - *Ficus* 171
Filmbahar- *Wisteria* 139
Forzitsiya - *Forsythia* 140
Fuksiya - *Fuchsia* 173
Gəmirici soğan (ilan soğanı) - *Muscari* 78
Gülümbahar - *Calendula* - 51
Günotu - *Hemerocallis* - 79
Holland qərənfil - *Dianthus caryophyllus* 65
Hortenziya - *Hydrangea* 174
Hibiskus - *Hibiscus* 141
Xenomeles - *Chaenomeles* 142
Xədicəgülü - *Galanthus* 80
Xıncalaus (Quşsüdü lələsi) - *Omithogalum* 82
Xlorofitum - *Chlorophytum* 175
Xoruzpipiyi - *Celosia* 51
Kanna - *Canna* 84
Kampisis - *Campsis* 143
Kaktuslar - *Cactus* 194
Karbobrotus - *Carpobrotus* 176
Kartofgülü (georgin) - *Dahlia* 85
Kəpənəkçiçək (astra) - *Aster* 52

Kentrantus - *Centranthus* 89
Kliviya - *Clivia* 176
Knifofiya - *Kniphofia* 91
Koleus (gicirtkangülü) - *Coleus* 178
Krinum - *Crinum* 177
Qarğasoğanı - *Gladiolus* 92
Qaşsəhləbi - *Ophrys* 93
Qərənfil - *Dianthus* 48
Qızılgül - *Rosa* 144
Qızçıçəyi - *Bellis* 67
Qozqurab - *Bongardia* 94
Qulançar (mərəçüyüd) - *Asparagus* 95, 179, H6
Qurdağzı (şırağzı) - *Antirrhinum* 55
Laqestrema (Hind yasəməni) - *Lagerstroemia* 149
Laləvər - *Fritillaria* 98
Lantana - *Lantana* 179
Lambrantus - *Lampranthus* 180
Limon - *Citrus limoniya* 191
Maldili (opunsiya) - *Opuntia* 195
Mandarin - *Citrus nobilis* 191
Mamillariya - *Mamillaria* 195
Mahmızlalə - *Corydalis* 99
Mezembrantəmlər - *Mesembryanthemum* 181
Meşənovruzu (Siklamen) - *Cyclamen* 100
Məxmərgülü - *Tagetes* 56
Minaçıçəyi - *Verbena* 57
Monstera - *Monstera* 181
Nektaroscordum - *Nectaroscordum* 101

Nərgiz - *Narcissus* 102
Payızgülü (xrizantema) — *Chrysanthemum* 105
Palmalar - *Palmae* 182
Pandanus- *Pandanus* 186
Portağal - *Citrus siensis* 192
Peperomiya - *Peperomia* 187
Petuniya - *Petunia* 58
Pərpərən (pərpətöyün)- *Portulaca* 59
Pittosporum - *Pittosporum* 150
Puşkiniya - *Puschkinia* 108
Sanseviyera - *Sansevieria* 188
Sempervivum - *Sempervivum* 189
Sereuslar - *Cereus* 196
Səhləb - *Orchis* 110
Siklamen - *Cyclamen* 189
Smiya - *Zinnia* 60
Siperus - *Cyperus* 190
Sitron - *Citrus medica* 192
Sümbülçiçək - *Hyacinthus* 112
Sukkulentlər - *Suklenti* 193
Suriya gülü - *Hibiscus suria* 92
Suzanbağı - *Nymphaea* 151
Sürvə (adaçay) - *Salvia* 61
Süsən - *iris* 115
Şabo qərənfil - *D.C.semperflorens* 49
Şəbbügülü (mixəkgülü, sədbər) - *Matthiola* 68
Ştembergiya - *Stembergia* 118
Topulqa - *Spiraea* 152

Tradeskantiya - *Tradescantia* 198
Türk qərənfil - *Diantus barbatus* 69
Uzanbar bənövşəsi - *Saintpaulia* 199
Vaxsızçiçək (itboğan) - *Colchicum* 121
Veqelia- *Weigela* 153
Yasəmən - *Syringa* 154
Yemişan - *Crataegus* 156
Zanbaq - *Lilium* 122
Zefirantes - *Zephyranthes* 124
Zəkgçiçəyi - *Campanula* 70
Zəfəran - *Crocus* 126
Zirinc - *Berberis* 157
Zümrüdçiçəyi - *Scilla* 128

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
Fəsil I. Gülçülüyn qısa inkişaf tarixi	5
Fəsil II. Çiçək bitkilərinin becərilməsi üçün lazım olan əsas amillər	11
Torpaq şəraiti	11
Rütubət.....	15
İşıq amili	16
Hava amili.....	18
İstilik amili.....	19
Bitkilərin qidalanma rejimi.....	21
Fəsil III. Çiçək bitkilərinin becərilməsi qaydası	28
Sahənin seçilməsi	28
Torpağın hazırlanması	29
Bitkilərin əkilməsi	31
Bitkilərə qulluq.....	32
Fəsil IV. Çiçək bitkilərinin çoxaldılma üsulları	36
Toxumla çoxaltma	36
Vegetativ çoxaltma	36

Fəsil V. Birillik çiçək bitkiləri..... 48

Çin qərənfil	48
Şabo qərənfil	49
Gülumbahar	51
Xoruzpipiyi (selloziya)	51
Kəpənəkçiçək (Astra)	52
Qurdağzı (Şırağzı)	55
Məxmərgülü	56
Minaçiçəyi	57
Petuniya (tənbəkiçiçəyi)	58
Pərpərən (pərpətöyün)	59
Sinniya	60
Sürvə (adaçay)	61

Fəsil VI. İkiillik çiçək bitkiləri62

Alabəzək bənövşə	62
Ətirli noxud (gülül)	64
Holland qərənfil	65
Qızçiçəyi (marqaritka)	67
Şəbbügülü (mixəkgülü, sədbər)	68
Türk qərənfil	69
Zəngçiçəyi	70

Fəsil VII Çoxillik çiçək bitkiləri 72

Asfodelina.....	72
Birəotu	73
Buynuzbaş (pion).....	74
Çiriş	75
Dağlaləsi	76
Gəmirici soğan (ilansoğanı)	78
Günotu	79
Xədicəgülü.....	80
Xıncalaus (quşsüdü laləsi)..... x	82
Kanna.....	84
Kartofgülü (georgina).....	85
Kentrantus.....	89
Knifofiya.....	91
Qarğasoğanı	92
Qaşsəhləb.....	93
Qozqurab	94
Qulancar (məracüyüd)	95
Laləvər	98
Mahmızlalə	99
Məşənovruzu	100
Nektaraskordum	101
Nərgiz	102

Payızgülü	105
Puşkiniya	108
Səhləb	110
Sünbülçiçək	112
Süsən.....	115
Şterenberqiya	118
Vaxtsizçiçək (itboğan)	121
Zanbaq	122
Zefirantes	124
Zəfəran	126
Zümrüdçiçəyi.....	128
 Fəsil VIII. Gözəlçiçəkli ağac və kol bitkiləri	 129
Abelia.....	129
Alma (bəzəkli)	130
Başınağacı.....	132
Buxurkolu (daş qızılgülü).....	133
Çubuqluca.....	134
Dovşanalması.....	135
Doqquzdon.....	136
Ərkəvən	137
Ərküdə	138
Filmbahar (qlisiniya)	139

Forzitsiya	140
Hibiskus	141
Xenomeles (yapon heyvası)	142
Kampisis (tekoma).....	143
Qızılıgül	144
Lagestrema (hind yasəmən).....	149
Pittosporum.....	150
Suzambağı (nülufər)	151
Topulqa.....	151
Vegelia.....	152
Yasəmən	153
Yemişan	155
Zirinc	157

Fəsil IX. Otaq bitkiləri 159

Aqava.....	159
Ayıldöşəyi.....	160
Amarilis (nərgiz çiçəyi)	161
Asparaqus (qulançar və ya mərəcüyd)	162
Aspidistra.....	163
Beqoniya (şamdangülü).....	164
Briofilyum (diribaladoğan).....	165
Bouqenveya	166

Çin qızılgülü.....	167
Delosperma	168
Dovşankələmi.....	168
Euxaris (amazon zanbağı)	169
Əzvay (aloe)	170
Ətirşah	170
Fikus	171
Fuksiya (sırğa gülü).....	173
Hortenziya (Yapon gülü).....	174
Xlorofitum.....	175
Karpobrotus.....	176
Kliviya.....	176
Krinum	177
Koleus (gicitkan gülü).....	178
Qulançar (mərəcüyüt).....	179
Lantana (minaçiçəyi).....	179
Lambrantus.....	180
Mezembriantemlər	181
Monstera.....	181
Palmalar.....	182
Pandanus	186
Peperomiya.....	187
Sansiviyera	188
Sempervivum	189

Siklamen (meşə novruzu).....	189
Siperus	190
Sitrus bitkiləri	191
Sukkulent bitkiləri	193
Tradeskantiya (Aşdım-daşdım, Xanımsallandı).....	198
Uzanbar bənövşəsi.....	199

Fəsil X. Çiçək bitkilərinin xəstəlikləri, zərərvericiləri və onlara qarşı mübarizə tədbirləri.....	201
---	-----

İstifadə olunmuş ədəbiyyat	210
----------------------------------	-----

Kitabda Azərbaycan-latın dilində olan bitki adlarının göstəriciləri.....	212
---	-----

O.V.İBADLI, Ü.M.AĞAMİROV, A.Ə.BAYRAMOV

«GÜLÇÜLÜK»

Bakı - «Ozan» - 2003

Texniki redaktor: Azər RÜSTƏMLİ

Kompüterdə yığdı: Afət ƏLİYEVƏ

Korrektoru: Nərminə QASIMOVA

Yığılmağa verilmiş: 05.06.2003

Çapa imzalanmış: 10.07.2003

Kağızın formatı 60x84 /₁₆-

Həcmi: 14

Sifariş 68.

Tiraj 500 nüsxə.

Qiyməti müqavilə ilə.

"Ozan" nəşriyyatı, Bakı, H.Cavid pr. 3